

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕРВАНЧУК ВІКТОРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

УДК 343.12:343.102:343.132:343.131

ДИСЕРТАЦІЯ
ІНША ОСОБА, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ
ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЯК УЧАСНИК
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Спеціальність – 081 Право
Галузь знань – 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В.В. Черванчук**

Науковий керівник **Степанова Ганна Миколаївна**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Черванчук В.В. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як самостійного учасника кримінального провадження. Актуальність теми зумовлена тим, що процесуальні рішення та дії можуть обмежувати права осіб, які не є підозрюваними, обвинуваченими чи потерпілими. Таке втручання може стосуватися права власності, недоторканності житла, поваги до приватного і сімейного життя, доступу до документів та інформації, а також інших прав, свобод і законних інтересів. Водночас КПК України не закріплює цілісної системи прав та обов'язків цієї категорії осіб, чітких підстав і моменту виникнення їхнього статусу, належного порядку інформування та завершеного механізму реалізації, охорони і захисту прав. Це ускладнює своєчасне реагування особи на процесуальне втручання та створює передумови для неоднакового застосування положень законодавства.

Метою дисертаційного дослідження є комплексне дослідження правової природи, змісту та особливостей процесуального статусу іншої особи, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування. Об'єкт дослідження становлять кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку з обмеженням прав чи законних інтересів особи під час досудового розслідування, а також забезпеченням їх реалізації, охорони та захисту. Предметом дослідження є інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження.

Методологічну основу роботи становлять діалектичний, історико-правовий, формально-логічний, системно-структурний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, соціологічний і статистичний методи, а також метод узагальнення судової практики. Їх застосування дало змогу простежити розвиток законодавства і

наукових поглядів, розкрити структуру досліджуваного статусу, охарактеризувати механізм забезпечення прав іншої особи та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення КПК України. Емпіричну основу становлять рішення Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, Європейського суду з прав людини та інших національних судів, офіційні статистичні дані, результати анкетування 319 респондентів, серед яких 186 слідчих, 98 прокурорів, 30 детективів і 5 дізнавачів.

Простежено історичні закономірності розвитку законодавства та наукових поглядів щодо участі у кримінальному судочинстві осіб, які зазнають обмеження своїх прав чи законних інтересів. Встановлено, що впродовж тривалого часу фактичне становище особи не завжди відповідало її формальному процесуальному статусу. Визнання пріоритету прав людини, розширення судового контролю та утвердження верховенства права зумовили перехід до детальнішого нормативного визначення статусів учасників кримінального провадження. Законодавче визнання у 2017 році іншої особи стало важливим етапом розвитку кримінального процесуального законодавства, але не усунуло невизначеності щодо змісту її статусу, підстав і моменту його виникнення, співвідношення із суміжними статусами та порядку реалізації наданих прав.

Досліджено міжнародні стандарти забезпечення прав особи під час кримінального провадження, які запропоновано розглядати як систему міжнародно-правових вимог і мінімальних процесуальних гарантій, спрямованих на запобігання свавільному втручанню держави. Допустимість такого втручання зумовлюється його законністю, правовою визначеністю, наявністю правомірної мети, необхідністю і пропорційністю. Особі мають бути забезпечені доступ до суду, належний судовий контроль, професійна правнича допомога та ефективні засоби юридичного захисту. Обґрунтовано, що відсутність традиційного процесуального статусу не може бути підставою для позбавлення особи належних засобів захисту. Положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та підходи Європейського суду з прав людини мають ураховуватися під час прийняття рішень і проведення дій, здатних обмежити права чи законні інтереси іншої особи.

Розкрито поняття, правову природу та зміст процесуального статусу іншої особи. Запропоновано визначати її як фізичну або юридичну особу, яка не набула іншого процесуального статусу, що забезпечує достатні засоби захисту, та зазнала реального обмеження своїх прав, свобод або законних інтересів унаслідок прийняття щодо неї чи її майна процесуального рішення або проведення процесуальної дії. Обґрунтовано, що відповідний статус виникає не внаслідок формального визнання особи окремою постановою, а з моменту фактичного обмеження її прав чи законних інтересів. Такий підхід пов'язує набуття процесуальних прав не з розсудом уповноваженої посадової особи, а з об'єктивним фактом процесуального втручання.

З'ясовано співвідношення процесуального статусу іншої особи зі статусами свідка, заявника, власника або володільця майна, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та інших учасників кримінального провадження. Під час їх розмежування запропоновано враховувати характер участі особи, юридичну підставу її залучення, наявність іншого нормативно визначеного статусу, достатність передбачених ним засобів захисту та факт реального обмеження прав чи законних інтересів. Процесуальний статус іншої особи визначено як установлене нормами кримінального процесуального права становище учасника досудового розслідування, зміст якого утворюють права, свободи, законні інтереси, процесуальні обов'язки та юридична відповідальність. Правосуб'єктність, принципи кримінального провадження, процесуальна форма і правові гарантії розглянуто як передумови, умови та засоби реалізації статусу, а не як його самостійні складові.

Набули подальшого розвитку положення щодо механізму забезпечення прав іншої особи, який визначено як узгоджену сукупність механізмів реалізації, охорони та захисту її прав, свобод і законних інтересів. Реалізація передбачає створення умов для використання наданих процесуальних можливостей. Охорона спрямована на запобігання безпідставному втручанню та можливим порушенням. Захист охоплює припинення незаконного обмеження, усунення його наслідків і відновлення порушеного правового становища. Функціонування цього механізму потребує чіткого визначення статусу особи, роз'яснення її прав, доступу до професійної

правничої допомоги, можливості подавати клопотання, докази, зауваження і заперечення, а також оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність.

Обґрунтовано доцільність виокремлення інформування іншої особи як самостійної процесуальної гарантії. Її зміст полягає у своєчасному доведенні до відома особи підстав, характеру та меж застосованого обмеження, роз'ясненні процесуальних прав і порядку їх реалізації, а також у фіксуванні виконання цього обов'язку у відповідному процесуальному документі. Саме по собі зазначення особи у протоколі не може вважатися належним інформуванням, якщо їй не надано зрозумілої інформації та реальної можливості скористатися своїми правами. Належне інформування створює необхідні умови для отримання правничої допомоги, заявлення клопотань і заперечень та оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Визначено особливості забезпечення прав іншої особи під час арешту і тимчасового вилучення майна, а також тимчасового доступу до речей і документів. Застосування цих заходів має відповідати вимогам законності, обґрунтованості та пропорційності й супроводжуватися ефективним судовим контролем. Особі необхідно забезпечити можливість брати участь у судовому розгляді, подавати докази та заперечення, користуватися допомогою представника й оскаржувати застосоване обмеження. Встановлено, що поняття іншої особи, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та іншого власника або володільця майна не є тотожними, а відповідні положення КПК України потребують термінологічного і змістового узгодження.

Обґрунтовано, що розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів без виклику їх володільця має залишатися винятком. Реальна загроза зміни або знищення відповідних об'єктів повинна підтверджуватися конкретними обставинами кримінального провадження. Для оцінювання достатності таких відомостей запропоновано застосовувати стандарт обґрунтованого припущення, який має запобігати обмеженню процесуальних прав володільця на підставі формальних або абстрактних тверджень.

Охарактеризовано порядок забезпечення прав іншої особи під час проведення обшуку, огляду та інших слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що обсяг

процесуальних гарантій має визначатися характером і ступенем фактичного втручання у права чи законні інтереси особи, а не лише формальним найменуванням її статусу. До початку проведення відповідної дії особі необхідно роз'яснити процесуальні права та забезпечити можливість користуватися професійною правничою допомогою, заявляти клопотання, зауваження і заперечення, вимагати їх внесення до протоколу та одержувати копії процесуальних документів. Судовий контроль має охоплювати перевірку не лише формальної підстави для втручання, а й його фактичної необхідності та співмірності.

За результатами дослідження розроблено комплекс взаємопов'язаних пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Запропоновано доповнити КПК України статтею 64-3 «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник», у якій визначити поняття цього учасника, підстави та момент набуття ним процесуального статусу, основні права й обов'язки, порядок участі представника та гарантії реалізації процесуальних можливостей. Обґрунтовано необхідність внесення змін до статей 103, 111, 112 і 223 КПК України щодо документування процесуальних дій, повідомлення особи про рішення та дії, які стосуються її прав чи законних інтересів, змісту такого повідомлення та обов'язкового роз'яснення прав до початку слідчої (розшукової) дії. Факт виконання цього обов'язку запропоновано фіксувати у протоколі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у законотворчій, правозастосовній, науково-дослідній та освітній діяльності. Законодавчі пропозиції направлено до Апарату Верховної Ради України. Інші положення, висновки та рекомендації впроваджено в діяльність підрозділів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Солом'янського районного суду міста Києва та закладів вищої освіти. Запропоновані положення спрямовані на усунення прогалин і неузгодженостей законодавства, забезпечення правової визначеності статусу іншої особи та створення належних умов для реалізації, охорони і захисту її прав та законних інтересів.

Ключові слова: кримінальне провадження; учасники кримінального провадження; інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час

досудового розслідування; процесуальний статус; права, свободи та законні інтереси; процесуальні гарантії; міжнародні стандарти захисту прав людини; заходи забезпечення кримінального провадження; слідчі (розшукові) дії; судовий контроль; професійна правнича допомога; практика Європейського суду з прав людини.

ABSTRACT

Chervanchuk V. V. Other Person Whose Rights or Legitimate Interests Are Restricted During Pre-Trial Investigation as a Participant in Criminal Proceedings. Qualifying research paper submitted as a manuscript.

Dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 “Law”. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of the procedural status of the other person whose rights or legitimate interests are restricted during pre-trial investigation as an independent participant in criminal proceedings. The topic is relevant because procedural decisions and actions may restrict the rights of persons who are not suspects, accused persons, or victims. Such interference may affect property rights, the inviolability of the home, respect for private and family life, access to documents and information, and other rights, freedoms, and legitimate interests. However, the Criminal Procedure Code of Ukraine does not establish a comprehensive system of rights and obligations for this category of persons, clear grounds for and the moment of acquisition of their status, a notification procedure, or a mechanism for the exercise, safeguarding, and protection of their rights.

The dissertation aims to examine the legal nature, content, and features of the procedural status of the other person and to develop well-founded proposals for improving criminal procedural legislation and its application. The object of the research is the criminal procedural relations arising from restrictions placed on a person's rights or legitimate interests during pre-trial investigation and from ensuring their exercise, safeguarding, and protection. The subject of the research is the other person whose rights or legitimate interests are restricted during pre-trial investigation as a participant in criminal proceedings.

The methodological framework comprises dialectical, historical-legal, formal-logical, system-structural, comparative-legal, formal-legal, sociological, and statistical methods, as well as generalisation of judicial practice. Their application made it possible to trace the development of legislation and scholarly views, disclose the structure of the status under study, characterise the mechanism for ensuring the rights of the other person, and formulate amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine. The empirical basis includes decisions of the Supreme Court, the High Anti-Corruption Court, and other national courts, judgments of the European Court of Human Rights, official statistics, the survey of 319 respondents, including 186 investigators, 98 prosecutors, 30 detectives, and 5 inquiry officers.

Historical patterns in the legal regulation and scholarly treatment of persons whose rights or legitimate interests are restricted in criminal proceedings have been identified. For a long time, a person's actual position did not always correspond to their formal procedural status. Recognition of the priority of human rights, expansion of judicial control, and affirmation of the rule of law led to more detailed regulation of participants' statuses. Legislative recognition of the other person in 2017 was an important stage in this development. However, it did not eliminate uncertainty concerning the content of the status, the grounds for and moment of its acquisition, its relationship with related statuses, and the exercise of the relevant rights.

International standards for ensuring individual rights in criminal proceedings have been examined as a system of international legal requirements and minimum procedural safeguards intended to prevent arbitrary state interference. Such interference must be lawful and legally certain, pursue a legitimate aim, and satisfy the requirements of necessity and proportionality. A person must have access to a court, effective judicial control, professional legal assistance, and effective legal remedies. It is substantiated that the absence of a traditional procedural status cannot justify depriving a person of appropriate means of protection. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the approaches of the European Court of Human Rights must be taken into account when adopting decisions and performing actions capable of restricting the rights or legitimate interests of the other person.

The concept, legal nature, and content of the procedural status of the other person have been examined. It is proposed to define such a participant as a natural or legal person who has not acquired another procedural status providing sufficient means of protection and whose rights, freedoms, or legitimate interests have actually been restricted as a result of a procedural decision or action concerning that person or their property. This status arises not from formal recognition by a separate resolution but from the moment of actual restriction of the person's rights or legitimate interests. This approach makes the acquisition of procedural rights dependent not on the discretion of an authorised official but on the objective fact of procedural interference.

The relationship between the procedural status of the other person and the statuses of a witness, applicant, owner or holder of property, a third party whose property is subject to attachment, and other participants in criminal proceedings has been clarified. Their differentiation should take account of the nature of the person's participation, the legal basis for their involvement, the existence of another legally defined status, the sufficiency of the means of protection it provides, and the actual restriction of rights or legitimate interests. The procedural status of the other person is defined as the position of a participant in pre-trial investigation established by criminal procedural law and comprising rights, freedoms, legitimate interests, procedural obligations, and legal liability. Legal personality, the principles of criminal proceedings, procedural form, and legal safeguards are regarded as prerequisites, conditions, and means for implementing the status rather than its independent elements.

The provisions concerning the mechanism for ensuring the rights of the other person have been further developed. This mechanism is defined as a coordinated combination of mechanisms for the exercise, safeguarding, and protection of the person's rights, freedoms, and legitimate interests. Exercise requires conditions in which procedural opportunities may be used. Safeguarding is intended to prevent unjustified interference and possible violations. Protection includes terminating unlawful restrictions, removing their consequences, and restoring the person's legal position. The operation of this mechanism requires a clearly defined status, clarification of rights, access to professional legal assistance, the ability to submit motions, evidence, comments, and objections, and the opportunity to challenge procedural decisions, actions, or omissions.

It is substantiated that informing the other person should be recognised as an independent procedural safeguard. It includes timely notification of the grounds, nature, and limits of the restriction, clarification of the person's procedural rights and the procedure for exercising them, and documentation of compliance with this obligation in the relevant procedural record. Merely mentioning a person in a procedural record does not constitute proper notification if the person has not received understandable information and a genuine opportunity to exercise their rights. Proper notification creates the conditions necessary for obtaining legal assistance, submitting motions and objections, and challenging procedural decisions, actions, or omissions.

The features of ensuring the rights of the other person during the attachment and temporary seizure of property and temporary access to items and documents have been determined. These measures must comply with the requirements of lawfulness, justification, and proportionality and be accompanied by effective judicial control. The person must be able to participate in court proceedings, submit evidence and objections, receive assistance from a representative, and challenge the restriction. It has been established that the other person, a third party whose property is subject to attachment, and another owner or holder of property are not identical concepts. The relevant provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine therefore require terminological and substantive harmonisation.

The consideration of a motion for temporary access to items and documents without summoning their holder should remain an exception. A real risk of alteration or destruction of the relevant objects must be supported by the specific circumstances of the criminal proceedings. It is proposed to assess the sufficiency of such information according to the reasonable inference standard, which should prevent restrictions of the holder's procedural rights based on formal or abstract assertions.

The procedure for ensuring the rights of the other person during searches, inspections, and other investigative (search) actions has been characterised. The extent of procedural safeguards should depend on the nature and degree of actual interference with the person's rights or legitimate interests rather than solely on the formal designation of their status. Before the relevant action begins, the person must be informed of their procedural rights and be able to obtain professional legal assistance, submit motions,

comments, and objections, request their inclusion in the procedural record, and receive copies of procedural documents. Judicial control should include verification not only of the formal legal basis for interference but also of its actual necessity and proportionality.

The study resulted in a set of interrelated proposals for improving criminal procedural legislation. It is proposed to supplement the Criminal Procedure Code of Ukraine with Article 64-3, “Other Person Whose Rights or Legitimate Interests Are Restricted During Pre-Trial Investigation and Their Representative”. This article should define this participant, the grounds for and moment of acquisition of the relevant status, the main rights and obligations, the procedure for participation of a representative, and safeguards for exercising procedural opportunities. Amendments to Articles 103, 111, 112, and 223 of the Criminal Procedure Code of Ukraine are substantiated. They concern the documentation of procedural actions, notification of decisions and actions affecting the person’s rights or legitimate interests, the content of such notification, and mandatory clarification of rights before an investigative (search) action. Compliance with this obligation should be recorded in the procedural record.

The findings may be used in legislative, law enforcement, research, and educational activities. The legislative proposals were submitted to the Secretariat of the Verkhovna Rada of Ukraine. Other findings and recommendations have been incorporated into the work of units of the National Police of Ukraine, the State Bureau of Investigation, the Solomianskyi District Court of Kyiv, and higher education institutions. The proposals seek to eliminate legislative gaps, ensure legal certainty concerning the status of the other person, and facilitate the exercise, safeguarding, and protection of their rights and legitimate interests.

Keywords: criminal proceedings; participants in criminal proceedings; other person whose rights or legitimate interests are restricted during pre-trial investigation; procedural status; rights, freedoms, and legitimate interests; procedural safeguards; international human rights standards; measures to ensure criminal proceedings; investigative (search) actions; judicial control; professional legal assistance; case law of the European Court of Human Rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Черванчук В. В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60. С. 195–199. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

2. Черванчук В. В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 186–192. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

3. Черванчук В. В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2309>.

4. Черванчук В. В. Процесуальні гарантії іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2026. Вип. 1 (77). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.11>

5. Черванчук В. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific Discussion*. 2019. Vol. 1. No. 35. P. 71–75. URL: <https://scientific-discussion.com/wp-content/uploads/2019/10/VOL-1-No-35-2019.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Черванчук В. В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів, 2019. С. 44–47.

7. Черванчук В. В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. *Актуальні проблеми*

реформування системи законодавства України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93.

8. Черванчук В. В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 44–47.

9. Черванчук В. В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 185–188. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/223e779f-20b1-47e1-bd90-474a68f2825f>

10. Черванчук В. В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 трав. 2020 р.). Львів, 2020. Ч. 1. С. 140–143.

11. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354.

12. Черванчук В. В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134. URL: <https://surl.lt/grporn>

13. Черванчук В.В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (у частині арешту майна). *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2 трав. 2024 р.). Присвячено пам'яті професора Ю.І. Азарова. С. 287-290. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/e91afaaa-daa2-4933-91a1-8cece9bcflbc>

14. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування: проблеми правозастосування. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 груд. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145–146. URL: <https://surl.li/hqcogm>

15. Черванчук В.В. Інші учасники кримінального провадження: забезпечення прав і законних інтересів у контексті стандартів міжнародного кримінального суду. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя. [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 230-232. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/b2ceb1d3-e629-4c89-a777-4f0695a968e1>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	28
1.1. Стан наукового дослідження, методологія вивчення становлення та розвитку процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування	28
1.2. Розвиток кримінального процесуального законодавства щодо участі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час кримінального провадження	70
Висновки до розділу 1	87
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	90
2.1. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування	90
2.2. Гарантії захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єкта, який перебуває у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.....	115
2.3. Міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування	133
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТА, ЯКИЙ ПЕРЕБУВАЄ У СТАТУСІ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ТА ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ	155

3.1. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження	155
3.2. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій.....	181
Висновки до розділу 3	197
ВИСНОВКИ	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204
ДОДАТКИ.....	237

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

гл.	глава
ЄО	Єдиний облік
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
НС(Р)Д	негласні слідчі (розшукові) дії
ООН	Організація Об'єднаних Націй
п.	пункт
ст.	стаття
ч.	частина
р.	рік
рр.	роки
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ін.	інший (інші)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини покладає на державу як її головний обов'язок. Особливого значення реалізація цих положень набуває у кримінальному провадженні, оскільки діяльність органів досудового розслідування та прокуратури нерідко пов'язана із застосуванням процесуального примусу, втручанням у приватне життя, обмеженням права власності та інших прав осіб [122].

Відповідно до ст. 2 КПК України одним із завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. Виконання цього завдання залежить не лише від законності процесуальних рішень і дій, а й від чіткого визначення статусу кожної особи, яка залучається до кримінального провадження або зазнає обмеження своїх прав унаслідок його здійснення. Невизначеність процесуального становища такої особи ускладнює реалізацію права на правничу допомогу, подання клопотань і заперечень, участь у судовому розгляді та оскарження незаконного втручання.

Під час досудового розслідування процесуальні рішення та дії можуть стосуватися не лише підозрюваного, потерпілого чи інших учасників, статус яких докладно врегульовано законом. Обмежень можуть зазнавати власники та володільці майна, керівники і представники юридичних осіб, особи, у житлі чи іншому володінні яких проводиться обшук або огляд, володільці речей і документів, щодо яких вирішується питання про тимчасовий доступ, а також інші особи, залучені до проведення процесуальних дій.

Важливим кроком у врегулюванні їхнього процесуального становища стало прийняття 16 листопада 2017 р. Закону України № 2213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [213].

На підставі цього Закону ч. 1 ст. 3 КПК України було доповнено п. 16-1, у якому закріплено поняття іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються

під час досудового розслідування. Відповідні зміни внесено також до норм, що визначають коло учасників кримінального провадження та регулюють питання дотримання розумних строків і оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

Водночас законодавче визнання зазначеної особи учасником кримінального провадження не супроводжувалося комплексним визначенням її процесуального статусу. У КПК України не сформовано узгодженої системи прав та обов'язків цієї особи, не встановлено порядку участі її представника, належного механізму інформування про обмеження прав, а також чітких правил визначення моменту виникнення і припинення відповідного статусу. Дискусійним залишається і його співвідношення зі статусами свідка, заявника, власника або володільця майна та третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Практична складність полягає в тому, що процесуальне становище особи визначається не лише формальною назвою учасника, а й характером фактичного втручання у належні їй права чи законні інтереси. Особа може зазнавати істотних обмежень унаслідок обшуку, тимчасового вилучення або арешту майна, тимчасового доступу до речей і документів чи інших процесуальних дій, однак не мати достатнього обсягу процесуальних засобів для захисту своїх інтересів. За таких умов особливого значення набувають своєчасне інформування про підстави і межі втручання, можливість користуватися професійною правничою допомогою та доступ до ефективного судового захисту.

Додаткової актуальності зазначені питання набувають в умовах правового режиму воєнного стану. Необхідність забезпечення оперативності досудового розслідування не повинна призводити до невинновданого звуження прав осіб, які не мають статусу підозрюваного чи обвинуваченого, але зазнають процесуального втручання. Тому важливим залишається пошук належного співвідношення між публічними інтересами кримінального провадження та обов'язком держави забезпечити законність, необхідність і пропорційність обмеження прав людини.

Теоретичні засади правового статусу учасників кримінального провадження, змісту їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також механізмів їх реалізації, охорони та захисту досліджували Ю. І. Азаров, О. В. Батюк, О. В. Верхогляд-

Герасименко, І. В. Гловюк, А. Ю. Гнатюк, Ю. М. Грошевий, П. В. Жовтан, О. В. Капліна, Л. Ю. Кравцова, О. П. Кучинська, В. В. Михайленко, Д. О. Савицький, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, О. Г. Шило, О. Г. Яновська та інші науковці.

На монографічному та дисертаційному рівнях окремі питання судового контролю, арешту майна, забезпечення прав людини під час досудового розслідування та визначення процесуального статусу окремих його учасників досліджували В. Галаган, О. Калачова, О. Котова, М. Лепей, Г. Процько, В. Рожнова та інші вчені.

Їхні праці створили необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження цієї проблематики. Разом із тим питання правової природи, змісту, структури, моменту виникнення та порядку реалізації процесуального статусу іншої особи не дістали самостійного комплексного опрацювання з урахуванням сучасного законодавства, судової практики та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Отже, вибір теми дисертації зумовлений необхідністю комплексного дослідження процесуального статусу іншої особи, визначення підстав і моменту його виникнення, систематизації належних їй прав та обов'язків, а також розроблення дієвих гарантій їх реалізації, охорони і захисту. Необхідним є також формування науково обґрунтованих пропозицій щодо усунення прогалин кримінального процесуального законодавства та забезпечення єдиного підходу до його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, та Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 р. № 454. На рівні Національної академії внутрішніх справ тема роботи узгоджується з Основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2019 роки, схваленими рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 грудня 2017 р. (протокол № 28), та Основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки,

схваленими рішенням Вченої ради від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23). Окремі положення дослідження відповідають завданням Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, та Плану дій з її реалізації на 2021–2023 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 27 листопада 2018 р. (протокол № 18).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне дослідження правової природи, змісту та особливостей процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність виконання таких *завдань*:

- з'ясувати стан наукового дослідження та визначити методологічні засади вивчення становлення і розвитку процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;
- охарактеризувати розвиток кримінального процесуального законодавства щодо участі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час кримінального провадження;
- розкрити поняття, сутність і структуру процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;
- визначити зміст і систему гарантій захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єкта, який перебуває у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;
- охарактеризувати міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;
- визначити особливості забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження;

– розкрити особливості забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій.

Об'єкт дослідження становлять кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку з обмеженням прав чи законних інтересів особи під час досудового розслідування, а також забезпеченням їх реалізації, охорони та захисту.

Предмет дослідження – інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження.

Методи дослідження. Методологію дослідження сформовано з урахуванням його мети, завдань, об'єкта та предмета. Основою роботи став діалектичний метод наукового пізнання, який дав змогу розглянути процесуальний статус іншої особи у взаємозв'язку з розвитком кримінального процесуального законодавства, практикою його застосування та системою гарантій прав людини.

Історико-правовий метод використано для з'ясування закономірностей становлення та розвитку правового регулювання участі у кримінальному судочинстві осіб, які зазнають обмеження своїх прав чи законних інтересів (підрозділи 1.1, 1.2). Формально-логічний метод застосовано під час аналізу наукових підходів до розуміння правового і процесуального статусу особи, прав, свобод, законних інтересів та процесуальних гарантій, а також при формулюванні авторських визначень і висновків (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2). За допомогою системно-структурного методу визначено складові процесуального статусу іншої особи, розкрито взаємозв'язки між ними та охарактеризовано механізм реалізації, охорони і захисту її прав та законних інтересів (підрозділи 2.1, 2.2).

Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити положення національного кримінального процесуального законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини та підходами, сформованими у практиці Європейського суду з прав людини (підрозділ 2.3). Формально-юридичний метод застосовано для аналізу положень КПК України та інших нормативно-правових актів, виявлення недоліків правового регулювання процесуального статусу іншої особи і підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод

узагальнення судової практики використано для встановлення проблем, що виникають під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій (підрозділи 3.1, 3.2). Соціологічний і статистичний методи застосовано під час проведення анкетування, опрацювання його результатів та аналізу інших *емпіричних даних*.

Емпіричну основу дослідження становлять рішення Верховного Суду та Вищого антикорупційного суду; рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; рішення судів першої та апеляційної інстанцій, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; узагальнені результати анкетування 319 респондентів, серед яких 186 слідчих, 98 прокурорів, 30 детективів і 5 дізнавачів, проведеного протягом 2022–2026 років у місті Києві, Вінницькій, Тернопільській, Рівненській, Одеській і Харківській областях; офіційні статистичні дані. Під час дослідження також використано професійний досвід авторки, набутий в органах Національної поліції України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень теоретичних, нормативних і правозастосовних проблем визначення та реалізації процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як самотійного учасника кримінального провадження. У роботі сформульовано низку положень і висновків, що мають наукове та практичне значення, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано підхід до визначення моменту виникнення процесуального статусу іншої особи, відповідно до якого такий статус виникає незалежно від прийняття окремого процесуального рішення з моменту фактичного обмеження прав чи законних інтересів особи внаслідок прийняття щодо неї або її майна процесуального рішення чи проведення процесуальної дії, та на цій основі сформульовано авторське визначення зазначеного учасника кримінального провадження;

- обґрунтовано доцільність виокремлення інформування іншої особи як самотійної процесуальної гарантії, зміст якої охоплює своєчасне повідомлення

особи про підстави, характер і межі обмеження її прав чи законних інтересів, роз'яснення належних їй процесуальних прав і порядку їх реалізації, а також належну фіксацію виконання відповідного обов'язку;

– розроблено комплексну концептуальну модель процесуального статусу іншої особи, яка охоплює поняття цього учасника кримінального провадження, підстави та момент виникнення його статусу, систему процесуальних прав і обов'язків, можливість участі представника та гарантії реалізації наданих процесуальних можливостей;

удосконалено:

– наукове розуміння процесуального статусу іншої особи як визначеного нормами кримінального процесуального права становища учасника досудового розслідування, зміст якого утворюють права, свободи, законні інтереси, процесуальні обов'язки та юридична відповідальність, тоді як правосуб'єктність, засади кримінального провадження, процесуальна форма та правові гарантії є передумовами, умовами і засобами реалізації такого статусу;

– наукові підходи до розмежування процесуального статусу іншої особи зі статусами третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, свідка, заявника, власника або володільця майна та інших учасників кримінального провадження на підставі характеру участі особи у провадженні, наявності в неї іншого нормативно визначеного статусу, юридичної підстави залучення та факту реального обмеження її прав чи законних інтересів;

– наукове розуміння міжнародних стандартів забезпечення прав іншої особи як системи міжнародно-правових вимог і мінімальних процесуальних гарантій, спрямованих на запобігання свавільному втручанню держави у сферу її прав та законних інтересів і забезпечення законності, правової визначеності, правомірності мети, необхідності та пропорційності такого втручання, а також доступу особи до суду й ефективних засобів юридичного захисту;

набуло подальшого розвитку:

– наукові положення щодо механізму забезпечення прав іншої особи як узгодженої сукупності механізмів реалізації, охорони та захисту її прав, свобод і законних інтересів, спрямованих відповідно на створення умов для здійснення

процесуальних прав, запобігання безпідставному втручанню та припинення незаконних обмежень із подальшим відновленням порушеного правового становища;

– наукові підходи до забезпечення прав іншої особи під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, відповідно до яких процесуальні гарантії мають охоплювати участь особи в судовому розгляді, подання доказів і заперечень, користування професійною правничою допомогою, оскарження застосованого обмеження та оцінювання реальної загрози зміни або знищення речей чи документів за стандартом обґрунтованого припущення, заснованого на конкретних обставинах кримінального провадження;

– наукові положення щодо гарантування прав іншої особи під час проведення обшуку, огляду та інших слідчих (розшукових) дій, відповідно до яких обсяг процесуальних гарантій має визначатися характером і ступенем фактичного втручання у права чи законні інтереси особи та охоплювати своєчасне роз'яснення прав, можливість користуватися професійною правничою допомогою, заявляти клопотання, зауваження і заперечення, вимагати їх внесення до протоколу й оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – під час подальшого вивчення проблем нормативного визначення та реалізації процесуального статусу учасників кримінального провадження, а також удосконалення механізму забезпечення їхніх прав і законних інтересів (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 17 жовтня 2023 р., Державного податкового університету від 1 грудня 2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 2 липня 2026 р.);

– *законотворчій діяльності* – під час підготовки змін і доповнень до КПК України та інших нормативно-правових актів у частині визначення процесуального статусу іншої особи, а також забезпечення реалізації, охорони і захисту її прав та законних інтересів. Сформульовані за результатами дослідження пропозиції

направлено до Апарату Верховної Ради України (реєстраційна картка документа № 36762Ч-1-12.2023/281819 від 22 грудня 2023 р.);

– *правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури та суду щодо забезпечення прав осіб, які зазнають процесуальних обмежень під час досудового розслідування (акти впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 19 травня 2022 р., Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань від 13 червня 2022 р., слідчого управління Головного управління Національної поліції в Київській області від 17 листопада 2022 р., Солом'янського районного суду міста Києва від 29 березня 2026 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, лекційних матеріалів, а також проведення навчальних занять із кримінального процесу та інших відповідних дисциплін (акти впровадження Дніпровського гуманітарного університету від 16 грудня 2022 р., Одеського державного університету внутрішніх справ від 17 жовтня 2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 18 жовтня 2023 р., Державного податкового університету від 1 грудня 2023 р., Національної академії внутрішніх справ від 2 липня 2026 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися авторкою й обговорювалися під час міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних заходів, а саме: міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями розвитку правової системи України» (м. Львів, 25–26 січня 2019 р.); міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Запоріжжя, 25–26 січня 2019 р.); міжнародної науково-практичної конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 4–5 жовтня 2019 р.); міжвідомчого науково-практичного круглого столу «Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків» (м. Київ, 14 листопада 2019 р.); міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 15–16 травня 2020 р.); всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи

розвитку» (м. Київ, 28 травня 2021 р.); XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 25 листопада 2021 р.); всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Київ, 2 травня 2024 р.); науково-практичного круглого столу «Доступ до правосуддя: виклики та перспективи» (м. Київ, 22 грудня 2025 р.); всеукраїнської науково-практичної конференції «Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя» (м. Київ, 24 квітня 2026 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у п'ятнадцяти наукових публікаціях, із яких чотири статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, одну статтю в іноземному науковому виданні, десять праць апробаційного характеру в збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Список використаних джерел налічує 341 найменування і займає 32 сторінки. Обсяг додатків становить 38 сторінок. Загальний обсяг дисертації становить 276 сторінок, з яких 189 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Стан наукового дослідження, методологія вивчення становлення та розвитку процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування

Необхідність дослідження розвитку наукової думки про становлення та реалізацію процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зумовлюється тим важливим значенням, яке має пріоритет прав та законних інтересів людини у відносинах із владою.

Сучасна соціально-правова дійсність вимагає забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів людини як основи багатьох галузей вітчизняного законодавства.

Чинний КПК України визначає, що одним із завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Вочевидь, йдеться про учасників кримінального провадження, перелік яких міститься у п. 25 ст. 3 КПК України. Усі вони виконують своє призначення, а тому наділяються певним обсягом прав та обов'язків. Охороні підлягають права, свободи та законні інтереси як сторін кримінального провадження (обвинувачення та захисту), так і тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні (наприклад, свідок, перекладач, секретар судового засідання тощо) [41, с. 203; 199, с. 97–98].

При цьому, під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та вжиття

заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [136, с. 7].

Хоча, як справедливо зазначає В.В. Рожнова, із посиланням на коментар експертів Ради Європи, визнання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження загальним завданням кримінального провадження навряд чи є доречним, оскільки немає сумнівів у тому, що насамперед завданням кримінального процесу є встановлення факту злочину, розшук підозрюваного та проведення об'єктивного справедливого судового розгляду з метою встановлення винності підсудного і призначення йому покарання [233]. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження – це той режим, умова здійснення кримінального судочинства, за якого його результати будуть законними, належними та такими, що забезпечать досягнення головної мети – реалізацію кримінальної відповідальності та відновлення порушених внаслідок вчинення кримінального правопорушення суспільних відносин. Охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження відбувається у межах уже розпочатої кримінально-процесуальної діяльності і триває протягом усього періоду її здійснення, тобто виступає не кінцевим результатом кримінального провадження, а необхідною умовою, основою його здійснення. Саме умови відображають особливості системи правових засобів, за допомогою яких виконуються поставлені завдання і досягається мета [234, с. 125].

У будь-якому разі приєднання України до європейських конвенцій із захисту прав і свобод людини, зумовлює те, що охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження стала невід'ємним елементом правового статусу людини, а відповідно і процесуального статусу учасника кримінального провадження, який гарантується не лише національним, а й міжнародним правом.

Охорона прав, свобод та законних інтересів особи – учасника кримінального провадження є сукупністю процесуальних гарантій, що здійснюються стороною обвинувачення на підставі чинного законодавства для безперешкодної реалізації такою особою своїх суб'єктивних прав, зокрема кримінальних процесуальних, а також законних інтересів у кримінальному провадженні, внаслідок порушення яких настає відповідальність [89, с. 63].

Визначення сукупності таких гарантій у законодавстві, зокрема у кримінальному процесуальному, виступає свідченням становлення держави як правової та демократичної і відображає організацію правової системи на основі принципу взаємної відповідальності держави і особи.

Забезпечення необхідних умов для реалізації прав, їх недоторканності, вжиття заходів правового характеру з метою недопущення їх порушення, заходів, необхідних для припинення та усунення порушення прав, притягнення до відповідальності осіб, які допустили таке порушення, відшкодування шкоди, завданої таким порушенням, вважають основним змістом охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, як завдання кримінального провадження, переважна більшість (96,9%) опитаних нами практичних працівників (див. Додаток А).

Як вказує В.П. Шибіко, призначення кримінального судочинства полягає у тому, щоб забезпечити захист і реалізацію прав усіх учасників процесу, які беруть участь у кримінальній справі і мають власний інтерес у справі незалежно від процесуальної функції, яку вони виконують (потерпілий, обвинувачений та ін.); щоб завдяки своїй формі та змісту забезпечити кожному учасникові процесу реальні можливості для захисту його прав і законних інтересів з тим, щоб було прийняте законне, обґрунтоване і справедливе рішення, яке не давало б підстав для того, щоб особа шукала захисту своїх прав за межами кримінального судочинства України, у міжнародних судових органах [326, с. 18].

Тому не випадковим є те, що питання дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження як до 2012 р. (до моменту набуття чинності КПК України), так і після 2012 р. (після набуття чинності чинним КПК України) у дослідженнях учених-процесуалістів були і залишаються однією з центральних проблем.

Значна частина наукових досліджень, виконаних до і після 2012 р., присвячена процесуальному статусу, повноваженням державних органів і посадових осіб, які ведуть кримінальний процес, здійснюють кримінальне провадження. Проте, зважаючи на предмет цього дисертаційного дослідження, зупинимось на тих наукових дослідженнях, у яких науковому аналізу були піддані питання залучення

та процесуального становища учасників кримінального процесу – представників сторін, а також інших учасників кримінального провадження.

Тривалий час наукові дослідження в Україні у сфері кримінально-процесуального права здійснювались з урахуванням положень КПК України 1960 р., який більше 50-ти років діяв на території України.

За цей період були виконані десятки наукових досліджень, серед яких найбільший науковий інтерес, безперечно, становлять ті, що виконані в Україні після 1991 р., тобто після здобуття Україною незалежності. Водночас наукову цінність мають і ті дослідження, що були виконані до 1991 р., а також ті, предметом вивчення яких були теоретичні та прикладні питання правового статусу учасників кримінального процесу, механізму реалізації їхніх прав, захисту свобод і законних інтересів, гарантій їх забезпечення тощо.

Розробка та введення в дію чинного КПК України у 2012 р., безумовно, стали центральним елементом розвитку судової реформи у нашій державі. Новий кодекс був покликаний відобразити результати демократичних перетворень, що відбулись у правовій системі нашої держави ще з моменту прийняття Конституції України, тобто з 28 червня 1996 р.

Проголошення в Основному законі людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки є найвищою соціальною цінністю в Україні; закріплення за правами і свободами людини та їх гарантіями значення критерію визначення змісту і спрямованості діяльності держави; визнання утвердження і забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України), наряду із визнанням верховенства норм Конституції та міжнародного права, вивело питання забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини у сфері кримінального провадження на принципово новий якісний рівень.

Хоча, за справедливими оцінками багатьох експертів, новий КПК України виявився не спроможним у повному обсязі врахувати усі реалії суспільних відносин, що склалась на момент його прийняття, а також потреби практичної діяльності судових та правоохоронних органів, напрацьовані у науці на той час теоретичні розробки. Про це красномовно свідчить той факт, що до чинного КПК України з моменту його прийняття внесено вже чималу кількість змін і доповнень, деякі з них

принципово змінили його початкову модель. При цьому активність законотворчого органу з перегляду та зміни положень вітчизняного кримінального процесуального закону як і раніше – не знижується.

Розробники КПК України, справедливо піклуючись про захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, не врахували належним чином положення Конституції України та міжнародних правових актів, що стосуються захисту прав, зокрема потерпілих і свідків, а також інших осіб, які залучаються до кримінального провадження як учасники кримінальних процесуальних відносин.

Як справедливо зазначає М.Я. Никоненко, нове кримінальне процесуальне законодавство не розв'язало всіх проблем, наявних на момент його прийняття, щодо діяльності вповноважених державних органів і посадових осіб, які пов'язані з процесуальною діяльністю. Суттєвою перевагою КПК України 2012 р. є те, що він ґрунтується на положеннях законодавства англосаксонської правової сім'ї та передових європейських країн, в основі яких лежить принцип верховенства права. Такий формат побудови кримінального процесу цілком відповідає положенням Основного Закону нашої держави [178].

Підтвердженням зазначеного є те, що, відповідно до ст. 8 Конституції, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Згідно зі ст. 8 чинного КПК України кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Це закономірно впливає з положення ст. 3 Конституції України, у якій визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека в Україні є найвищою соціальною цінністю [122].

За таких обставин теоретичні і прикладні проблеми забезпечення прав, свобод і законних інтересів тих учасників кримінального провадження, права яких обмежуються у кримінальному процесі, набувають особливої актуальності та значущості, а практика здійснення такого забезпечення стає з року в рік одним із пріоритетних напрямів правозахисної діяльності відповідних органів і посадових осіб.

На думку С.А. Паршак, ефективність діяльності держави у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що вона не тільки проголошує права людини, а й забезпечує необхідним механізмом їх реальне здійснення. Цей механізм охоплює процес, починаючи з моменту створення умов для належної реалізації особою своїх прав, після трансформується в охорону прав кожного учасника кримінального провадження, та у разі порушення, або погрозу порушення даних прав – у їх захист. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження слід розглядати як динамічну систему правових засобів, що реалізуються завдяки діяльності державних органів, посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство або залучаються до нього. Саме завдяки даній діяльності відбувається реалізація, охорона та захист прав учасників кримінального провадження [197, с. 161].

Очевидно, що вирішення питань забезпечення прав та свобод іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, ґрунтуватиметься на положеннях, розроблених у працях, присвячених загальним питанням правового статусу особи та процесуального положення учасників кримінального процесу, механізмів забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів у кримінальному процесі загалом і у стадії досудового розслідування зокрема.

Варто зазначити, що предметом дослідження у працях багатьох учених протягом попередніх десятиліть на теоретичному, методологічному, правовому та прикладному рівнях як у загальному, так і в конкретному аспектах були окремі питання правового статусу, процесуального становища учасників кримінального процесу, гарантії їхніх прав; участі захисника, потерпілого на різних стадіях радянського кримінального процесу; правового статусу і участі підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному процесі, забезпечення їхніх прав; процесуального становища перекладача, понятих у кримінальному процесі; участі громадськості у розслідуванні злочинів та судовому розгляді кримінальних справ [171].

Попри те, що від часу виходу у багатьох робіт дослідників того часу минув не один десяток років (а подекуди і сотня років), суттєво оновилося законодавство, а завдання, функції, статус учасників кримінального процесу поступово

трансформувались, окремі положення цих робіт і сьогодні не втратили своє значення.

Так, М.С. Строгович вважав, що суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності є учасники кримінального процесу: державні органи, посадові особи, громадські організації, громадяни, які шляхом використання наданих їм кримінально-процесуальним законом прав і виконання покладених на них цим законом обов'язків здійснюють певні кримінально-процесуальні функції. До суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності він відносив суд, прокурора, громадського обвинувача, слідчого і орган дізнання, обвинуваченого, підозрюваного, захисника, громадського захисника, потерпілого і цивільного позивача та їх представників, цивільного відповідача та його представника. На думку автора, свідки, експерти, перекладачі, поняті не є учасниками кримінально-процесуальної діяльності, оскільки не виконують жодної із трьох основних процесуальних функцій і не займають постійного процесуального положення у кримінальній справі [127, с. 249].

Окремі автори, досліджуючи гарантії прав окремих учасників кримінального процесу, зазначали, що здійснення завдань кримінального судочинства вимагає залучення до участі у справі таких осіб, які допомагають виконати ці завдання, встановити дійсні обставини злочину. Закон покладає на цих осіб певні обов'язки. Водночас, проявляючи притаманну йому гуманність, законодавець встановлює ряд норм, мета яких – забезпечити інтереси цих осіб, створити необхідні умови для виконання ними своїх обов'язків, обмежити їх від необґрунтованого застосування до них заходів примусу [170, с. 15].

Спираючись на зазначені та інші наукові напрацювання цих учених, сучасні дослідники розглядають теоретичні, правові й прикладні аспекти правового та процесуального статусу учасників відповідних правовідносин. Особлива увага приділяється їхнім функціям і повноваженням, правам, свободам та законним інтересам як складовим правового статусу й об'єктам правової охорони, а також гарантіям їх реалізації та захисту у кримінальному провадженні.

Так, протягом останнього десятиліття загальним питанням правового статусу особи, механізму забезпечення прав і свобод особи, теоретично-прикладним

аспектам їх обмеження, системі прав і свобод людини і громадянина в Україні загалом та у кримінальному процесі зокрема, присвятили свої праці такі автори, як К.Г. Волинка [43], О.В. Пушкіна [220], Д.В. Сімонович [247], О.В. Андрієвська [11], А.С. Черкесова [316], М.В. Осядла [191], О.В. Члевик [320], М.О. Фокіна [299], Т.В. Гавронська [47], Р.Г. Авдюгін [3], Т.В. Садова [238], А.Є. Стрекалов [270], О.В. Осинська [188], О.П. Донченко [79], О.М. Калачова [102], Г.І. Процько [218] та ін.

Питанням функцій, повноважень, прав, свобод, законних інтересів, обов'язків і відповідальності окремих учасників (суб'єктів) кримінальної процесуальної діяльності на різних етапах розвитку науки кримінального процесу присвятили роботи такі автори, як: М.С. Цуцкірізде [306], І.П. Коваленко [113], О.В. Батюк [16], О.М. Осінська [189], А.Ю. Гнатюк [57], О.В. Зайцев [88], І.В. Рогатюк [230], Д.Ю. Кавун [100], О.М.Скрябін [252], А.Ф. Бондюк [27], І.В. Гловюк [54], О.С. Старенький [266], Ю.В. Коробко [126], Л.Я. Стрельбіцька [271], А.М. Падалка [192], Д.О. Пилипенко [201], О.С. Кашка [107], Т.М. Кузик [138], Є.В. Діденко [78], С.В. Толокольніков [284], О.В. Супрунова [273], С.Л. Савицька [237], Х.Р. Кахнич [106], Г.К. Тетерятник [280], А.П. Бегма [18], С.В. Михайлів [167], Н.В. Борзих [29], С.І. Остапенко [190], У.С. Ковна [115] та ін.

Питанням забезпечення прав особи на різних напрямках кримінальної процесуальної діяльності присвятили роботи такі автори, як: Р.В. Тарасенко [274], О.М. Коваль [114], А.Б. Касумова [105], О.В. Панчук [196], М.Я. Никоненко [179], Л.Л. Нескороджена [177], О.В. Верхогляд-Герасименко [40], М.Р. Мазур [153], Т.Л. Сироїд [245], Д.В. Смагіна [259], Н.В. Марущак [161], В.В. Гутник [69], І.Ф. Літвінова [148], А.О. Побережник [203], М.І. Зеленська [91], К.Д. Волков [44], М.І. Дерев'янка [74], О.М. Коріняк [124] та ін.

Так, за твердженням К.Г. Волинки, у сучасному світі ступінь забезпеченості прав і свобод особи є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості. При цьому, механізм забезпечення прав і свобод особи є складним, багатоаспектним і водночас цілісним явищем правової дійсності, що має зміст, структуру, форму і власне місце у правовій системі, а його всебічне вивчення потребує значних зусиль не лише спеціалістів із загальної теорії держави і права, а й фахівців галузевих наук [43, с. 3].

Застосування методу системного аналізу, а також структурного і функціонального методів дало можливість автору розглянути механізм забезпечення прав і свобод особи як єдину злагоджену систему; виявити стійкі взаємозв'язки між його складовими елементами; визначити основні якості і призначення даного механізму та його вплив на суспільні відносини.

Так, авторкою доведено, що механізм забезпечення прав і свобод особи виступає єдиним, цілісним і якісно самостійним явищем правової системи, є комплексом взаємозв'язаних і взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів та загальносоціальних умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод. Нею визначено, що функції механізму забезпечення прав і свобод особи є найбільш важливими якісними характеристиками, в яких відображається та конкретизується соціально-правова сутність і призначення, розкриваються цілі і завдання даного механізму з перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод з потенційних можливостей у реальні суспільні відносини, а також виявлено, що головними функціями механізму забезпечення прав і свобод особи є сприяюча (допоміжна), стимулююча, превентивна, відновлювальна і виховна. Виявлено, що формами забезпечення прав і свобод особи є зовнішні прояви взаємоузгодженого функціонування складових елементів механізму забезпечення прав і свобод особи, спрямовані на перетворення закріплених у законі прав і свобод у дійсність. Ними виступають забезпечення реалізації прав і свобод особи, забезпечення охорони прав і свобод особи та забезпечення захисту прав і свобод особи [43, с. 4–5].

Встановлено, що кожний структурний елемент механізму забезпечення прав і свобод особи має особливе призначення у сфері реалізації, охорони і захисту прав і свобод:

- правовий статус особи, як юридична передумова забезпечення прав і свобод, закріплює у нерозривній єдності права, свободи і обов'язки як нормативно забезпечену можливість користуватись суспільними благами, що опосередковуються ними, та необхідність слідувати певним типам поведінки в інтересах інших осіб, суспільства і держави;

- нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод особи (юридичні гарантії) створюють належні юридичні можливості для ефективного здійснення, охорони і захисту прав і свобод особи;

- загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод особи як комплекс соціально-економічних, політичних, культурних та інших умов суспільної життєдіяльності виступають фактичним середовищем здійснення, охорони і захисту прав і свобод [43, с. 4–5].

Спираючись на положення, обґрунтовані К. Г. Волинкою, В. М. Ребезюк наголошує, що діяльність держави у сфері кримінального судочинства не повинна обмежуватися лише нормативним проголошенням прав людини. Її ефективність визначається наявністю дієвого правового механізму, завдяки якому задекларовані права набувають реального змісту та можуть бути належним чином реалізовані. Функціонування такого механізму має послідовний характер: спочатку створюються необхідні умови для здійснення особою належних їй прав, надалі забезпечується їх охорона, а в разі порушення застосовуються відповідні засоби правового захисту та відновлення [43, с. 4–5; 225, с. 147].

Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження В. М. Ребезюк розглядає як динамічну систему взаємопов'язаних правових засобів, практичне застосування яких здійснюється в межах діяльності державних органів і посадових осіб, уповноважених здійснювати кримінальне провадження або брати в ньому участь. Саме цілеспрямована діяльність зазначених суб'єктів створює необхідні передумови для реалізації прав учасників кримінального провадження, їх належної охорони, а за наявності порушень – захисту та відновлення [225, с. 147].

Розвиваючи наведені положення, В. М. Ребезюк доходить висновку, що належне забезпечення прав і законних інтересів кожної особи є однією з визначальних умов становлення та розвитку правової держави. Водночас адаптація кримінального процесуального законодавства України до *acquis* ЄС потребує системного наукового супроводу, зокрема проведення фундаментальних досліджень проблем забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Результати таких досліджень мають становити наукове підґрунтя для

визначення пріоритетних напрямів подальшого вдосконалення національного законодавства у цій сфері [226, с. 52].

Спільним знаменником трансформації держави і громадянського суспільства О.В. Пушкіна вважає фундаментальні принципи та цінності, що лежать в їх основі, серед яких на першому місці виступають конституційні права і свободи людини і громадянина. Ця незаперечна цінність, на думку автора, уможлиблює існування як демократичної, правової, соціальної держави, так і громадянського суспільства [220, с. 3].

Завдяки використанню критичного, структурного та системного методів дослідження авторка провела змістовний аналіз наявних конституційно-правових теорій, що описують процес конституційного забезпечення прав людини, виявила їх позитивні і негативні сторони, запропонувала власне авторське бачення процесу конституційного забезпечення прав людини в Україні; виявила стійкі внутрішні зв'язки у системі конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, а також охарактеризувала структурно-функціональні властивості конституційного механізму забезпечення прав людини в Україні; розглянула конституційний механізм забезпечення прав людини як цілісну, комплексну і динамічну систему та водночас визначила правові властивості конституційного механізму забезпечення прав людини у комплексі, врахувавши при цьому властивості елементів конституційного забезпечення прав людини та їх взаємну деформацію [220, с. 7–8].

Так, механізм забезпечення прав людини представлений як системна взаємодія держави та її органів із забезпечення основних груп прав людини, як вони закріплюються у конституції; зроблено висновок, що формування та практична реалізація загальної концепції державної правової політики у сфері забезпечення прав людини повинна містити чіткі нормативні приписи, що визначають основні напрями розвитку системи конституційного законодавства, заходи щодо його вдосконалення, заходи з усунення правових колізій, прогалин у законодавстві у галузі прав людини. Основними напрямками цієї політики мають бути: зміцнення законності та правопорядку, встановлення чітких процесуальних норм захисту прав та свобод людини, невідкладне припинення практики втручання державних органів у життя людини, чітке визначення повноважень і функцій органів державної влади

та органів місцевого самоврядування, системне здійснення роботи, спрямованої на максимальне забезпечення гарантій захисту законних прав та інтересів громадян [220, с. 9, 10].

Аналізуючи відповідні механізми, Я. Троян констатує, що на державу покладається обов'язок не тільки визнання, а й забезпечення прав людини і громадянина. Забезпечення, сферою застосування якого є права і свободи особи, – це цілісна система зі створення спеціальним суб'єктом необхідних умов для реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини та громадянина. Забезпечення прав і свобод людини – це створення відповідних умов для здійснення прав і свобод людини, що має три цілеспрямовані сфери державної діяльності: 1) сприяння реалізації прав і свобод людини (шляхом позитивного впливу на формування їх загальносоціальних та юридичних гарантій); 2) охорона прав і свобод людини (створення системи заходів, спрямованих на попередження правопорушень, усунення причин, що їх спричиняють); 3) захист прав і свобод людини у разі їх порушення (створення певної системи засобів та факторів, застосування яких пов'язане з наявністю ситуації, за якої порушуються права, та відновлення порушеного права) [287, с. 213].

У свою чергу, кримінально-процесуальна діяльність органів кримінальної юстиції і правосуддя має слугувати неухильному дотриманню прав і свобод людини, а комплексне реформування сфери кримінального правосуддя має охоплювати: конституційні засади правосуддя; кримінальне право щодо його гуманізації; кримінально-процесуальне право, що визначатиме нові засади та процесуальні форми діяльності слідчих, судів та інших органів кримінальної юстиції [10, с. 31].

Ще у 2001 р. Ю.М. Тодика, досліджуючи конституційні основи формування правової культури, констатував, що умови соціальної, політичної кризи, а також культурних сфер держави знизили рівень ефективності механізму забезпечення цих прав і свобод, що призвело до їх масового, системного порушення, у деяких випадках до неможливості їх втілення. Для побудови в Україні демократичної правової держави суттєве значення має боротьба з ігноруванням вимог законів, з неформованістю правових знань у громадян [283, с. 43].

Водночас забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини та громадянина залишається однією з найактуальніших проблем сучасного етапу розвитку української держави. На переконання Д. Ю. Войцехівської, реальне дотримання прав і свобод потребує не лише реформування системи публічної влади, а й формування цілісного механізму їх гарантування, у функціонуванні якого мають узгоджено брати участь держава та інститути громадянського суспільства [42, с. 136].

Недостатнє гарантування реалізації охорони і захисту окремих прав та свобод особи випливає із того, що соціально-економічні права і свободи, які закріплені і гарантовані чинною Конституцією України, на переконання автора, мають більше декларативний, ніж реальний характер. Норми, що стосуються прав і свобод особи, об'єктивно не відповідають фактичним соціальним можливостям, які вони опосередковують. Держава фактично не спроможна гарантувати усім громадянам більшість проголошених у Конституції соціальних і економічних прав та свобод через економічні проблеми. Також важливими проблемами є недостатньо розроблені юридичні механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод, між ними існують певні внутрішні суперечності [42, с. 137–138].

Недотримання та пряме порушення основних прав і свобод людини, а також існування недостатньо дієвого механізму захисту цих прав Р.О. Падалка вважає однією з основних проблем впровадження принципу верховенства права в Україні [193, с. 112].

На думку авторки, суди навмисно створюють штучні бар'єри для захисту прав та інтересів громадян шляхом затягування судового процесу, прийняття «законних» рішень, а також дорожнечі, що призводить до небажання осіб звертатися за своїм захистом до суду та змиритися з фактом порушення своїх прав. Доказом нереспектабельності судової системи України у цьому аспекті вона вважає збільшення скарг та заяв до ЄСПЛ [193, с. 112].

І якщо, наприклад, у 2011 р. Україна посідала п'яте місце за кількістю звернень до ЄСПЛ (так, станом на 30 квітня 2011 року кількість звернень становила 10 тисяч 950), то у 2018 р. Україна є третьою серед країн-лідерів (за цим показником Україну випередили лише дві держави-члени РЄ, Росія та Румунія). І це незважаючи

на те, що українські скарги становлять 12,9% усієї завантаженості ЄСПЛ, а їхня точна кількість – 7267 (станом на 31 грудня 2018 р.), що стало наслідком ситуації 2017 р., коли ЄСПЛ викреслив з реєстру всі скарги на невиконання Україною рішень національних судів, винесених проти держави [292].

Станом на 20 березня 2020 року Європейським судом ухвалено 1 434 рішення, якими констатовано порушення Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї. Кількість заяв у таких справах проти України сягає 8 700 - це 14,5 % від загальної кількості зареєстрованих Європейським судом справ щодо 47 держав-членів Ради Європи [99].

Попри війну і 2022 р. не є винятком. Україна зберігає лідерство щодо порушення прав людини. Відтак, відповідно до оприлюдненої статистики, в 2022 р. ЄСПЛ постановив 144 рішення у справах проти України, з яких у 141 рішенні (97,8%) визнано щонайменше одне порушення прав людини. Серед іншого, в суді зафіксували такі порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини): 5 порушень ст. 2 (відсутність ефективного розслідування); 51 порушення ст. 3 (заборона нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження); 114 порушень ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність); 45 порушень ст. 6 (тривалість судового провадження); 21 порушення ст. 6 (право на справедливий суд); 7 порушень ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя); 64 порушення ст. 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту); 6 порушень протоколу 1 ст. 1 (право на захист власності).

У порівнянні зі статистичними відомостями за 2020 - 2021 рр. спостерігається тенденція до зростання кількості зафіксованих порушень Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, про що йдеться у відповідних рішеннях Європейського Суду.

Відтак, за 2020 р. Європейський суд з прав людини проти України у 95,3% випадках констатував бодай одне порушення Конвенції, а в 2021 р. у 98,4 % рішеннях [251].

Справедливо вважаючи надзвичайно актуальним питання щодо європейських стандартів забезпечення прав у кримінальному процесі, в якому права людини піддаються найбільшим обмеженням, зважаючи на інтеграцію України до

європейської спільноти, де існують давні правові традиції дотримання прав людини, Д.В. Сімонович сформулював функції, що виконують європейські стандарти забезпечення прав людини у кримінальному процесі, зокрема: виявлення та усунення прогалин і колізій кримінально-процесуального законодавства у частині забезпечення прав людини; орієнтування при формуванні кримінально-процесуального законодавства; встановлення меж примусового втручання державних органів у права людини під час кримінального провадження; відновлення порушених прав людини у сфері кримінального судочинства; забезпечення поваги державних органів до прав людини; встановлення меж гарантування конвенційних прав людини; контролю за забезпеченням органами кримінального судочинства конвенційних прав людини. Автор також удосконалив визначення поняття європейських стандартів забезпечення прав людини у кримінальному процесі, під якими, на його думку, варто розуміти положення, що відображають загальні принципи і практику забезпечення прав людини, встановлені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і протоколами Ради Європи до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями Європейського суду з прав людини (судові прецеденти) і є обов'язковими для виконання національними компетентними органами під час кримінального судочинства. До поняття європейських стандартів включена така ознака як відображення у них загальних принципів забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві [247, с. 3, 6].

Підтверджує гостроту питання щодо забезпечення належного захисту прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу і О.І. Чіпець, який зазначає, що у країнах Європейського Союзу проблеми забезпечення прав і свобод учасників кримінального процесу на будь-якій його стадії виходять на перший план, особливо на стадії досудового розслідування [318, с. 228].

Міжнародні правові акти та європейські стандарти у галузі прав людини та правосуддя, на переконання О.В. Сачка, мають важливе значення для формування і розвитку засади верховенства права. Так, міжнародні правові акти мають гармонізувати правову систему чинного національного права, узгодити систему, концепти та зміст принципів кримінального судочинства, створювати додаткові елементи юридичної визначеності недосконалих процедур та гарантій забезпечення

верховенства права, а в європейських стандартах правосуддя домінуючою цінністю традиційно виступають права і свободи людини [241, с. 24, 28, 40].

Саме права людини відіграють роль таких мінімальних стандартів, які втілюють антропоцентричну тенденцію розвитку сучасного права. Ця концепція виходить з того, що всі дії публічної влади мають бути орієнтовані на благо людини, тобто на забезпечення таких умов її існування, які відповідають принципу гідності людини і пов'язаних з ним принципів автономії та свободи особи як найвищих соціальних цінностей. Держава (публічна влада) існує для людини, а не навпаки [60, с. 251–252].

Ознайомлюючись із вищезазначеними та іншими дослідженнями у галузі прав і свобод людини, забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу тощо, варто зазначити, що тривалий час одним із пріоритетних напрямів розвитку кримінальної процесуальної науки є вивчення та удосконалення механізмів забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, що зумовлено переходом України до існуючих політичних і соціально-економічних відносин, ратифікацією міжнародно-правових документів у цій галузі та тривалою судово-правовою (судовою) реформою, що запровадила якісно нові підходи до здійснення досудового та судового провадження у кримінальному процесі.

На цьому тлі підвищений інтерес проявляється як до питань кола учасників кримінального провадження, так і до засобів забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів, які дозволяють трансформувати закладені на міжнародному та конституційному рівнях цінності, пов'язані із правами, свободами та законними інтересами особи, до сфери кримінального процесуального регулювання та побудувати ефективну систему кримінальної юстиції, що відповідатиме сучасним стандартам правової держави.

Ці проблеми традиційно викликають певні труднощі у кримінальній процесуальній доктрині і є предметом численних наукових дискусій і сьогодні.

Так, І.І. Цилюрик окремо наголошує на проблемному питанні, яке у зв'язку з постійним реформуванням кримінального процесуального законодавства набуває особливого значення: гарантії прав та свобод, законних інтересів учасників кримінального провадження. За його даними, 90 % респондентів, опитаних під час

анкетування, стверджують, що у їхній практичній діяльності виникають труднощі у застосуванні норм КПК України щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Відповідно до його думки, залишається особливо актуальним посилення захисту конституційних прав осіб, які можуть зазнавати обмеження в умовах кримінального провадження, і, зокрема, під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які, як правило, поєднуються із суттєвим втручанням у сферу особистих прав та свобод особи. Саме тому держава повинна запровадити дієву систему гарантій прав та свобод учасників судочинства, яка здатна забезпечити недопущення їх порушення під час прийняття компетентним органом рішення про проведення відповідної процесуальної дії, під час її провадження та фіксації перебігу і результатів [305, с. 18–19].

Водночас, забезпечення прав, свобод і законних інтересів кожної особи, яка залучається до сфери здійснення кримінального провадження, – це одна із наважливіших правових основ, на яких ґрунтується уся концепція сучасної моделі демократичного кримінального процесу. Відмова від цієї цінності або її істотне звуження поверне кримінальний процес далеко у недемократичне минуле та зведе нанівець зусилля багатьох учених, які відстоюють ідеї прав та інтересів особи як основного змісту, цінності та мети кримінальної юстиції.

На сьогодні у науці кримінального процесу відсутня єдина концепція механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів його учасників. Теоретичні позиції та практичні рекомендації є певною мірою відмінними як за загальними питаннями його сутності, змісту, структури, так і за більш вузькими питаннями, зокрема щодо порядку реалізації окремих засобів такого механізму.

Варто зазначити, що у механізмі забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному процесі переважна більшість авторів вирізняють процесуальний статус учасників кримінального процесу як важливий і необхідний засіб такого забезпечення.

При цьому констатується, що правовий (процесуальний) статус – поняття багатогранне. Воно передбачає наявність ряду взаємопов'язаних елементів.

Так, М.В. Джига, досліджуючи правовий статус обвинуваченого, зазначає, що правовий статус як соціально-юридичне явище має свою структуру, кожний елемент

якої набуває відповідного призначення, виконує свою функцію [77, с. 90]. Автор вважає, що систему елементів правового статусу можуть складати: громадянство, правосуб'єктність, права і обов'язки, завдання (компетенція), законні інтереси, функції, принципи діяльності, юридична відповідальність, гарантії безпеки та правовідносини, наявність відповідних правових норм, без яких не можна говорити про правовий статус особи [77, с. 77].

У юридичній науці немає цілковитої єдності щодо співвідношення понять «право» і «свобода». О. М. Калачова, виходячи зі спільності їх правової природи, розглядає свободи як окремий різновид прав особи, а тому не вважає за необхідне виділяти їх як самостійний елемент правового статусу [102, с. 32].

Іншої позиції дотримується Г. І. Процько. На її думку, попри змістову близькість, право і свобода не є тотожними поняттями, у зв'язку з чим кожне з них повинно посідати окреме місце у структурі правового статусу особи [218, с. 21].

Спільною основою прав і свобод є юридично визнана можливість особи обирати певний варіант поведінки та задовольняти свої потреби й інтереси. Подібного підходу дотримується Т. В. Гавронська, яка характеризує права і свободи як рівні для всіх можливості, необхідні для існування та розвитку людини, зумовлені досягнутим рівнем суспільного розвитку і закріплені у міжнародних стандартах [47, с. 9]. Водночас конкретне змістове наповнення цих категорій залежить від характеру правовідносин і способів їх нормативного закріплення.

Відмінність між правом і свободою найбільш виразно виявляється у механізмах їх охорони. Забезпечення суб'єктивного права потребує визначення конкретних юридичних засобів, за допомогою яких особа може реалізувати надані їй повноваження та вимагати усунення перешкод у їх здійсненні. Охорона свобод передусім пов'язана з установленням меж допустимого державного втручання та збереженням автономії особи. Тому забезпечення права на захист передбачає наявність відповідних процесуальних механізмів, тоді як повага до честі й гідності, особистого та сімейного життя покладає на державу обов'язок утримуватися від необґрунтованого втручання [218, с. 20–21].

На нашу думку, відмінності у підходах до структури правового статусу значною мірою зумовлені специфікою правовідносин, у межах яких особа реалізує

свої права та виконує покладені на неї обов'язки. Водночас до складу правового статусу не слід включати всі правові категорії, що певним чином пов'язані з участю особи у відповідних правовідносинах. Правосуб'єктність доцільно розглядати як передумову набуття правового статусу, а юридичні гарантії як засоби забезпечення його належної реалізації. Безпосередній зміст правового статусу особи, на наше переконання, становлять її права, свободи, законні інтереси, юридичні обов'язки та відповідальність.

Якщо, у XX ст. окремі учені, досліджуючи процесуальне положення підозрюваного, обвинуваченого, зазначали на те, що процесуальне (правове) положення учасника процесу визначається сукупністю наданих йому процесуальних прав [253, с. 84], то, наприклад, у 2017 р. О.М. Скрябін, здійснюючи нормативно-правове дослідження захисника в кримінальному процесі, доводить, що правовий статус захисника у кримінальному провадженні визначається системою його професійних прав, свобод та обов'язків, а також законних інтересів, закріплених Конституцією України, кримінально-процесуальним законодавством України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [252, с. 12].

М.І. Тлепова, відстоюючи наукову позицію, згідно з якою у доктрині кримінального процесу можливе використання як поняття «процесуальний статус», так і поняття «процесуальне становище особи», оскільки вони несуть різне смислове навантаження, зауважує, що якщо процесуальний статус охоплює систему прав і обов'язків особи в цілому, то процесуальне становище демонструє систему прав і обов'язків особи залежно від конкретної форми та стадії кримінального провадження. Таким чином, стверджує авторка, процесуальне становище потерпілого може змінюватися під час кримінального провадження при збереженні ним відповідного процесуального статусу [282, с. 5, 10].

У контексті розгляду питання щодо механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному процесі окремому науковому дослідженню піддаються питання, пов'язані із з'ясуванням змісту та співвідношення категорій «права», «свободи», «законні інтереси».

У правовій доктрині права і свободи традиційно розглядаються як юридичні форми закріплення можливостей особи щодо вибору певної поведінки та користування відповідними соціальними благами [102, с. 165].

Водночас, протягом усієї історії розвитку людства більшість учених пов'язують поняття «право» із поняттям «свободи», хоча і трактують це по-різному, відповідно до особливостей історичних умов, уявлень конкретної історичної епохи, своєрідності методологічних підходів і світоглядних установок. При цьому, розглядаються такі питання, як роль індивідуальної свободи особистості у конституювання правової системи, проблеми підстав природного права, співвідношення права і закону, права і моральності, процесу зародків свободи у структурі громадянського суспільства. Природа свободи у сучасному суспільстві є аналогічною до природи права, але є й відмінності як у стилістичному значенні, так і в смисловому, однак і право, і свобода беруть свій початок у сфері інтересів, значущих для особистості й суспільства, у певній спрямованості діяльності суб'єктів на задоволення їхніх усвідомлених потреб, які з кожною епохою вимагають нового осмислення [260, с. 24].

Погоджуючись із підходом, висловленим ще М.С. Строговичем, що не слід розрізняти права та свободи таким чином, нібито права – це одне, а свободи – дещо інше, відмінне від прав людини, адже свобода особи – це те саме право людини, вид її прав; кожна свобода, що зазначена у Конституції України, водночас є і правом людини, видом її прав. О.М. Калачова під правами також розуміє їх окремий вид – свободи і вважає, що це не потребує виокремлення останніх у структурний елемент правового статусу особи [102, с. 32].

Також у межах одного правового інституту розглядає права і свободи М.О. Фокіна. На думку авторки, інститут прав і свобод людини є системою базових норм і принципів, що відображені на конституційному і законодавчому рівнях, регулюють та охороняють взаємини держави й особистості, правовий статус людини з метою визначення її місця з погляду реалізації та гарантування її прав у відносинах з державою, спільнотами та окремими індивідами у процесі задоволення їхніх потреб та інтересів. При цьому, вона зауважує, що основною складовою інституту прав і свобод людини в Україні є норми, що визначають основні права,

свободи людини і громадянина, їх види, механізм гарантії та реалізації. Інститут прав і свобод людини є комплексним державно-правовим інститутом, ядром якого виступають основні права і свободи людини і громадянина, що тісно взаємодіє з іншими компонентами цього інституту (інститутами громадянства та основних обов'язків) [299, с. 5, 9].

Здійснивши аналіз діалектичних взаємовідносин індивіда і суспільства, О.П. Донченко дійшла висновку, що категорія свободи у праві слугує критерієм рівня розвитку суспільства в цілому, показником його прогресу, а на індивідуальному рівні – показником реальності правового статусу особистості [79, с. 10].

Т. В. Гавронська звертає увагу на те, що рівень наукового опрацювання проблем правового забезпечення прав і свобод людини в Україні не повною мірою відповідає сучасним потребам юридичної теорії та практики. Значна частина підходів, сформованих у радянський період, утратила свою актуальність, тоді як у новітніх дослідженнях досі не вироблено єдиної загальнотеоретичної концепції. Проаналізувавши основні погляди на природу прав і свобод людини, дослідниця об'єднала їх у два напрями: природно-правовий і позитивістський [47, с. 2, 5].

Природно-правовий напрям ґрунтується на визнанні того, що людина від народження наділена невід'ємними правами, зокрема правом на життя, особисту свободу, власність і свободу слова. Ці права не створюються державою, а тому її завдання полягає в їх визнанні, належному нормативному закріпленні та створенні умов для реалізації, охорони і захисту. Натомість позитивістський підхід пов'язує існування прав людини з їх офіційним установаженням і закріпленням державою. За такого розуміння юридичного значення набувають передусім ті права, які передбачені чинним законодавством [47, с. 2, 5].

Т. В. Гавронська також зазначає про різноманітність підходів до класифікації прав і свобод людини. Це виявляється у розмежуванні прав людини та прав громадянина, прав і свобод, основних та інших прав, а також індивідуальних і колективних прав. Узагальнюючи наявні наукові позиції, дослідниця визначає права і свободи як рівні для всіх можливості задоволення потреб, необхідних для нормального існування та розвитку особи у відповідних історичних умовах. Зміст

таких можливостей залежить від досягнутого рівня суспільного розвитку та знаходить закріплення у міжнародних стандартах [47, с. 9].

Наведене свідчить про те, що права і свободи мають спільну правову основу, оскільки визначають міру можливої поведінки особи та межі допустимих дій. У юридичній літературі право також розглядається як визнана суспільством і належним чином обґрунтована можливість вільної поведінки [80, с. 84–85]. Водночас спільність зовнішніх юридичних ознак не означає повної тотожності цих категорій, адже кожна з них має власний зміст та особливості реалізації і гарантування.

На думку Г. І. Процько, поняття «право» і «свобода» мають спільну правову основу, оскільки обидва відображають гарантовану можливість особи обирати певний варіант поведінки. Водночас ці категорії не є тотожними, адже їх зміст залежить від сфери правового регулювання та характеру суспільних відносин. Саме тому права і свободи доцільно розглядати як самостійні та рівнозначні складові правового статусу особи.

Взаємозв'язок зазначених категорій простежується і в положеннях Конституції України, де використовується конструкція «право на свободу». Вона свідчить про змістову близькість цих понять, але не усуває відмінностей у способах їх реалізації та охорони.

Охорона суб'єктивного права передбачає активну участь держави у створенні юридичних механізмів, за допомогою яких особа може здійснювати надані їй повноваження та вимагати усунення перешкод у їх реалізації. Натомість охорона свобод переважно полягає у визначенні меж допустимого втручання у сферу особистої автономії. Зокрема, забезпечення права на захист потребує встановлення конкретних правових засобів його реалізації, тоді як повага до честі та гідності, особистого і сімейного життя покладає на державу обов'язок не допускати необґрунтованого втручання у приватну сферу людини [218, с. 20–21].

У своєму дисертаційному дослідженні «Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект)» М.В. Осядла звертає увагу на те, що свобода у контексті правового статусу особи є невід'ємною складовою прав людини, вказує на можливість людини обирати – використовувати чи не використовувати певні права.

Сказане дає підстави автору визначити основні свободи людини як комплекс правових можливостей, закріплених Конституцією України та відповідними нормативно-правовими документами.

При цьому, зроблено висновок, що ідея свободи людини сформована як певний правовий ідеал, де свобода виступає як соціальна цінність лише тоді, коли втілюється у життя в принципах і нормах, реалізується у діях суб'єктів соціального спілкування. Адже встановлення прав і свобод людини та громадянина у нормативно-правовому акті – ще не означає реальність проголошених норм. Вагоме значення має реалізація свободи людини, створення дієвих способів і засобів, які дадуть їй змогу повною мірою реалізувати свої права і свободи [191, с. 11].

О.В.Члевик, досліджуючи свободу як категорію конституційного права, зауважує, що всі гарантії, що покликані забезпечити свободи, поділяються на загальносоціальні та спеціальні. При цьому автор робить висновок, що важливим етапом у гарантуванні свободи є встановлення та дотримання відповідних правових процедур, а необхідними елементами забезпечення реалізації свобод є нормативне регулювання підстав та порядку притягнення до відповідальності за порушення свободи та фактичне виконання обов'язків учасниками правовідносин [320, с. 12, 13].

Отже, права і свободи людини і громадянина мають універсальний характер, вони є предметом дослідження вчених багатьох галузей суспільствознавства та юридичних наук, кожна з яких визначає певну сферу життєдіяльності людини. Така диференціація забезпечує поглиблене вивчення людини та найважливіших проблем її існування [109, с. 23].

У структурі правового статусу законний інтерес відіграє засадничу роль, оскільки потреба в його задоволенні зумовлює формування, нормативне закріплення та подальший розвиток відповідних прав і свобод особи.

В інтересі поєднуються суб'єктивне та об'єктивне, зокрема суб'єктивне ставлення особи до будь-чого, що зумовлене цілком об'єктивними обставинами.

На поєднанні об'єктивного та суб'єктивного у категорії «інтерес» наголошує і Н.А. Сліпенчук, зазначаючи, що інтерес, як об'єктивне явище, існує незалежно від

волі і свідомості суб'єкта корпоративних відносин, а суб'єктивність проявляється в усвідомленні інтересу у процесі його реалізації [256, с. 162].

Суб'єктивне право і законний інтерес тісно пов'язані між собою, спільні риси зближують ці правові категорії, роблять їх «спорідненими». Поряд із спільними рисами між суб'єктивними правами і законними інтересами є відмінності, які важливі як для теорії, так і для юридичної практики. Суб'єктивні права і законні інтереси не збігаються за своєю структурою і сутністю. Їх своєрідність зумовлюється тим, що вони – це різноманітні правові «дозволи». Суб'єктивні права – це особлива можливість, забезпечена конкретною юридичною необхідністю інших осіб, а законний інтерес – це юридична можливість, яка має, на відміну від суб'єктивного права, характер правового прагнення. Суб'єктивне право і законний інтерес не збігаються і за змістом. Вони мають різноманітні шляхи задоволення потреб громадян, вони – різні форми правового опосередкування інтересів. Суб'єктивне право – це більш високий рівень і більш досконала форма такого опосередкування [73, с. 37].

М. Мікуліна, досліджуючи співвідношення законного інтересу та суб'єктивного права, стверджує, що основною відмінністю між ними є різні правові дозволи, тобто реалізація суб'єктивного права – це дозволена можлива поведінка (правова можливість), а реалізація законного інтересу – дозволена спрямована поведінка. При цьому авторка зазначає, що реалізація законного інтересу за характером одночасно і вимоги щодо володіння конкретним соціальним благом, і вимоги до конкретних осіб (певної поведінки чи утримання від певних дій) може визначатися як сподівання на здійснення запланованого [168, с. 25].

І.В. Венедіктова, ототожнюючи законний інтерес і охоронювальний законом інтерес, розглядає його як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти певні дії чи, навпаки, утримуватися від них, що знаходиться у правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється у формі дозволеного домагання і реалізується у конкретному правовідношенні [38, с. 224].

Слід погодитись з тим, що законними є ті інтереси особи, які визнані законом («офіційні» законні інтереси), а також усі інші інтереси особи, що є законними за

суттю, тобто не суперечать закону [210, с. 228]. Відповідно незаконними є ті інтереси, що суперечать положенням закону.

Щодо самого визначення поняття «законний інтерес», то воно подане у Рішенні Конституційного Суду України № 1-10/2004 від 1 грудня 2004 р. У цьому рішенні поняття «охоронюваний законом інтерес», що вживається у ч. 1 ст. 4 ЦПК України та інших законах України, у логічно-смысловому зв'язку з поняттям «права», треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [229].

У кримінальному провадженні законним слід визнавати інтерес обвинуваченого у спростуванні висунутого обвинувачення або уникненні кримінальної відповідальності шляхом використання передбачених законом засобів захисту. До них, зокрема, належать право відмовитися від давання показань та можливість посылатися на наявність алібі. Натомість прагнення досягти такого результату за допомогою заборонених законом способів, зокрема шляхом погроз свідкам чи потерпілим, незаконного впливу на них або умисного ухилення від явки за викликом без поважних причин, не може розглядатися як законний інтерес.

Слід звернути увагу на те, що погляди на правову природу інтересів, їх зв'язок з правами та свободами особи у юридичній літературі дещо різняться.

Так, наприклад, В.А. Троян фактично ототожнює ці поняття, визначаючи права і свободи людини, її інтереси як правові можливості (міри свободи) людини, що мають забезпечити задоволення її власних потреб у відповідній сфері [286, с. 237].

Досліджуючи діалектику співвідношення понять «свобода» та «право», А.С. Смілик доходить до висновку, що природа свободи у сучасному суспільстві є аналогічною до природи права, але є й відмінності як у стилістичному значенні, так і в смысловому, однак і право, і свобода беруть свій початок у сфері інтересів, що

мають значення для особистості і суспільства, у певній спрямованості діяльності суб'єктів на задоволення їхніх усвідомлених потреб, які з кожною епохою вимагають нового осмислення [260, с. 24].

Водночас, на думку Н.В. Федіни, надзвичайно важливо розмежовувати поняття «права людини» і «свободи людини», що є схожими за виникненням і кардинально різними за способом захисту та реалізації [296, с. 70].

Свободи людини визначають сферу її особистої автономії, у межах якої вона самостійно обирає спосіб поведінки, а держава зобов'язана утримуватися від необґрунтованого втручання. Водночас роль держави не обмежується лише невтручанням. Вона повинна встановлювати правові гарантії та забезпечувати захист цієї сфери від протиправних посягань інших осіб.

Прикладом є свобода світогляду і віросповідання. Держава не може примушувати особу дотримуватися певних релігійних переконань або визнавати будь-яку релігію обов'язковою. Разом із тим зовнішнє здійснення права сповідувати релігію чи переконання може бути обмежене законом, якщо це необхідно для охорони громадської безпеки та порядку, здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб.

На відміну від поняття «свободи людини», у правах людини фіксується конкретна сфера, напрям діяльності індивіда. Держава зобов'язана забезпечити та захистити законні дії людини у зазначеній сфері. У цьому випадку вже не пропонується можливість вибору варіанту діяльності всередині цього права. Цим правом можна скористатися, реалізувати його чи ні, оскільки право не є обов'язком. Наприклад, українці мають право на участь в управлінні державою як безпосередньо, так і через голосування за своїх кандидатів до парламенту. Але не всі йдуть на виборчі дільниці для того, щоб взяти участь у голосуванні [222, с. 12–13].

Поряд з цим, наприклад, О.С. Мазур вважає, що у кримінальному судочинстві інтереси суб'єктів викликаються усвідомленням потреб і необхідністю їх задоволення. Якщо не виникає потреби, тобто бажання досягти якого-небудь блага, то не з'являється й інтересу (мотиви кримінальної процесуальної діяльності). Таким чином, інтерес у кримінальному судочинстві, на думку авторки, це усвідомлення спонукання дії чи бездіяльності, що породжується певною потребою досягти якого-

небудь блага, і спрямування його досягнення на вигідне задоволення потреби [154, с. 35].

На думку І.А. Тітко, у науці кримінального процесуального права відсутня єдність позицій щодо змісту категорії «інтерес», «приватний інтерес». Більше того, сама термінологія, що вживається для позначення одного і того самого явища, є доволі різноманітною: «особистий інтерес», «приватний інтерес», «інтерес окремої особи», «законний інтерес» тощо. Попри їх схожість за етимологічним значенням терміни, що застосовуються для позначення того самого явища, надають можливість розставити різні змістові акценти [281, с. 250].

При цьому, на думку автора, поняття «законний інтерес» підкреслює, що відстоювання цього інтересу передбачено КПК України, зокрема шляхом надання носію такого інтересу відповідного правового інструментарію. Категорію «законний інтерес» необхідно розглядати як елемент суб'єктивного права, що виступає мотивом переводу такого права зі статичного у динамічний стан, тобто зумовлює його реалізацію [281, с. 257].

На відміну від суб'єктивних прав і свобод, порушення яких зазвичай пов'язується із застосуванням юридичної відповідальності та відповідних засобів правового захисту, законні інтереси не завжди забезпечені настільки чітким механізмом охорони. Сам факт неврахування чи обмеження законного інтересу не в усіх випадках утворює самостійну підставу для юридичної відповідальності, якщо при цьому не порушено конкретної правової норми.

Отже, попри важливе значення законних інтересів у механізмі правового регулювання, рівень їх нормативного закріплення та юридичного гарантування залишається нижчим порівняно з правами і свободами.

Водночас саме права, свободи та законні інтереси становлять систему правових можливостей, завдяки яким учасники правовідносин можуть задовольняти власні потреби з урахуванням суспільних і державних інтересів.

Викладене дає підстави вважати, що поняття «інтерес» є ширшим за змістом, ніж поняття «право» і «свобода». Саме усвідомлені потреби та інтереси особи становлять підґрунтя для формування відповідних прав і свобод, за допомогою яких створюються юридичні можливості для їх задоволення. Водночас не кожний інтерес

набуває форми суб'єктивного права чи свободи, оскільки коло потреб особи постійно змінюється і не може бути повністю охоплене правовим регулюванням.

Інтерес набуває ознак законного за умови, що він не суперечить Конституції та законам України, визнається правопорядком і підлягає юридичній охороні. При цьому для визнання інтересу законним не обов'язково, щоб він був безпосередньо закріплений у конкретній правовій нормі. Достатньо, щоб прагнення особи до певного блага відповідало загальним засадам законодавства та не порушувало прав і свобод інших осіб. Права і свободи у такому разі виступають юридичними засобами реалізації та захисту найбільш значущих законних інтересів.

Особливого значення законні інтереси набувають у межах індивідуального правового статусу учасників кримінального провадження. Кожен учасник має власний юридично значущий інтерес, зумовлений характером його участі у провадженні. Так, підозрюваний та обвинувачений зацікавлені у спростуванні підозри чи обвинувачення та реалізації права на захист, потерпілий у відновленні порушених прав і відшкодуванні завданої шкоди, а інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у припиненні необґрунтованого процесуального втручання. Для реалізації та захисту таких інтересів закон наділяє відповідних учасників комплексом загальних і спеціальних процесуальних прав.

Саме тому слід погодитись із С.Є. Абламським, що в КПК України має бути визначений процесуальний статус кожного учасника, який залучається до сфери кримінального провадження. Саме залежно від законодавчого унормування прав та обов'язків особи можна говорити про забезпечення їй права на захист, адже в іншому разі втрачається сенс пріоритетності захисту особи, охорони її прав, свобод та законних інтересів як одного із завдань кримінального провадження [1, с. 66].

Як відомо, у кримінальному судочинстві дотримання прав і свобод особи має специфічний характер, оскільки закон дозволяє застосування заходів обмеження цих прав і свобод у передбаченому порядку [262, с. 628].

Можливість обмеження основних прав і свобод людини державою передбачено фактично у всіх міжнародно-правових актах, що регламентують права людини й основоположні свободи. Кожен договір визначає межі можливих

обмежень та вичерпний перелік підстав для них, а також встановлює низку прав, які за будь-яких обставин не можуть бути обмежені [75; 298, с. 359].

Специфіка кримінального процесу полягає у тому, що і відхід від гуманістичних засад, і ліберальне ставлення до злочинності призводять до обмеження прав людини (як обвинуваченого, так і потерпілого), а також інтересів усього суспільства. Як зазначає В.М. Тертишник, для забезпечення істини у кримінальному процесі нерідко виникає необхідність обмеження окремої людини у її правах і свободах. При цьому важливо визначитися, що є важливішим – установлення істини чи недоторканність окремих прав [278, с. 18; 279].

Інститут обмеження прав є міжгалузевим, охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права. Він регулює відносини влади і підпорядкування, а тому для нього характерний субординаційний або імперативний метод правового регулювання. Обмеження основних прав здійснюється як шляхом прямих заборон, так і вилученням тієї чи іншої правомочності зі змісту конкретного права, а також шляхом встановлення спеціального порядку реалізації такого права [298, с. 359].

Будь-яке обмеження конституційних прав людини і громадянина може мати місце лише за наявності офіційного документа, який його обґрунтовує, мати легітимну ціль та бути необхідним для суспільства. Загальним критерієм для встановлення балансу між конкуруючими інтересами є дотримання принципу пропорційності при впровадженні обмежень. Будь-яке втручання має бути вибіркоким, а не загальнопошуковим. При цьому, чим суттєвіші обмеження конституційних прав громадян, тим вище має бути рівень обґрунтованості таких дій [174].

Узагалі питання обмеження прав і свобод людини неодноразово ставали предметом наукових досліджень як у загальнотеоретичній, так і у спеціально галузевій площині.

Так, А.Є. Стрекалов у дисертаційній роботі «Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України» зауважує, що встановлення обґрунтованих, юридично виважених обмежень основних прав і свобод людини і громадянина, спрямованих на створення балансу

між інтересами індивіда, суспільства і держави, є одним із важливих елементів механізму забезпечення декларованих гуманістичних пріоритетів [270, с. 2].

Обмеження основних прав (свобод) людини і громадянина, на думку автора, являє собою правомірне, цілеспрямоване кількісне та (або) якісне применшення у процесі правореалізації тих можливих моделей поведінки (правомочностей), які складають основне право (свободу) особи, з боку інших осіб. При цьому під применшенням розуміється виключення або звуження обсягу й змісту основних прав і свобод [270, с. 6–7].

Досліджуючи обмеження основних прав і свобод у межах кримінального процесу, автор підкреслює, що сфера боротьби зі злочинністю є саме тією сферою правотворчої і правозастосовної державної діяльності, в якій обмеження прав людини є поширеним явищем, причому викликається воно об'єктивною необхідністю успішного досягнення сучасного правозахисного призначення кримінального судочинства. При цьому, для ефективного проведення кримінальної політики треба враховувати діалектику співвідношення прав та інтересів учасників кримінального судочинства і пріоритетність цінностей, які слід захищати у кожному конкретному випадку [270, с. 10].

Обмеження основних прав і свобод особи у кримінальному процесі використовуються з метою захисту життя, здоров'я, майна громадян, прав і свобод інших осіб, а також інших загальнолюдських цінностей, охорони моральності населення, державної та громадської безпеки. Завданнями обмеження основних прав і свобод особи у цьому випадку є створення умов для кримінального переслідування і призначення винним справедливого покарання, захисту від кримінального переслідування невинних і звільнення їх від покарання.

Обмеження основних прав і свобод громадян у межах кримінального процесу поділяються автором на такі групи: 1) обмеження, що є елементом (складовою частиною) спеціального правового статусу учасника кримінального процесу; 2) обмеження, що впливають із запобіжних заходів; 3) обмеження, що впливають з слідчих дій; 4) обмеження, пов'язані з здійсненням оперативно-розшукової діяльності [270, с. 12–13].

теоретико-прикладні аспекти» О.В. Осинською досліджено загальнотеоретичні засади обмеження прав і свобод людини та визначено, що обмеження прав і свобод людини – це законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися і розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної та інформаційної безпеки, для охорони здоров'я, суспільної моралі, забезпечення захисту прав і свобод людини та є показником державних стандартів рівня життя людини [188, с. 6].

Принципами встановлення обмеження прав і свобод людини авторкою визнано: збереження сутності права людини відповідно до його призначення; пріоритет міжнародних стандартів у галузі прав людини; встановлення обмеження прав і свобод людини законом; обґрунтованість; пропорційність; соціалізація; правомірність встановлення обмеження прав і свобод людини [188, с. 6].

Розглянувши обмеження прав і свобод у контексті міжнародних стандартів, зокрема у сфері кримінального процесу, Т.В. Садова з'ясувала, що обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві відбувається переважно шляхом застосування заходів кримінально-процесуального примусу. При цьому, на думку авторки, застосування заходів обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві зумовлене не тільки нормами внутрішньодержавного, а й міжнародного права. З метою найбільш повного забезпечення прав і свобод учасників кримінального процесу під час їх застосування поряд з національними слід керуватися нормами та принципами, що містяться у міжнародно-правових актах. На шляху гуманізації кримінального судочинства необхідним є звернення до досвіду передових демократичних країн світу, зокрема Великобританії та США [238, с. 7, 10].

А.С. Черкесова, досліджуючи гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні, зазначає, що реалізація обмежень у кримінальному провадженні здійснюється за допомогою примусу, що має містити усі ознаки правового діяння, тобто відповідати встановленим законом вимогам. Примус може бути як фізичний, так і психічний. Важливим автор вважає й те, що обмеження прав

особи можливо застосувати лише за умови невиконання або реальної загрози невиконання тих чи інших правил, встановлених кримінальним процесуальним законодавством. У випадках, коли суб'єкти кримінального провадження, які до нього залучаються, добровільно виконують свої обов'язки, примус не повинен застосовуватись, а випадки його застосування необхідно розцінювати як порушення закону [316, с. 130].

Досліджуючи питання обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, Т.Є. Зелькіна підкреслює, що необхідність майнових обмежень у кримінальному провадженні зумовлюється низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, якими є сукупність об'єктивних та суб'єктивних обставин, що спричиняють необхідність встановлення законодавчих меж реалізації такого роду прав і свобод з метою досягнення цілей обмеження. На думку авторки, такими факторами є: правовий, організаційний та економічний [92, с. 34].

Так, правовий фактор дістає своє вираження у тому, що положення, які обмежують певні права, є необхідними у будь-якому суспільстві та державі тому, що без них використання прав може призвести до анархії та свавілля. З точки зору права, обмеження майнових прав у кримінальному провадженні є необхідним елементом механізму забезпечення реалізації прав та законних інтересів інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Організаційний фактор дістає своє відображення передусім під час проведення окремих слідчих дій. Як приклад, обмеження майнових прав осіб під час здійснення проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення обшуку та огляду, обстеження житла чи іншого володіння особи, моніторингу банківських рахунків мають на меті, насамперед, забезпечити законність проведення зазначених дій та належність процедури їх реалізації. Економічний фактор визначається необхідністю компенсації особі, яка зазнала майнової шкоди у результаті вчинення злочину, для чого у визначених законодавством випадках застосовується арешт майна чи інші процедури, спрямовані на забезпечення кримінального провадження [92, с. 58–59].

Широкому дослідженню у науковій процесуальній літературі піддані і засоби забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Так, зокрема С.І. Остапенко, досліджуючи кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином, підтримуючи М.С. Строговича, на думку якого юридичні гарантії – це ті встановлені законом, нормами права засоби та способи, якими охороняються і захищаються права громадян, припиняються та усуваються порушення цих прав, вважає, що у формулюванні поняття юридичних гарантій слід було б додати, що цими засобами права осіб не тільки «охороняються і захищаються», а й реалізуються та відновлюються у разі порушення. Відповідно, залежно від спрямованості регулюючого впливу юридичні гарантії автор розділяє на: гарантії реалізації, гарантії охорони, гарантії захисту та гарантії відновлення прав особи [190, с. 13].

До гарантій реалізації прав особи він відносить ті з них, що спрямовані на забезпечення сприятливих умов для повного і безперешкодного здійснення варіантів можливої поведінки, що входять до змісту того чи іншого суб'єктивного права особи. Такими умовами є правове визначення змісту, умов і процедури реалізації можливої поведінки суб'єктів кримінального процесу, що утворює зміст конкретного суб'єктивного права особи і є проявом принципу диспозитивності у кримінальному судочинстві [190, с. 13].

Гарантіями охорони прав особи автор вважає правові засоби, що покликані усувати можливі порушення і протиправні обмеження цих прав з боку будь-яких суб'єктів процесу (насамперед тих, які ведуть кримінальний процес). До цієї групи гарантій необхідно віднести правові засоби, що спрямовані на забезпечення, встановлення і притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів, які порушують або протиправно обмежують можливості певної поведінки, що входить до змісту певних суб'єктивних прав особи [190, с. 13].

До гарантій захисту прав особи автор включає ті правові засоби, що надають можливості для результативного виявлення і припинення порушень або протиправних обмежень суб'єктивних прав особи, що вже сталися. Дія цього виду гарантій має на меті забезпечення усунення, припинення встановленого факту порушення чи обмеження права особи. Необхідність у захисті суб'єктивного права особи виникає у випадках невиконання іншими суб'єктами обов'язків, які кореспондують цьому праву, зловживання правом іншими суб'єктами, що призвело

до порушення чи протиправного обмеження суб'єктивного права особи [190, с. 13–14].

Групу гарантій відновлення прав особи у кримінальному судочинстві, на думку автора, утворюють правові засоби, що покликані у можливих випадках забезпечити швидке і повне відновлення порушених або протиправно обмежених прав особи. Враховуючи те, що відновлення, як таке, що може мати місце лише у тих випадках, коли порушене або протиправно обмежене суб'єктивне право об'єктивно може бути відновлене, на думку дисертанта, до цієї групи необхідно включати і ті правові засоби, що забезпечують компенсацію порушеного або протиправно обмеженого суб'єктивного права в тих випадках, коли його відновлення неможливе [190, с. 13–14].

Такий підхід, на наш погляд, найбільш вдало відображає сутність механізму забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у сфері кримінальних процесуальних відносин та відповідає змісту загального механізму правового регулювання як професійної діяльності уповноважених індивідуальних та колегіальних суб'єктів права, які, застосовуючи закріплені у міжнародному праві, нормативно-правових актах України диспозиційно-санкційні норми, забезпечують конституційний правопорядок суспільних відносин, а також гарантують реалізацію державницької функції з охорони, захисту прав людини [181, с. 94].

Отже, забезпечення прав, свобод і законних інтересів будь-якої особи, яка є учасником кримінальних процесуальних відносин, ґрунтується, з одного боку, на характеристиці особи як легального учасника кримінального провадження із закріпленням у КПК України формальним правовим статусом, що включає права, обов'язки, відповідальність і т.п., а з іншого боку – на характеристиці особи як соціальної одиниці, як суб'єкта суспільних відносин поза зв'язком із кримінальними процесуальними відносинами, тобто у загальному міжнародно-правовому та конституційному значенні.

Саме останні положення спрямовані на забезпечення прав, свобод і законних інтересів усіх осіб, які залучені до здійснення кримінальної процесуальної діяльності, незалежно від наявності у них формально визначеного процесуального статусу. Зумовлені ними права, свободи та законні інтереси виникають автоматично

з моменту народження і діють протягом усього життя. Маючи міжнародно-правовий та конституційний характер, вони відтворюються й адаптуються КПК України відповідно до потреб кримінального провадження.

Варто зауважити, що, розкриваючи зміст тих засад кримінального провадження, які стосуються охорони прав і свобод людини і громадянина, законодавець допускає змішування положень, що стосуються формально визначених учасників кримінального провадження (наприклад, ст. 20 КПК України) з положеннями, що звернені до будь-яких осіб незалежно від наділення їх певним процесуальним статусом (наприклад, статті 11, 12, 13 КПК України).

У докторській дисертації, присвяченій дослідженню ролі принципів кримінального провадження у механізмі забезпечення прав його учасників, О.П. Кучинська зазначає, що правовий зміст принципу забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, що є широким правовим положенням, передбачає, що учасники кримінального провадження, незалежно від процесуального статусу, повинні мати реальну можливість вільного вибору форм поведінки у межах чинного законодавства, бути захищеними від будь-яких незаконних обмежень їх індивідуальної свободи, фізичної та психічної недоторканності; пропонує нову назву принципу: «принцип забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу», а також необхідність включення до його змісту положення, відповідно до якого кожна особа, незалежно від процесуального статусу у кримінальному провадженні, має право вільно, без неправомірних обмежень отримувати кваліфіковану правову допомогу у формах, передбачених кримінальним процесуальним законом, і в обсязі, необхідному для захисту її прав і законних інтересів [142, с. 12].

Авторка зауважує, що діяльність держави має бути орієнтована на необхідність дотримання і забезпечення прав особи взагалі, незалежно від її статусу у кримінальному процесі [142, с. 21].

Отже, незважаючи на таке широке загальноправове регулювання за допомогою засад кримінального провадження охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, цього виявляється явно недостатньо для забезпечення охорони та реалізації тих процесуальних прав, свобод

і законних інтересів, якими наділяються і які мають будь-які особи, які залучаються до сфери кримінальних процесуальних відносин.

При цьому, на переконання О.М. Калачової, однією з гарантій захисту та механізму реалізації прав учасників кримінального судочинства є своєчасне набуття особою процесуального статусу, який відповідає її фактичному правовому становищу. На думку авторки, викладену нею у дисертаційному дослідженні, присвяченому вивченню процесуальної діяльності слідчого для визначення процесуального статусу осіб при розслідуванні злочинів та правовідносин, що при цьому виникають, правильно встановлений процесуальний статус особи надає їй реальні можливості набуття процесуальних прав і реалізувати їх, а також усвідомити свої процесуальні обов'язки. Водночас, невідповідність процесуального статусу до фактичного становища окремих учасників кримінально-процесуальної діяльності створює колізії у теорії кримінального процесу та правозастосовній діяльності [103, с. 1].

У процесуальній літературі йдеться про різний ступінь визначеності у нормах КПК України процесуального статусу учасників кримінальних процесуальних відносин.

Так, наприклад, зазначається, що у ст. 42 КПК України йдеться також про процесуальну фігуру, як підсудний, процесуальний статус якого залишається невизначеним. Адже кримінальне провадження спочатку здійснюється щодо підозрюваного, який є обвинуваченим після того, як обвинувальний акт щодо нього переданий до суду. На стадії судового розгляду справу розглядають саме щодо обвинуваченого, який набуває статусу засудженого після набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього. Тому без відповіді залишилося запитання: яка саме особа має процесуальний статус підсудного [48, с. 14].

Звертається увага й на те, що законодавча регламентація процесуального статусу захисника, як учасника кримінального провадження, у КПК України залишається недостатньо врегульованою, оскільки у його положеннях відсутня окрема стаття, де б чітко були визначені права та обов'язки захисника [2, с. 49].

Запровадження нового процесуального порядку повідомлення особи про підозру, складання обвинувального акта, як зазначає М.Г. Моторигіна, призвели до

виникнення деяких проблем, пов'язаних із процесуальним становищем підозрюваних і обвинувачених, набуттям ними відповідного процесуального статусу та можливістю своєчасно реалізувати надані законом права, що відповідають їх процесуальному статусу [169, с. 208].

Зосереджена увага й на недостатнє врегулювання прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження, наприклад, заставодавця. Його правовий статус у кримінальному процесуальному законодавстві належним чином не визначений [143, с. 50].

Вважаємо, що КПК України як закон, що регулює сферу найбільш гострих з точки зору обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб правовідносин, не може бути невизначений або недостатньо визначений. Відповідно, очевидно, що абсолютно недостатньо розробити лише понятійний апарат, пов'язаний із визначенням осіб, які є учасниками таких правовідносин, а й належним чином встановити їх процесуальний статус.

Останній, у свою чергу, як зазначає О.П. Корецький, має бути встановлений на підставі функціональної участі осіб як учасників у кримінальному провадженні. Кожний учасник процесу має бути забезпечений правами та обов'язками, порушення яких не допустимо під час досудового розслідування стороною обвинувачення [123, с. 81].

Наведене повною мірою стосується іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження.

16 листопада 2017 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування», який набрав чинності 7 грудня 2017 р. [213]. Однією із новел цього Закону стало введення нового учасника кримінального провадження – іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

І саме з цього моменту постало питання щодо процесуального статусу цього учасника кримінального провадження, механізму забезпечення його прав, свобод і законних інтересів.

Оскільки у теорії кримінального процесу України появу у кримінальному провадженні того чи іншого учасника пов'язують із початком здійснення захисту його прав та законних інтересів, тому що саме з цього моменту той чи інший учасник кримінального провадження наділяється відповідними правами для захисту особистих прав чи прав, які він представляє (наприклад, захисник чи законний представник), і на нього також накладаються передбачені законом обов'язки [264, с. 251].

Отже, цим Законом ч. 1 ст. 3 КПК України була доповнена п. 16-1, в якому зазначається, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування – це особа, щодо якої (а також до її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України.

Також п. 25 ч. 1 ст. 3, ч. 6 ст. 28, ч. 1 ст. 303 та ч. 1 ст. 308 КПК України було доповнено положеннями щодо участі у кримінальному провадженні нового учасника – іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. І майже одразу у процесуальній літературі почали з'являтися окремі публікації щодо неналежності нормативного регулювання процесуального положення нового учасника кримінального провадження.

Так, було зазначено, що ці зміни є вагомим внеском у національне кримінальне процесуальне законодавство, адже з моменту набрання Законом чинності, якщо до особи або її майна було проведено бодай одну процесуальну дію, тобто дію, передбачену КПК України, і це дає підстави вважати, що цим були обмежені її права чи законні інтереси, вона автоматично є учасником кримінального провадження [94].

Оцінюючи введені норми, як досить прогресивні, Н. Бублик, однак, застерігає, що можливість особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зокрема подавати прокурору скарги на недотримання розумних строків залежатиме від того, як саме тлумачити зміст терміна «проведення процесуальної дії щодо особи (її майна)» [31, с. 272].

Т.В. Корчева справедливо зазначає на те, що віднесення іншої особи до кола учасників кримінального провадження передусім передбачає наявність у неї певних процесуальних обов'язків і прав, у зв'язку з чим виникає необхідність у чіткому визначенні процесуального статусу такої особи, як і кожної особи, яка залучається до кримінального провадження [130, с. 228].

Зауважується й те, що перелік осіб, які підпадають під п. 16-1 ст. 3 КПК України, є відкритим, і до цієї категорії можна віднести значну кількість суб'єктів кримінальних процесуальних відносин: особу, щодо якої здійснюється досудове розслідування (особу, якій не вручено повідомлення про підозру, але орган досудового розслідування збирає докази щодо її причетності до вчинення кримінального правопорушення); особу, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; власника житла чи іншого володіння, де проводиться обшук; особу, яка перебуває у житлі чи іншому володінні під час обшуку, але не є його власником; особу, щодо якої проводяться негласні слідчі (розшукові) дії; володільця тимчасово вилученого майна; володільця тимчасово вилучених речей та документів; третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт [277]. Дотепер остаточно не вирішено, кого саме слід вважати такою «іншою особою» [302].

Доповнення кримінального процесуального закону виключно поняттям «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», на думку Л.Ю. Слухай і Л.А. Чиж, є недостатнім для повного гарантування права на захист від незаконного кримінального переслідування [258].

Очевидно, що доповнення кримінального процесуального закону виключно поняттям «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», на переконання П.В. Жовтан і Л.Ю. Кравцової, є недостатнім для повного гарантування права на захист від незаконного кримінального переслідування, оскільки такому учаснику кримінального провадження прямо не надано право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (ст. 221 КПК України), які прямо стосуються його прав та обов'язків [81, с. 258].

Виходячи з положень КПК України, як зазначає І.В. Гловюк, є і питання щодо можливості поєднання статусів іншої особи, права чи законні інтереси якої

обмежуються під час досудового розслідування, із статусом іншого учасника кримінального провадження [55, с. 159].

На практиці також виникає багато питань, пов'язаних з моментом набуття та припинення такого статусу, комплексом прав і обов'язків, їх реалізації у світлі захисту власних інтересів, співвідношення з іншими статусами (свідка, власника або володільця майна, заявника тощо) [164, с. 180].

Так, наприклад, С.М. Тарасюк зазначає, що під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі особи можуть виникати ситуації, за яких необхідне залучення особи, права та законні інтереси якої може бути обмежено чи порушено під час проведення цих дій (ч. 3 ст. 223 КПК України). Попри це, коло осіб, які підпадають під критерій «іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», конкретно не визначено. На думку автора, до таких осіб під час проведення слідчих (розшукових) дій у житлі можуть належати: власник житла чи іншого володіння, у яких проводиться слідча (розшукова) дія; особи, до яких здійснюється досудове розслідування, проте про підозру їм не повідомлено; особа, яка перебуває у житлі чи іншому володінні під час обшуку, але не є його власником [276, с. 126].

Відповідно йдеться про доцільність визначення правового статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування на законодавчому рівні більш деталізовано, що значною мірою полегшило б роботу як органів досудового розслідування, так і сторони захисту, яка представляє інтереси такої особи [303, с. 126].

Поява нового учасника кримінального процесу вимагає і відповідного дослідження як з питань його участі у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, так і з питань з'ясування усіх положень щодо його правового статусу, оскільки у положеннях чинного КПК України про іншу особу, як учасника кримінального провадження згадується лише один раз без чіткого визначення його прав та обов'язків. Якщо проаналізувати положення чинного КПК України, то можна побачити, що серед визначених законом учасників кримінального процесу, які наділені відповідним процесуальним статусом, та участь яких у кримінальному процесі належним чином регламентується, взагалі відсутній

такий учасник – як «інша особа». Про нього законодавець згадує лише один раз при визначенні основних термінів КПК України не регламентуючи права та обов'язки такого учасника. Водночас вимога кримінального процесуального законодавства про обов'язковість роз'яснення прав та обов'язків усім учасникам, які беруть участь чи залучаються до кримінального процесу, є імперативною та не містить винятків. А тому вирішення окреслених проблем є актуальними не лише для теорії кримінального процесу, а й для правозастосовної практики органів досудового розслідування щодо участі інших осіб (учасників) у досудовому розслідуванні [297, с. 58].

Отже, на нашу думку, процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має бути закріплений у нормах кримінального процесуального права як типове положення такої особи, де мають дістати своє відображення усі елементи загальноправового статусу особи (права, свободи, законні інтереси; обов'язки, відповідальність) та загальнопроцесуального статусу учасника кримінального провадження з урахуванням вимог кримінальної процесуальної форми щодо участі такої особи у кримінальних процесуальних відносинах [309].

Отже, аналіз стану наукового дослідження та методології вивчення становлення та розвитку інституту залучення у кримінальне провадження іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, дозволяє зробити висновок щодо загальної методологічної розробленості питань, пов'язаних із правовим статусом, процесуальним становищем учасників (суб'єктів) кримінального процесу; функціями та повноваженнями, правами, свободами та законними інтересами, як складовими правового статусу та об'єктами захисту й охорони; механізмом забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у кримінальному процесі та їх правомірного обмеження; гарантіями реалізації, охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження тощо.

Водночас, доводиться констатувати відсутність в Україні спеціальних досліджень, присвячених системному і комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем реалізації процесуального статусу іншої особи, права чи

законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, гарантій захисту її прав, свобод і законних інтересів. Саме цим зумовлюється необхідність і доцільність розроблення відповідних питань з урахуванням стану чинного законодавства та практики його застосування.

При цьому варто враховувати, що права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження, їх генезис, механізми й гарантії реалізації, охорони та захисту були і залишаються у центрі уваги не лише правової, а й філософської, політичної та релігійної думки.

Очевидно слід погодитись із Т.В. Гавронською у тому, що непослідовність та недосконалість законодавчого закріплення прав і свобод людини в Україні є закономірним наслідком того, що немає чітко окреслених і науково виважених методологічних засад дослідження правового забезпечення прав і свобод людини [47, с. 8] і насамперед зауважити, що непослідовність та недосконалість законодавчого закріплення процесуального становища будь-якого учасника кримінального провадження є закономірним наслідком того, що немає чітко окреслених і науково виважених методологічних засад дослідження правового (процесуального) статусу учасника кримінальних процесуальних відносин.

Отже, питання методологічних засад дослідження становлення та розвитку інституту залучення у кримінальне провадження іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має важливе теоретичне і прикладне значення.

Проблема процесуального статусу учасників кримінального провадження загалом і іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування зокрема, правового забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи при здійсненні кримінальної процесуальної діяльності складна і багатогранна, має міжгалузевий характер, а тому для комплексності, обґрунтованості та достовірності наукових результатів дослідження використовуються наукові праці у галузі філософії, теорії права, конституційного та міжнародного права, кримінального права, кримінального процесу та інших галузей процесуального права, а також відповідний емпіричний матеріал.

1.2. Розвиток кримінального процесуального законодавства щодо участі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час кримінального провадження

Як ми вже зазначали, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є відносно новим учасником у сучасному кримінальному провадженні, поява якого зумовлена набуттям 16 листопада 2017 р. чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [213].

Ця обставина зумовлює той факт, що історія розвитку кримінального процесуального законодавства України щодо безпосередньо цього учасника кримінального провадження є нетривалою та відомою лише сучасним дослідникам і практикам. Водночас методологічно важливим і необхідним у межах цього дослідження є аналіз історії розвитку законодавчої регламентації кримінально-процесуального статусу осіб, які беруть участь у досудовому провадженні.

За висновком Ю.В. Циганюк, система кримінального процесуального законодавства, яка існує сьогодні, пройшла типовий шлях розвитку від примітивних суспільних відносин, що засновувались на понятті «добро» та «зло», аж до чіткого регулювання кримінальних процесуальних відносин через норми кримінального процесуального закону. А джерела кримінального процесу України, які згодом трансформувались у кримінальне процесуальне законодавство України, суттєво відрізнялись на різних етапах розвитку української державності залежно від соціально-економічних умов. Також необхідно врахувати, що території сучасної України, які перебували під владою інших країн, запозичили досвід правового регулювання кримінального процесу. У комплексі це зумовило сучасний стан кримінального процесуального законодавства України, яке пройшло свій шлях від звичаїв до норм права, що вміщуються у кодифікованому нормативно-правовому акті [304, с. 424].

Українське кримінально-процесуальне законодавство започатковане з часів Київської Русі. Відтоді територія сучасної України за часів свого існування знаходилася під владою різних державностей: Велике Князівство Литовське,

Польська доба, Гетьманська Україна, Австрійсько-російська доба, доба відновлення української державності, Українська Радянська Соціалістична Республіка. Цей історичний факт дістав відбиток на особливостях розвитку кримінального процесу [102, с. 14; 176, с. 55].

Слід зазначити, що на теренах України, починаючи ще з часів Київської Русі, хоча й виникає державність та писане право, але говорити про процесуальний статус учасників кримінального процесу не можна, оскільки діяли виключно звичаєві норми, зміст яких до нас не дійшов [271, с. 48].

У правових пам'ятках Київської Русі – договорах Русі з Візантією (911 та 944 рр.), в яких є посилання на Закон Руський, та Руській Правді (XI–XII ст.) спостерігається розвиток законодавчої регламентації кримінально-процесуальних правовідносин. Так, якщо такі договори взагалі були присвячені не питанням судочинства, а кримінально-правовим, міжнародним і торговим відносинам [50, с. 19–20], то у Руській Правді вже зафіксований процесуальний порядок розгляду конфліктів, що виникали внаслідок вчинення злочину. Проте питання правового становища осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, обмежувалося лише вказівками на дії, які вони мають виконати як учасники процесу. Так, наприклад, позивач висував позов або «поклеп» із вказівкою на правопорушення й обвинуваченого, якщо такий був відомий; крадій мав повернути чужу річ або сплатити штраф і винагороду особі, якій встиг продати чужу річ [173, с. 29].

Проблема у визначенні конкретних суб'єктів полягала у тому, що не був чітко визначений кримінальний процес і відповідні правовідносини. Передбачалося проведення таких процесуальних дій, як ордалії (випробування вогнем або водою), роти (присяга). Безумовно, що під час цих заходів залучалися особи, які мали діяти у межах конкретних процесуальних правил того часу, дії яких, на думку Є.В. Григорчука, зумовлювалися виконуваною ними допоміжною функцією [63, с. 85].

Важливим етапом розвитку правового регулювання судочинства на українських землях стало прийняття Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років. Їх положення відображали поступове розмежування судової та адміністративної діяльності, а також кримінального і цивільного судочинства. Подальшого розвитку набуло попереднє дослідження обставин кримінальної справи, збирання доказів

поступово перетворювалося на обов'язок відповідних посадових осіб, а не лише учасників спору. Водночас запроваджувалися письмовий порядок виклику особи до суду та ведення судових книг, у яких фіксувалися вимоги сторін і прийняті судові рішення [102; 272, с. 23].

Положення Литовських статутів також засвідчують поступове ускладнення порядку набуття особою процесуального статусу. За Статутом 1529 р. для залучення особи як свідка було достатньо, щоб на неї вказав або привів її до суду інший учасник процесу. У Статуті 1566 р. поряд із цією фактичною підставою вже передбачалися певні вимоги до особи, яка могла бути допущена до давання свідчень. Відтак набуття статусу свідка почало залежати не лише від ініціативи сторін, а й від рішення судді про допуск особи до участі у судочинстві з урахуванням установлених вимог [68].

У Литовських статутах не проводилося чіткого розмежування між статусом підозрюваної та винуватої особи. Підставами для віднесення особи до цієї категорії могли бути її затримання безпосередньо з предметами, пов'язаними з правопорушенням, виявлення на ній слідів його вчинення або офіційне висунення обвинувачення перед судом. Водночас сама заява про причетність особи до злочину не завжди спричиняла набуття нею відповідного статусу. Зокрема, перше звинувачення, висунуте проти шляхтича, не було достатньою підставою для визнання його підозрюваним чи винуватим [68].

Отже, положення Литовських статутів відображають поступовий перехід від суто фактичного залучення особи до судочинства до формалізованого порядку визначення її процесуального становища. Водночас такий порядок ще залежав від станової належності особи, що виключало рівність учасників судового процесу та свідчило про незавершеність формування їхнього процесуального статусу.

Продовжуючи аналіз положень Литовського Статуту 1529 р., Л. Я. Стрельбіцька звертає увагу на те, що, попри значний обсяг цього правового акта, у ньому не використовувалося поняття «засуджений» і не наводилося його нормативного визначення. Вживані у тексті формулювання «засуджується» та «засуджено» позначали лише результат розгляду справи і факт притягнення особи до кримінальної відповідальності за певне діяння, але не визначали її окремого

процесуального статусу. Відсутність системи прав, обов'язків і гарантій засудженої особи свідчить про недостатній рівень правового регулювання її становища та переважно обвинувальну спрямованість тогочасного кримінального судочинства [271, с. 50].

Упродовж XVII та XVIII століть на українських землях зберігали чинність положення Литовських статутів. Одночасно судочинство регулювалося нормами магдебурзького права, відображеними, зокрема, у збірках «Порядок» і «Саксон», а також правовими звичаями. У XVIII столітті, у міру посилення впливу Російської імперії, дедалі ширше застосовувалися царські грамоти, укази та інструкції, які поступово набували значення самостійних джерел кримінального процесуального права. Отже, правове регулювання цього періоду характеризувалося одночасною дією різних за походженням і юридичною природою нормативних джерел [200, с. 71].

Процесуальне право доби Гетьманщини загалом зберегло основні риси, сформовані в попередній історичний період. Водночас зміни у судовому устрої, політичному становищі та суспільних відносинах зумовили поступове оновлення порядку здійснення судочинства. На його подальший розвиток також впливало поширення на українських землях положень російського процесуального законодавства [269, с. 230].

Узагальнення історико-правових досліджень, зокрема проведених О. М. Калачовою, свідчить, що судочинство XVII і XVIII століть мало виражений становий характер. Обсяг процесуальних можливостей особи залежав не лише від її ролі у справі, а й від належності до певної суспільної верстви. Представники привілейованих станів користувалися більшою довірою суду та мали сприятливіші умови для складення присяги або спростування висунутих проти них тверджень. Істотне значення мала також осілість особи, оскільки постійне проживання у відповідній місцевості підвищувало довіру до учасника процесу порівняно з особами, які часто змінювали місце проживання [102; 159; 194; 200, с. 112; 244].

У тогочасному законодавстві вже простежувалося розмежування процесуальної правоздатності та дієздатності. За положеннями Литовських статутів, збірок «Саксон» і «Порядок» процесуальної правоздатності не мали окремі категорії

осіб, яких тодішнє право називало невільниками, банітами, безчесними та проклятими [244, с. 36]. Відсутність правоздатності виключала можливість самостійної участі у судочинстві. Водночас не кожна правоздатна особа визнавалася процесуально дієздатною. Зокрема, самостійно реалізовувати процесуальні права не могли малолітні, особи з психічними розладами, марнотратники, а також деякі інші особи, участь яких залежала від представника, опікуна чи пана. Таким чином, процесуальне становище визначалося не лише характером участі у справі, а й віком, станом здоров'я, соціальним статусом і сімейним становищем особи [200, с. 112].

Одночасне застосування значної кількості різних і нерідко суперечливих правових джерел зумовило потребу в упорядкуванні законодавства. Результатом кодифікаційної роботи стало видання у 1832 р. Зводу законів Російської імперії, який надалі перевидавався у 1842 та 1857 рр. Положення, що діяли до судової реформи 1864 р., у правовій літературі традиційно називають дореформним законодавством [335, с. 47].

Порядок кримінального судочинства регулювався книгою другою тому XV Зводу законів. Її зміст становили приписи, прийняті в різні історичні періоди та нерідко спрямовані на розв'язання окремих практичних питань. Унаслідок цього правове регулювання не утворювало внутрішньо узгодженої системи. Судові, адміністративні та виконавчі повноваження чітко не розмежовувалися, а розслідування могло розпочинатися без достатньо визначених підстав. Розгляд справ переважно здійснювався письмово, інколи без участі підсудного, на підставі матеріалів, складених під час слідства. Оцінювання доказів ґрунтувалося на формальних правилах, а не на внутрішньому переконанні судді. Крім того, кримінальні справи могли послідовно розглядатися значною кількістю судових інстанцій [248, с. 263].

Недоліки дореформеного порядку стали однією з основних причин проведення судової реформи 1864 р. Оскільки більша частина українських земель у цей період перебувала у складі Російської імперії, акти зазначеної реформи застосовувалися і на цих територіях. Тому їх зміст та практика реалізації становлять один з історичних етапів розвитку кримінального процесуального права на українських землях [102, с. 17].

Основним актом реформованого законодавства став Статут кримінального судочинства 1864 р., який вважається першою комплексною кодифікацією кримінального процесуального права відповідного історичного періоду [119, с. 47]. У ньому були закріплені гласність, усність і змагальність судового розгляду, право обвинуваченого на захист, можливість участі захисника, оцінювання доказів за внутрішнім переконанням суддів, а також апеляційне та касаційне оскарження судових рішень. Зміст окремих положень Статуту також пов'язують із поступовим утвердженням презумпції невинуватості та вимоги всебічного дослідження обставин справи [159, с. 68–69].

Запроваджена Статутом система кримінального судочинства передбачала участь широкого кола суб'єктів. Поряд зі сторонами до провадження залучалися особи, які виконували допоміжні, посвідчувальні або забезпечувальні функції. При цьому діяльність значної частини таких учасників була орієнтована переважно на сприяння розслідуванню та стороні обвинувачення [63, с. 85].

Саме поєднання прогресивних засад із суперечностями їх практичної реалізації, на думку Ю. М. Грошевого, зберігає наукове значення Статуту для дослідження наступних судових реформ [65, с. 111].

Досить докладно Статут регламентував умови проведення попереднього слідства, повноваження судового слідчого, поліції та прокурора, а також порядок здійснення окремих процесуальних дій [160, с. 69]. Водночас така деталізація не усунула всіх недоліків досудового провадження. В. П. Даневський, оцінюючи практичну реалізацію положень Статуту, вважав попереднє розслідування однією з найслабших складових тодішнього кримінального процесу [71, с. 23].

У другому розділі Статуту визначалося коло осіб, залучених до попереднього слідства. До посадових осіб належали судові слідчі, поліція, прокурори та товариші прокурорів, тобто їхні заступники. Серед осіб, інтереси яких були безпосередньо пов'язані з результатами провадження, називалися підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, скаржник і цивільний позивач. Допоміжні функції виконували свідки, поняті, обізнані особи, поручителі та заставодавці. При цьому поняття «підозрюваний» і «обвинувачений» у деяких положеннях використовувалися без

належного розмежування. Статут також оперував терміном «сторони», однак не містив загального визначення кола учасників, яких охоплювало це поняття [199].

Отже, судова реформа 1864 р. започаткувала перехід до більш упорядкованої та диференційованої системи кримінального судочинства. Водночас процесуальний статус не всіх учасників був визначений однаково чітко. Особливо це стосувалося осіб, які не належали безпосередньо до сторін, але залучалися до проведення процесуальних дій або зазнавали пов'язаних із ними правообмежень.

Окремі учасники залучались для виконання допоміжної функції, але процесуальний статус вони мали доволі мінімальний (нотаріуси, маклери) або взагалі невизначений (настоятель монастиря, священник тощо).

За результатами історико-правового аналізу О. М. Калачова звертає увагу на те, що Статут кримінального судочинства 1864 р. не встановлював загального обов'язку судового слідчого приймати окрему постанову про надання особі певного процесуального статусу. Прийняття такого рішення прямо передбачалося лише в окремих випадках, зокрема під час застосування тримання під вартою, поруки або застави. В інших ситуаціях постанова складалася за необхідності обґрунтування перебігу слідства чи оформлення розпоряджень слідчого [102].

Законодавство не містило вичерпного переліку процесуальних рішень, які підлягали оформленню постановою. Проте практика попереднього слідства поступово виробила додаткові випадки їх прийняття. Зокрема, відповідні постанови склалися у разі відмови в допиті свідка, призначення експертизи, а також проведення обшуку чи огляду [71, с. 104].

Процесуальне становище більшості учасників виникало внаслідок настання певного юридичного факту або вчинення слідчим відповідної дії. Потерпіла особа набувала процесуальних можливостей після подання заяви чи скарги про злочин. Залучення особи для використання її спеціальних знань відбувалося шляхом відповідного запрошення, а статус свідка був пов'язаний з викликом для давання показань. Окремого рішення про визнання особи свідком, підозрюваним або обвинуваченим законодавство не вимагало.

У Статуті також не було сформовано єдиного поняття учасника кримінального судочинства та системного переліку таких осіб. Права, обов'язки і відповідальність

потерпілого, свідка, понятого, обізнаної особи та інших учасників визначалися у різних структурних частинах нормативного акта. Така розрізненість ускладнювала встановлення повного обсягу їхніх процесуальних можливостей. Отже, процесуальний статус особи виникав переважно на підставі фактичного залучення до провадження, тоді як єдиного порядку його юридичного оформлення ще не існувало [102].

Судова реформа 1864 р. сприяла запровадженню слідчо-обвинувального порядку кримінального судочинства, розмежуванню судової та обвинувальної влади, усуненню адміністративної влади від участі у розгляді та вирішенні кримінальних справ. Попереднє слідство набуло характеру судової діяльності. У загальнокримінальних справах провадження поділялося на попереднє слідство, що здійснювалося судовими слідчими під контролем прокурорів, і судовий розгляд, де завдяки усному змагання звинувачення та захисту відбувалася перевірка усіх доказів і виносили вирок. Після судової реформи 1864 р., проведеної за царювання Олександра II, сфера прокурорського нагляду була обмежена підтримкою в суді звинувачення у кримінальних справах, здійсненням нагляду за слідством та органами поліції [146, с. 57].

Водночас Статут кримінального судочинства 1864 р. не містив належної та послідовної регламентації підстав і порядку набуття особою процесуального статусу. Здебільшого виникнення такого статусу пов'язувалося не з прийняттям спеціального процесуального рішення, а з конкретною обставиною або дією, зокрема викликом до судового слідчого, затриманням особи чи поданням нею скарги. Унаслідок цього фактичне становище особи не завжди відповідало її юридично визначеному статусу. В окремих випадках особа фактично брала участь у кримінальному судочинстві або зазнавала процесуальних обмежень, однак не була наділена чітко встановленим комплексом прав, обов'язків і гарантій [102].

Після Жовтневої революції радянська влада скасувала систему права, що існувала в Російській імперії. У роки революційних потрясінь та громадянської війни правова система знаходилась у зруйнованому стані і занепаді, події, що мали місце після 1917 р., зруйнували вироблену віками класичну судову систему, систему слідства і правосуддя. Під час формування нової системи були використані окремі

положення старої, проте з урахуванням ідеологічних позицій, нові нормативні акти не сприйняли багатьох ліберально-демократичних форм, засад та гарантій справедливості правосуддя. За часів становлення радянської влади люди у галузі кримінального судочинства не могли реально захистити свої інтереси, насамперед через те, що вони не мали права на власний інтерес, тим більше інтерес, що суперечив би інтересу держави [51, с. 14].

Радянське законодавство характеризується зовсім іншим підходом до побудови попереднього слідства і захисту прав його учасників.

Під час формування незалежної Української держави (1917–1922 рр.), кримінально-правова політика була зумовлена її недовготривалим існуванням та недостатністю часу для розробки відповідної законодавчої бази, а звідси – відсутність фундаментальних розробок на рівні конкретних кримінально-правових актів. Тобто, докорінно змінити кримінально-правову політику не було часу, тому вона лише пристосовувалась до нових соціально-політичних умов, а, отже, права учасників кримінальних проваджень не стали головним об'єктом захисту з боку держави [51, с. 15].

У 1919 р. Народним комісаріатом юстиції УРСР була прийнята «Інструкція для народних слідчих» (далі – Інструкція), число і місяць видання якої не встановлений. Як стверджував П.П. Михайленко, її розробка збігається з підготовкою «Тимчасового положення про народні суди та революційні трибунали», затвердженого 14 лютого 1919 р. [165, с. 123]. Власне Інструкція доповнювала норми про попереднє слідство зазначеного Тимчасового положення.

Ця Інструкція мала два видання – 1919 р. і 1921 р. [93, с. 232–259, 273–304]. Їх аналіз свідчить про більш детальну регламентацію порядку визначення процесуального статусу особи, ніж Статут кримінального судочинства 1864 р.

Інструкція 1919 року, як і Статут кримінального судочинства 1864 року, використовувала для позначення учасників процесу поняття «сторони». Проте, на відміну від Статуту, її положення вже визначали конкретне коло осіб, охоплених цим поняттям. Відповідно до статті 40 Інструкції сторонами у справі визнавалися обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, представник колегії обвинувачів і представник колегії правозаступників. Під час попереднього слідства зазначені

особи користувалися спільним обсягом процесуальних прав, передбачених статтею 41 Інструкції. Важливою новелою стало й те, що надання особі статусу сторони потребувало прийняття народним слідчим мотивованої постанови у випадках, визначених статтями 44, 51 та 146 Інструкції. Таким чином, Інструкція започаткувала більш формалізований порядок визначення процесуального становища основних учасників кримінальної справи.

Крім названих учасників, у попередньому слідстві брали участь свідок і спеціаліст (ст. 61 Інструкції), а також понятий (ст. 127 Інструкції). Проте порядок набуття ними відповідного процесуального статусу окремо не визначався. Як і за Статутом, виникнення такого статусу фактично пов'язувалося з учиненням народним слідчим певних процесуальних дій: викликом свідка повісткою, запрошенням спеціаліста або залученням понятого до проведення слідчої дії.

На відміну від Статуту, Інструкція 1919 р. не передбачала такого учасника процесу, як підозрюваний. Це дає підстави стверджувати, що на цьому етапі розвитку українського кримінально-процесуального законодавства особа, щодо якої фактично існувала підозра, могла формально перебувати у статусі свідка.

Певних змін у цьому питанні зазнала Інструкція для народних слідчих від 18 червня 1921 р. Зберігши поняття «сторони», вона розширила їх перелік, включивши до нього законного представника потерпілого (ст. 27 Інструкції). Крім того, у документі вперше була передбачена процесуальна фігура підозрюваного (ст. 55 Інструкції).

Водночас Інструкція 1921 р. вже не містила прямої вимоги щодо обов'язкового винесення постанови про визнання особи стороною у справі. Відповідно до ст. 182 цього документа народний слідчий складав постанови тоді, коли це було необхідно для пояснення ходу слідства, а також у прямо передбачених Інструкцією випадках. Зокрема, постановами оформлювалися прийняття справи до провадження, притягнення особи як обвинуваченого, обрання запобіжного заходу, проведення обшуку, виїмки чи огляду, а також завершення попереднього слідства.

В обох Інструкціях, як і у Статуті, процесуальний статус осіб, які беруть участь у попередньому слідстві, визначається розрізнено: права, обов'язки, відповідальність учасника кримінального процесу розташовані в окремих главах

відповідно до слідчих дій, до яких вони можуть бути залучені. Це спричинило певні незручності у користуванні даними документами. Але при цьому погоджуємося із П.Т. Землянським, що у той час радянське кримінально-процесуальне законодавство тільки починало будуватися і ще не мало можливостей розв'язати усі питання попереднього розслідування злочинів [93, с. 28].

З 1922 р. радянське законодавство, зокрема і кримінально-процесуальне, було вже кодифіковане. 16 грудня 1922 р. Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет своєю постановою «Про введення в дію Положення про судоустрій УРСР» доручив Народному комісаріату юстиції до 1 лютого 1923 р. розробити КПК УРСР. Вже 13 вересня 1923 р. Всеукраїнським ЦВК був затверджений перший КПК УРСР. Це був дійсно комплексний законодавчий акт, що регулював провадження у кримінальних справах в органах попереднього слідства та у судах, визначав повноваження органів прокуратури на всіх стадіях кримінального процесу [159, с. 77].

Подальше реформування кримінально-процесуального законодавства було пов'язане зі створенням Союзу РСР і прийняттям у 1924 р. Основ кримінального судочинства. З метою узгодження судоустрою УРСР із положеннями цього документа 23 жовтня 1925 р. було введено в дію Положення про судоустрій УРСР, затверджене II сесією ВУЦВК дев'ятого скликання. Зазначені законодавчі зміни зумовили прийняття у 1927 р. нового Кримінально-процесуального кодексу УРСР.

КПК УРСР 1922 та 1927 рр. мали певні відмінності в частині регулювання попереднього слідства. Зокрема, Кодекс 1927 р. передбачав нову підставу для закриття кримінальної справи, а саме відсутність складу злочину, а також допускав застосування кримінального закону за аналогією. Водночас порядок визначення процесуального статусу осіб, які брали участь у кримінальному процесі, загалом залишився незмінним. Відповідно до положень обох кодексів учасників кримінально-процесуальної діяльності поділяли на сторони, свідків, експертів і перекладачів. Згідно з п. 6 ст. 23 КПК УРСР 1922 р. сторонами визнавалися прокурор, який підтримував обвинувачення у процесі, цивільний позивач і представник його інтересів, обвинувачений, його законний представник та захисник, а також потерпілий і представники його інтересів у випадках, коли потерпілому

надавалося право підтримувати обвинувачення. У пункті 5 ст. 24 КПК УРСР 1927 р. цей перелік було розширено. До сторін також віднесли осіб, які відповідали за шкоду, заподіяну обвинуваченим, якщо до них було пред'явлено відповідний позов. Правом підтримувати обвинувачення наділялися уповноважені професійних спілок, інспектори праці, а також представники робітничо-селянської, технічної, податкової, санітарної та інших інспекцій у справах, що належали до їхнього відання. Це передбачалося ст. 54 КПК УРСР 1922 р. та ст. 48 КПК УРСР 1927 р.

Таким чином, попри нормативне визначення основних учасників кримінального процесу, законодавство того періоду не встановлювало вичерпного переліку осіб, які могли виступати у справі як сторони.

У кримінально-процесуальному законодавстві 20-х років ХХ ст. мала місце підміна процесуального статусу потерпілого статусом свідка, крім потерпілого у справах приватного обвинувачення. Потерпілий набував статусу цивільного позивача у разі пред'явлення цивільного позову в межах кримінальної справи (ст. 14 КПК УРСР 1922 р., ст. 15 КПК УРСР 1927 р.). В усіх інших випадках потерпілий бере участь у справі лише як свідок [324, с. 44].

Водночас законодавець нічого не зазначає про статуси інших осіб, які залучаються до проведення попереднього слідства або права, свободи та законні інтереси яких обмежуються під час його проведення.

За результатами аналізу, проведеного О. М. Калачовою, Кримінально-процесуальні кодекси УСРР 1922 та 1927 рр. досить докладно визначали коло осіб, які могли брати участь у справі як сторони. Для набуття відповідного процесуального становища законодавець використовував поняття «допущення», що передбачало залучення особи до справи рішенням слідчого або судді. Водночас загального порядку прийняття та оформлення такого рішення встановлено не було.

Порівняно з Кодексом 1922 р. КПК УСРР 1927 р. вже містив нормативне визначення постанови як рішення слідчого, прийнятого з питань проведення процесуальних дій під час попереднього слідства, здійснення нагляду за дізнанням, зупинення або закриття справи. Однак обов'язкове складання мотивованої постанови передбачалося лише в окремих випадках. До них належали визнання

потерпілого цивільним позивачем, притягнення особи як підозрюваного та притягнення її як обвинуваченого.

Попри поступовий розвиток порядку процесуального оформлення рішень, права й обов'язки учасників залишалися закріпленими у різних положеннях кодексів і не утворювали цілісної системи. Законодавство також не визначало єдиного порядку набуття процесуального статусу всіма особами, які залучалися до кримінальної процесуальної діяльності. Унаслідок цього фактична участь особи у справі не завжди супроводжувалася офіційним визначенням її процесуального становища та наданням належного комплексу прав і гарантій [102].

У цілому демократичні засади, закріплені в зазначених кодексах, нерідко залишалися лише формально проголошеними та не знаходили належного втілення у правозастосовній практиці. Найбільш виразно ця суперечність проявилася в перші десятиліття радянського періоду, коли кримінальне судочинство значною мірою підпорядковувалося політичним завданням, спочатку пов'язаним із встановленням нової влади, а надалі з її утриманням і зміцненням.

Так, наголошується на тому, що хоча КПК УРСР 1927 р., проголошував 559 демократичних засади, він включав і такі положення, які не можна назвати демократичними. Наприклад, органам слідства, прокуратури та судам заборонялося відмовляти у прийнятті до свого провадження кримінальні справи або закривати їх на тій підставі, що у Кримінальному кодексі (далі – КК) УРСР не передбачалося покарання за суспільно небезпечне діяння. КПК УРСР 1927 р. підсилював антидемократичну вимогу КК УРСР про аналогію закону. Згідно з КПК УРСР 1927 р. захисник мав право брати участь у кримінальному процесі виключно зі стадії судового слідства. Крім того, визнавалося за можливе допитати захисника як свідка, якщо тому було щось відомо про злочини, передбачені статтями 542-544 КК УРСР, чим порушувався принцип професійної таємниці захисника. Ці та деякі інші антидемократичні положення КПК УРСР 1927 р. давали змогу порушувати права і свободи громадян України [265].

Подальший розвиток державності та правової системи, а також недоліки кримінального процесуального законодавства 1920-х років зумовили необхідність

його оновлення. Результатом стало прийняття 28 грудня 1960 р. Кримінально-процесуального кодексу УРСР, який залишався чинним понад п'ятдесят років.

Упродовж цього періоду положення Кодексу неодноразово змінювалися та доповнювалися, зокрема в напрямі розширення процесуальних прав учасників кримінального судочинства і посилення гарантій їх реалізації. Водночас законодавство не усунуло всіх прогалин у визначенні статусу окремих учасників кримінальних процесуальних відносин. Недостатньо врегульованими залишалися підстави, момент і порядок їх залучення до провадження, а також процесуальне оформлення набуття ними відповідного статусу.

Як зазначає Є.В. Григорчук, КПК України 1960 р. передбачав участь майже всіх сучасних суб'єктів кримінального провадження, що виконують допоміжну функцію і зустрічаються в КПК України 2012 р. До наведеного переліку слід віднести свідка, експерта, понятого, спеціаліста (психолога, лікаря, судово-медичного експерта при огляді трупу), секретаря судового засідання, перекладача, поручителя, трудовий колектив тощо. У змісті КПК України 1960 р. був відсутній лише судовий розпорядник. Чітким можна визнати процесуальний статус таких учасників, як свідок, експерт, секретар судового засідання, перекладач тощо. Проблемними можна назвати законодавче врегулювання статусу понятого, судово-медичного експерта, спеціаліста. Взагалі невизначеним був процесуальний статус педагога, поручителя. Порівнюючи зі Статутом, Руською Правдою і Соборним Уложенням у КПК України 1960 р. слід визнати суттєве поліпшення регламентації статусу спеціаліста і експерта, їх розмежування, покращення врегулювання статусу свідка тощо. Очевидним є зменшення в змісті закону невизначених суб'єктів, якими були священники, бабки-повитухи тощо. Погіршення відбулося тільки в урегулюванні статусу понятого [63, с. 86].

Разом із тим, варто відзначити, що КПК України 1960 р. досить зневажливо ставився до охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які були залучені до сфери здійснення кримінально-процесуальної діяльності, однак не мали у ній чітко визначеного процесуального статусу.

Це пояснюється тим, що основним завданням кримінального процесу в радянський період вважалося покарання винної особи та її виховання в дусі поваги

до суспільства і праці. Натомість питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди, а також забезпечення прав осіб, які брали участь у кримінальному судочинстві на стадіях досудового і судового провадження, мали другорядне значення.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада УРСР ухвалила Акт проголошення незалежності України, яким було проголошено створення самостійної української держави. Як правонаступниця УРСР Україна певний час продовжувала застосовувати радянське законодавство, водночас поступово формуючи власну нормативно-правову базу відповідно до нових суспільних і правових умов. Однак оновлення законодавства відбувалося повільніше, ніж передбачалося. Насамперед це було зумовлено складними економічними, політичними та соціальними процесами, з якими Україна зіткнулася на початку 1990-х років.

Це торкнулося й кримінального процесуального законодавства. Необхідність розслідувати кримінальні правопорушення після проголошення незалежності Україною не зникла, а специфіка кримінальної процесуальної діяльності не дозволяла будь-яких затримок чи зупинок діяльності правоохоронних органів. Саме тому Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР продовжив діяти на території України після 24 серпня 1991 р. [9].

Перехід у 1991 р. від радянського до пострадянського кримінального процесу відбувався для нашої держави без формального розриву (на відміну від часів встановлення радянської влади). В Україні продовжував діяти КПК, прийнятий у 1960 р. та розроблений з урахуванням Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік 1958 р. (загальний рамочний закон). Фактично на момент набуття незалежності Україна мала автономну та майже ідентичну до інших колишніх радянських держав кримінальну процесуальну систему. Україна успадкувала правову систему (зокрема, і кримінальну процесуальну), належну до романо-германської правової сім'ї. Така правова система мала свої особливості з огляду на суттєвий вплив радянської ідеології як на окремі правові інститути, так і на право загалом [160, с. 211].

Таким чином, аналіз історичних джерел кримінально-процесуального права другої половини Х–ХХ століть свідчить, що підставам і порядку набуття особою

відповідного процесуального статусу тривалий час не приділялося належної уваги. Унаслідок цього фактичне становище учасника кримінального судочинства нерідко не відповідало його формальному статусу. Зокрема, потерпілий міг користуватися лише правами свідка, а особа, яка фактично підозрювалася у вчиненні злочину, продовжувала перебувати у статусі свідка.

Водночас ще в період дії Литовських статутів простежувалися перші етапи формування правових підстав для надання особі певного процесуального статусу. Насамперед така особа повинна була бути дієздатною. Крім того, визначення статусу окремих учасників процесу поступово почало пов'язуватися не лише з наявністю відповідних фактичних обставин, а й з їх належним процесуальним оформленням.

Важливим кроком у розвитку кримінального процесуального законодавства стало використання поняття «сторони» щодо учасників, які мали самостійний процесуальний інтерес і реалізовували відповідну функцію у кримінальній справі. Подальше утвердження демократичних засад судочинства супроводжувалося поступовим розширенням процесуальних прав особи та посиленням гарантій їх реалізації.

Водночас правове регулювання статусу учасників кримінального процесу залишалося недостатньо системним. Їхні права та обов'язки закріплювалися у різних положеннях законодавства, а підстави і порядок набуття окремих процесуальних статусів не завжди визначалися належним чином. Тому під час підготовки та прийняття КПК України 2012 р. одним із важливих завдань стало впорядкування процесуального становища учасників кримінального провадження, уточнення обсягу їхніх прав та обов'язків і вдосконалення механізмів їх реалізації та захисту.

Чинний КПК України 2012 р. певною мірою вивів на новий рівень нормативну регламентацію процесуального становища учасників кримінального провадження, зокрема й тих, які не є представниками сторін. У своїй більшості сторонні особи, які не мають прямого інтересу стосовно результату провадження, поступово отримували визначений процесуальний статус і порядок власних дій.

Разом із тим, лише через п'ять років від моменту ухвалення та набрання чинності цим законом нормативне закріплення одержав такий учасник кримінального провадження, як інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Передумовою до таких законодавчих змін стала необхідність вдосконалення законодавства з метою запровадження ефективного механізму попередження вчинення порушень прав осіб службовими, посадовими особами правоохоронних органів під час здійснення досудового розслідування, а також притягнення винних осіб до відповідальності, підвищення рівня захисту осіб, зокрема суб'єктів господарювання, під час досудового розслідування у кримінальному провадженні.

Таким чином, реформування вітчизняного кримінального процесуального законодавства зі становлення Київської Русі й до наших днів суттєво змінило процедуру кримінального провадження. Поступово одержало вирішення питання щодо визначення учасників кримінального провадження: як тих, які мають самостійний або представлений інтерес (сторони), так і тих, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню, які не мають самостійного або представленого інтересу по суті провадження.

О. Г. Яновська наголошує, що формування сучасної кримінальної процесуальної політики України відбувається в умовах постійного реформування законодавства. Результативність таких перетворень визначається не лише якістю прийнятих правових норм, а й послідовністю та ефективністю їх практичного застосування. Тому пошук дієвих законодавчих засобів протидії кримінальним правопорушенням повинен здійснюватися з обов'язковим дотриманням прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження [334, с. 292].

Водночас, як наголошує авторка, сучасний стан здійснення правосуддя в Україні змушує знов і знову звертатись до основної мети судочинства – сприяння реалізації фізичними та юридичними особами, у тому числі і державою в цілому, їх прав, захисту законних інтересів та відновленню вже порушених прав і свобод, а також забезпечення виконання суб'єктами правовідносин своїх нормативно визначених обов'язків. Проблемні питання виникають саме на шляху досягнення зазначеної мети [334, с. 292].

Однак, проблема належного нормативного врегулювання процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, тривалий час не знаходила свого вирішення.

І хоча наразі норми п. 16-1 ч. 1 ст. 3, п. 25 ч. 1 ст. 3, ч. 6 ст. 28, ч. 1 ст. 303 та ч. 1 ст. 308 КПК України містять положення щодо участі у кримінальному провадженні нового учасника – іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, існує певна невизначеність у процесуальному становищі цієї особи, оскільки відсутнє чітке закріплення правового статусу цього сучасника кримінального провадження.

Така ситуація можна бути визнана системно-структурним дефектом, прогалиною у кримінальному процесуальному законодавстві, зокрема серед тих із них, що негативно впливають на визначення правового статусу учасників кримінального провадження, реалізацію їх прав і процесуальних можливостей впливати на хід та результати кримінальної процесуальної діяльності [145, с. 10].

Отже, існує необхідність з урахуванням напрацювань науковців, аналізу правозастосовної практики, розвитку та сучасного стану як вітчизняного, так і зарубіжного законодавства, а також практики Європейського суду із прав людини, удосконалення правового регулювання процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз стану наукового опрацювання обраної проблематики, методологічних засад її дослідження та розвитку кримінального процесуального законодавства дає підстави сформулювати такі висновки.

1. У науці кримінального процесу достатньо ґрунтовно досліджено загальні питання правового статусу учасників кримінального провадження, зміст їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також засоби їх реалізації, охорони та захисту. Водночас наукові праці, безпосередньо присвячені іншій особі, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, стосуються переважно окремих аспектів її участі у кримінальному провадженні. Цілісного

підходу до визначення процесуального становища цієї особи, моменту набуття нею відповідного статусу та обсягу належних їй прав дотепер не вироблено.

2. Дослідження процесуального статусу зазначеної особи потребує врахування його зв'язку із загальним правовим статусом людини. Конституційні права, свободи та законні інтереси особи не втрачають свого значення після її залучення до кримінального провадження, а набувають галузевої конкретизації. Тому оцінювати становище такої особи необхідно не лише з погляду формально наданих їй процесуальних прав, а й з урахуванням характеру та меж фактичного втручання держави у сферу її правомірних інтересів.

3. Історичний розвиток кримінального судочинства свідчить про поступове ускладнення правового становища його учасників. Спочатку участь особи у судочинстві та обсяг доступних їй можливостей значною мірою залежали від її соціального становища і фактичних обставин справи. Надалі законодавство почало пов'язувати набуття процесуального статусу з учиненням певних дій або прийняттям уповноваженою посадовою особою відповідного рішення. Однак протягом тривалого часу зберігалася проблема невідповідності між фактичною роллю особи у провадженні та її формально визначеним статусом.

4. Прийняття КПК України 2012 р. помітно змінило підхід до нормативного визначення учасників кримінального провадження та посилило гарантії захисту їхніх прав. Проте Кодекс у його первинній редакції належним чином не враховував становища осіб, які, не будучи підозрюваними, обвинуваченими чи потерпілими, фактично зазнавали обмеження своїх прав унаслідок проведення процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень.

5. Закріплення у 2017 р. в КПК України поняття іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, стало важливим кроком у розвитку гарантій прав людини у кримінальному провадженні. Разом із тим законодавець обмежився визначенням цього учасника у п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України та згадуванням його в окремих нормах Кодексу. Самостійного і послідовного регулювання процесуального становища такої особи створено не було.

6. Наявне законодавче регулювання не дає однозначної відповіді на питання про момент виникнення та припинення відповідного процесуального статусу, обсяг

прав і обов'язків особи, порядок їх роз'яснення, можливість користування правничою допомогою та співвідношення цього статусу зі статусом свідка, заявника, власника або володільця майна і третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Зазначені недоліки створюють правову невизначеність та ускладнюють однакове застосування положень КПК України.

7. На нашу думку, подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства має передбачати комплексне врегулювання процесуального статусу іншої особи. Насамперед необхідно визначити підстави і момент його виникнення, закріпити права та обов'язки цього учасника, встановити порядок інформування про них, а також передбачити дієві засоби охорони і захисту. При цьому вирішальне значення повинен мати не факт формального визнання особи учасником провадження, а реальне обмеження її прав чи законних інтересів унаслідок процесуальної діяльності.

РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування

Конституція України як Основний Закон визначає засади взаємовідносин людини і держави, закріплює основні права, свободи, обов'язки та гарантії їх реалізації, формуючи у такий спосіб основу правового статусу особи. Конкретні підстави, умови й порядок набуття та здійснення прав, виконання обов'язків і участі особи у відповідних правовідносинах устанавлюються як безпосередньо Конституцією України, так і нормами галузевого законодавства.

При цьому, правовідносини, що виникають під час здійснення кримінального провадження, як зазначають Ю.І. Азаров і С.О. Заїка, потребують чіткого законодавчого регулювання, а норми кримінального процесуального законодавства правильного розуміння та однакового застосування [6, с. 96].

З огляду на те, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є відносно новим учасником кримінального провадження, а її процесуальний статус досі не набув належної визначеності, особливої актуальності набуває розроблення та наукове обґрунтування теоретичних і практичних положень щодо змісту й системи елементів процесуального статусу такої особи.

Нагальна необхідність такого розроблення підтверджується й даними проведеного нами опитування практичних працівників, відповідно до яких повною мірою розуміють поняття, сутність та структуру процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, лише 38% опитаних респондентів.

Така ситуація вочевидь стала можливою зокрема і тому, що лише 23,7% опитаних вважають повністю визначеним у чинному КПК України процесуальний

статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження. Таким, що є частково визначеним і потребує удосконалення, процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, вважають 43,5% респондентів, а 32,8% вважають його взагалі невизначеним (див. Додаток А).

У взаємовідносинах із державою, її органами, посадовими і службовими особами, а також з іншими учасниками суспільних відносин особа виступає суб'єктом права. Така її якість зберігається незалежно від характеру поведінки. Особа залишається суб'єктом права як під час реалізації належних їй прав і виконання юридичних обов'язків, так і у разі відмови від використання певного права або невиконання встановленого обов'язку, що може стати підставою для застосування передбачених законом заходів державного примусу.

З'ясування особливостей участі особи у конкретних правовідносинах потребує попереднього аналізу її загального правового статусу та основних складових такого статусу. Саме загальноправовий статус становить основу для формування галузевих статусів, зміст яких конкретизується відповідно до предмета і методу регулювання певної галузі права. Це повною мірою стосується і кримінального процесуального статусу особи.

Категорія правового статусу сьогодні відіграє значну роль у правовій науці. Тривалий час окремі науковці ототожнювали поняття «правовий статус» із суб'єктивними правами, вважаючи його лише стадією розвитку останніх або правоздатністю з огляду на те, що правовий статус і правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, що вони є в однаковій мірі невідчужуваними [наприклад: 250, с. 386].

Сучасні науковці одностайно вважають правовий статус окремою правовою категорією, яка відображає юридично оформлений соціальний статус особи у державі [122, с. 85; 147, с. 21; 155, с. 107; 156, с. 141 та ін.].

Погоджуючись із наведеною позицією, вважаємо за необхідне уточнити, що правовий статус особи не залежить безпосередньо від її волі та охоплює нормативно визначене коло правових можливостей, у межах яких вона може діяти. Зміст цих

можливостей встановлюється не самою особою, а правовими й іншими соціальними нормами, що діють у суспільстві або в межах певної суспільної групи. Набуття відповідного статусу, своєю чергою, зумовлюється наявністю в особи передбачених такими нормами юридично значущих ознак.

Правовий статус особи є однією з базових категорій юридичної науки, оскільки відображає місце людини в системі суспільних і правових відносин, а також визначає межі її можливої та належної поведінки. Його зміст безпосередньо пов'язаний із рівнем розвитку демократичної правової держави та ступенем забезпечення прав і свобод людини [150].

Сучасне розуміння правового статусу особи ґрунтується на визнанні природного характеру основоположних прав людини. Вихідним положенням є те, що кожна людина від народження наділена невід'ємними правами і свободами, а держава покликана забезпечувати їх реалізацію та ефективний захист. Свобода особи передбачає можливість самостійно обирати варіанти поведінки в межах, установлених правом, за умови непорушення прав і законних інтересів інших осіб. Водночас будь-які обмеження прав людини можуть встановлюватися виключно законом, бути необхідними у демократичному суспільстві та відповідати принципу пропорційності.

У загальнотеоретичному розумінні статус характеризує певне становище особи в суспільстві та державі, визначене сукупністю її прав та обов'язків. Саме через правовий статус конкретизується юридичне становище особи як суб'єкта права, визначаються межі її правової свободи, обсяг гарантованих державою можливостей та покладених на неї юридичних обов'язків.

У юридичній доктрині правовий статус особи традиційно розглядається як система гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків, які визначають правове становище особи у відповідній сфері суспільних відносин. При цьому категорії «правовий статус» і «правове становище» здебільшого використовуються як близькі за змістом поняття, оскільки обидві характеризують місце особи в системі правових відносин та особливості її взаємодії з державою й іншими суб'єктами права.

Як зазначає Ю. Стефанюк, немає будь-якої теоретичної чи практичної необхідності розрізняти поняття «правовий статус» і «правове становище» особи, адже ці поняття ідентичні. На думку автора, більш доцільно виділяти правовий статус у широкому та вузькому значеннях, підкреслюючи поліструктурність цього поняття [268, с. 44].

Однак у юридичній літературі можна зустріти й дещо інші підходи у питанні щодо рівнозначності цих понять.

У теорії права питання співвідношення понять «правовий статус» і «правове становище» тривалий час залишається предметом наукових дискусій. Одні дослідники пов'язують правове становище особи із сукупністю всіх її юридично значущих характеристик, інші розглядають його як тотожне поняттю правового статусу. Незважаючи на певні відмінності у підходах, більшість учених виходить із того, що обидві категорії використовуються для характеристики місця особи в системі правових відносин та визначення особливостей її взаємодії з державою, суспільством і іншими суб'єктами права.

На наш погляд, істотних підстав для чіткого розмежування цих понять немає. І правовий статус, і правове становище відображають юридично визначене місце особи у відповідній системі суспільних відносин, характеризують обсяг її правових можливостей, обов'язків, гарантій та відповідальності. Водночас у юридичній науці та правозастосовній практиці більш поширеним є використання саме категорії «правовий статус», що пояснюється її усталеністю та більшою визначеністю.

Разом із тим поняття правового статусу дозволяє більш точно охарактеризувати правові властивості особи як учасника конкретних правовідносин. На відміну від загального уявлення про становище особи в суспільстві, правовий статус акцентує увагу саме на тих юридичних правах, обов'язках, законних інтересах та гарантіях, які визначають її місце у певній сфері правового регулювання. Саме тому при дослідженні процесуального становища особи у кримінальному провадженні доцільно використовувати категорію «правовий статус».

Зміст правового статусу не обмежується лише переліком прав та обов'язків особи. Він охоплює всю систему юридично значущих зв'язків між особою,

державою та суспільством, які врегульовані нормами права. Через правовий статус визначаються межі можливої та належної поведінки особи, способи реалізації її прав, механізми їх захисту та гарантії від неправомірного втручання.

У сучасній теорії права загальновизнаним є підхід, відповідно до якого правовий статус особи має багаторівневу структуру. Залежно від ступеня узагальнення та сфери правового регулювання виділяють загальний (конституційний), галузевий та індивідуальний правові статуси [330].

Загальний або конституційний статус становить основу правового становища людини і громадянина. Він закріплюється насамперед у Конституції України та визначає фундаментальні права, свободи, обов'язки і гарантії, що належать кожній особі незалежно від її участі у конкретних правовідносинах. Саме на цьому рівні формуються базові засади взаємовідносин людини і держави [108; 267; 300].

Наступним рівнем конкретизації виступає галузевий правовий статус. Його особливість полягає в тому, що загальні конституційні права та свободи отримують подальший розвиток і деталізацію в межах окремої галузі права. У сфері кримінального процесу таким різновидом є кримінальний процесуальний статус особи, зміст якого визначається нормами кримінального процесуального законодавства та особливостями відповідних правовідносин [139; 325].

Найбільш конкретним є індивідуальний правовий статус, який характеризує правове становище особи як учасника конкретних правовідносин. У кримінальному провадженні це, зокрема, статус підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка, цивільного позивача, цивільного відповідача та інших учасників кримінального провадження. Саме на цьому рівні загальні положення конституційного та галузевого статусів набувають практичного змісту через визначення конкретного обсягу процесуальних прав, обов'язків і гарантій.

Отже, правовий статус особи є складною багаторівневою конструкцією, основу якої становить конституційний статус, що надалі конкретизується на галузевому та індивідуальному рівнях. Такий підхід дає змогу простежити зв'язок між загальними засадами правового становища людини та особливостями її участі в конкретних правовідносинах, зокрема тих, що виникають у межах кримінального провадження.

Правовий статус – поняття багатогранне. Воно передбачає наявність ряду взаємопов'язаних елементів. На переконання Ю.І. Азарова, саме поняття правового статусу визначається через його структуру, а тому елементи статусу доцільно розглядати в їх взаємозв'язку [4, с. 113].

Однак аналіз юридичної літератури дає підстави для висновку, що єдиний підхід у питанні щодо змісту правового статусу особи у дослідників цього правового явища відсутній. Як зазначає Г.І. Процько, зміст і структура правового статусу особи у юридичній літературі визначаються різними авторами дещо довільно, певні елементи включаються, чи навпаки, виключаються з його структури та змісту [218, с. 16].

Аналіз досить численних думок щодо структури правового, процесуального статусу особи, зазначених в юридичній літературі, дозволяє дійти висновку, що більшість авторів елементами правового статусу особи однозначно визнають лише права й обов'язки. Водночас існує тенденція до розширення переліку статусних компонентів, з огляду на особливості сфери функціонування суб'єкта правовідносин (до структури правового, процесуального статусу особи також відносять: правосуб'єктність як наявність правоздатності та дієздатності; функції; законні інтереси; процесуальні гарантії діяльності; відповідальність тощо) [313, с. 197].

Наявність багатьох елементів у структурі статусу особи в юридичній літературі називають правовим статусом громадянина в широкому розумінні. Варто погодитись із думкою, що за широкого трактування поняття правового статусу особи (тобто включення в нього того, що так або інакше законодавчо закріплює становище громадянина в суспільстві, опосередковує всі види зв'язків і стосунків між державою та громадянином) виникає небезпека розмитого тлумачення цієї категорії [77, с. 21].

Водночас як вказує М.В. Джига, досліджуючи правовий статус обвинуваченого, правовий статус як соціально-юридичне явище має свою структуру, кожний елемент якої набуває відповідного призначення виконує свою функцію [77, с. 90]. Структура означає будова, розташування, порядок. Це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечує його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних якостей при різних зовнішніх і внутрішніх

змінах [37], а зміст є визначальним аспектом сукупності елементів предмета [37].

Це стосується і правового статусу, який має свій зміст, складає певну структуру.

Ряд інших, зокрема й сучасних авторів також вважають, що серцевину чи основу правового статусу особи утворюють її права, свободи, законні інтереси та обов'язки в їх сукупності [20, с. 45; 132, с. 124; 158, с. 19; 221, с. 93].

Так, наприклад В.В. Безусий, підтримуючи точку зору про поняття «правовий статус (положення)» у широкому і вузькому розумінні, зауважує щодо сумнівності практичної доцільності розмежування, нехай навіть і умовного, термінів «правовий статус» і «правове положення». Так, правовий статус (положення) особистості у широкому розумінні – це комплексна категорія, що розкриває всі сторони закріпленого в праві становища особистості, яке охоплює усі її соціально-юридичні якості та властивості, а саме: громадянство, правосуб'єктність, права, свободи, обов'язки, юридичну відповідальність та юридичні гарантії. У вузькому значенні поняття «правовий статус (положення)» охоплює тільки права, свободи та обов'язки [20, с. 45].

А.В. Панчишин зауважує, що права та свободи складають основу правового статусу особи і не можуть реалізовуватись без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності [195, с. 96].

Питання про структуру правового статусу особи залишається дискусійним, оскільки науковці по-різному визначають коло його складових. М. В. Джига пропонує широке розуміння цієї категорії та включає до неї громадянство, правосуб'єктність, права й обов'язки, компетенцію, законні інтереси, функції, принципи діяльності, юридичну відповідальність, гарантії безпеки, правовідносини і норми права, що визначають становище особи [77, с. 77]. Такий підхід охоплює не лише безпосередній зміст правового статусу, а й передумови його виникнення, нормативну основу та засоби реалізації.

Проведене Г. І. Процько узагальнення наукових позицій свідчить, що спільними складовими правового статусу більшість дослідників визнає права та юридичні обов'язки. Основні розбіжності стосуються доцільності включення до його структури правосуб'єктності, законних інтересів, процесуальних функцій, юридичної відповідальності та гарантій діяльності. Розширення переліку таких

складових здебільшого пояснюється особливостями правовідносин, у межах яких особа реалізує свій статус [218, с. 34–35].

Водночас надмірно широке трактування правового статусу створює ризик втрати чітких меж цієї правової категорії. Якщо до його структури включати всі явища, які певним чином визначають становище особи у суспільстві та її взаємовідносини з державою, стає складно відмежувати безпосередні складові статусу від умов його набуття, нормативної основи та гарантій реалізації [77, с. 21].

На нашу думку, права та юридичні обов'язки безперечно становлять основу правового статусу особи, однак його зміст не слід обмежувати лише цими двома елементами. До безпосередніх складових правового статусу доцільно також віднести свободи, законні інтереси та юридичну відповідальність. Натомість правосуб'єктність є передумовою набуття відповідного статусу, а правові гарантії та принципи виступають засобами й умовами його належної реалізації.

Центральне місце прав і свобод у правовому статусі особи зумовлене положеннями Конституції України. Відповідно до статті 3 Основного Закону права і свободи людини та гарантії їх забезпечення визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод визнається її головним обов'язком. Таким чином, Конституція України закріплює модель взаємної юридичної відповідальності людини та держави.

Суб'єктивне право можна визначити як передбачену або не заборонену законом міру можливої поведінки особи. Воно надає особі можливість володіти певним майновим чи немайновим благом, діяти визначеним способом, утримуватися від відповідної поведінки або вимагати належних дій від інших суб'єктів [209]. Поняття «суб'єктивне» в цьому разі вказує на належність конкретного права певній особі, тоді як його зміст і межі отримують об'єктивне закріплення у правових нормах.

Закріплені у розділі II Конституції України права, свободи та обов'язки відображають різні аспекти правового становища особи. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, що прямо передбачено статтею 21 Конституції України. Права громадянина, своєю чергою, пов'язані з наявністю сталого політико-

правового зв'язку особи з державою. Поряд із правами та свободами Конституція встановлює і юридичні обов'язки. Зокрема, стаття 68 зобов'язує кожного дотримуватися Конституції та законів України, а також не посягати на права, свободи, честь і гідність інших людей.

Поняття «право» і «свобода» мають спільну основу, оскільки визначають гарантовані можливості поведінки особи. Однак це не свідчить про їх повну тотожність. Суб'єктивне право зазвичай передбачає наявність конкретного юридичного механізму його здійснення, тоді як свобода окреслює сферу особистої автономії, у яку держава не повинна необґрунтовано втручатися. Разом із тим у законодавстві одна й та сама можливість залежно від її змісту та способу закріплення може позначатися як правом, так і свободою [102, с. 165].

Як зазначається у літературі, конституційні права і свободи – це встановлені Українською державою, закріплені в її Конституції та інших законодавчих актах певні можливості, які дають змогу кожному громадянину обирати відповідний вид своєї поведінки, користуватися політичними, соціально-економічними свободами та соціальними благами як в особистих, так і в суспільних інтересах. Конституційні права людини і громадянина – це певні можливості суб'єкта конституційно-правових відносин, що існують та функціонують відповідно до рівня розвитку громадянського суспільства й держави. Конституційні свободи людини і громадянина – це спроможність людини діяти відповідно до своїх інтересів та телеологічних настанов. Конституційні обов'язки людини і громадянина – це міра обов'язкової поведінки, якої кожний повинен дотримуватися для забезпечення нормального функціонування інших суб'єктів громадянського суспільства [211, с.112].

На нашу думку, поняття «право» і «свобода» мають спільну основу, оскільки обидва визначають гарантовану можливість особи обирати певний варіант поведінки. Водночас зміст цих категорій залежить від сфери правового регулювання, характеру суспільних відносин і способу їх нормативного закріплення. Їх тісний взаємозв'язок простежується і в положеннях Конституції України, де використовується конструкція «право на свободу».

Відмінність між правом і свободою найбільш виразно виявляється у способах їх охорони. Забезпечення суб'єктивного права переважно потребує активних дій держави, зокрема нормативного визначення повноважень особи, порядку їх реалізації та засобів захисту. Охорона свободи насамперед передбачає встановлення меж допустимого втручання в особисту автономію людини та її захист від неправомірних посягань. Отже, йдеться не про різний рівень значущості прав і свобод, а про відмінні правові механізми їх забезпечення [218, с. 20–21].

Якщо охорона суб'єктивних прав передбачає створення державою механізму реалізації конкретних повноважень, наприклад права на захист, то забезпечення свобод полягає насамперед у гарантуванні невтручання у певні сфери життя людини. Йдеться, зокрема, про повагу до її честі та гідності, а також недопустимість безпідставного втручання в особисте і сімейне життя.

Охорона прав і свобод – це сукупність правових заходів, здійснюваних міжнародними організаціями, державними органами та громадськими формуваннями, спрямованих на профілактику порушень, попередження, усунення причин, що їх зумовлюють, і сприяння безперешкодній реалізації прав та свобод особи. Процес охорони прав та свобод особи у часовому вимірі є безперервним [186, с. 194].

Отже, категорії «право» і «свобода», хоча і є близькими за правовою природою та змістом, однак не тотожні між собою, а тому нарівні мають бути використані у конструюванні правового статусу особи.

Права особи нерозривно пов'язані з її інтересами, що закономірно ставить питання про включення останніх до структури правового статусу.

Загалом інтерес – це потреба, користь; особлива увага до чого-небудь, значущість. Інтерес – це певна спрямованість діяльності суб'єкта на задоволення своєї усвідомленої потреби [32; 90; 202; 207].

Право впливає на життєві (економічні) відношення не безпосередньо, а перш за все через інтереси. Інтереси виконують посередницьку роль, тому що вони органічно пов'язані з суб'єктивним правом. Інтерес може бути розглянутий як категорія, яка не тотожна праву, а саме як мета реалізації права [13, с. 159].

Інтерес представляє собою поєднання суб'єктивної форми та об'єктивного змісту, тобто суб'єктивного ставлення особи до будь-чого, що обумовлено цілком об'єктивними причинами [83, с. 35].

Виділяють інтереси законні та незаконні. Слід погодитись з тим, що законними є ті інтереси особи, які визнані законом («офіційні» законні інтереси), а також усі інші інтереси особи, що є законними по суті, тобто не суперечать закону [101; 184; 232; 308].

У юридичній науці законні інтереси поділяють на ті, що безпосередньо визнані та закріплені у законодавстві, і ті, які прямо не передбачені конкретною правовою нормою, проте за своїм змістом не суперечать закону. Визначальним критерієм правомірності інтересу є його відповідність Конституції та законам України, загальним засадам права, а також правам і свободам інших осіб. Інтерес, спрямований на досягнення забороненого законом результату або реалізований за допомогою протиправних засобів, не може вважатися законним [38, с. 56].

Офіційне тлумачення поняття «охоронюваний законом інтерес» надано Конституційним Судом України у Рішенні від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004. За правовою позицією Суду такий інтерес полягає у правомірному прагненні особи користуватися певним матеріальним або нематеріальним благом. Він може прямо не оформлюватися як суб'єктивне право, але визнається самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони. Обов'язковою умовою є відповідність такого прагнення Конституції та законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності й іншим загальноправовим засадам [229].

У кримінальному провадженні законним є інтерес обвинуваченого у спростуванні висунутого обвинувачення або досягненні іншого сприятливого для нього результату за допомогою передбачених законом засобів захисту. До таких засобів належать відмова від давання показань, повідомлення про алібі, подання доказів, заявлення клопотань та оскарження процесуальних рішень. Натомість погрози свідкам або потерпілим, незаконний вплив на них, знищення доказів чи умисне ухилення від явки без поважних причин не можуть розглядатися як способи реалізації законного інтересу.

Отже, законний інтерес не обов'язково повинен бути прямо закріплений у вигляді окремого суб'єктивного права. Для його правової охорони достатньо, щоб він не суперечив законодавству, відповідав загальним засадам права та реалізовувався дозволеними засобами. Водночас різне розуміння співвідношення законних інтересів, прав і свобод зумовлює наявність кількох наукових підходів до визначення їх місця у структурі правового статусу особи.

Разом з тим, аналіз поглядів на цю проблему, висловлених у науковій літературі, дає підстави погодитись з висновками про те, що права, свободи та законні інтереси – це ті категорії, які не тільки визначають правовий статус особи, а й свідчать про ступінь ефективності засобів, використовуваних у нормативному регулюванні суспільних відносин, про оптимальність співвідношення в механізмі правового регулювання засобів заохочення та обмеження [133, с. 75].

«Право» означає міру можливої поведінки людини, здійснення певних дій, закріплених у нормативно-правових актах. Тобто це чіткіша категорія, і варіанти її використання визначено в юридичних актах [82, с. 66]. На думку В.Ф. Погорілка, право громадянина є завжди правом на те, що потрібно людині, на що вона претендує або те, що закон їй надає, чим закон її забезпечує, що служить інтересам людини, задоволенню її потреб, що визначається як соціальне благо, соціальна цінність [205, с. 8; 144, с. 78].

«Свобода» – ширше поняття і може мати чимало варіантів здійснення. Поняття «права» і «свободи» в окремих випадках використовують як синоніми, проте найчастіше свободою вважають ширші можливості індивідуального вибору, але без конкретизації певного права та вказівки на результат здійснення [82, с. 67]. Отже, чітке розмежування «прав» і «свобод» здійснити складно.

Рівень юридичного гарантування суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів не є однаковим. Порушення конкретного права чи свободи зазвичай тягне застосування передбачених законом засобів захисту, а за наявності відповідних підстав і юридичної відповідальності. Неврахування законного інтересу не завжди утворює самостійне правопорушення, особливо якщо при цьому не порушено конкретної правової норми. Водночас це не позбавляє законний інтерес правової охорони, оскільки він може бути самостійним предметом судового захисту [229].

Поняття «інтерес» є ширшим за поняття «право» і «свобода». Потреби та інтереси особи становлять підґрунтя для формування правових норм, у яких закріплюються відповідні права і свободи та визначаються способи їх здійснення. Однак не кожний інтерес набуває форми суб'єктивного права, адже різноманіття потреб людини не може бути повністю охоплене законодавством. Законним слід вважати інтерес, який не суперечить Конституції та законам України, загальним засадам права, а також правам і свободам інших осіб. Такий інтерес може підлягати правовій охороні навіть за відсутності норми, яка безпосередньо закріплює його як окреме суб'єктивне право [38, с. 56; 229].

З огляду на це законні інтереси не слід повністю ототожнювати з правами та свободами або розглядати лише як передумову їх виникнення. Вони мають власне юридичне значення, відображають спрямованість поведінки особи на досягнення правомірного результату та можуть виступати самостійним об'єктом правової охорони. Це дає підстави включити законні інтереси до структури правового статусу особи поряд із правами, свободами, обов'язками та юридичною відповідальністю.

Особливе значення законні інтереси мають у межах індивідуального статусу учасника кримінального провадження. Так, підозрюваний та обвинувачений зацікавлені у спростуванні підозри чи обвинувачення та належній реалізації права на захист. Потерпілий має законний інтерес у відновленні порушених прав, відшкодуванні завданої шкоди та притягненні винної особи до відповідальності. Власник майна або інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зацікавлені у припиненні необґрунтованого втручання та поверненні належного їм майна. Для реалізації цих інтересів учасники наділяються відповідним комплексом процесуальних прав і гарантій.

Зазначене повною мірою стосується й іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, оскільки здійснення процесуальних дій щодо неї або належного їй майна безпосередньо впливає на обсяг і можливість реалізації її прав та законних інтересів.

І з самого визначення цього учасника кримінального провадження, що закріплене у п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна дійти висновку про те, що основним законним інтересом такої особи є те, щоб її права чи інші законні

інтереси, які обмежуються під час здійснення процесуальних дій стосовно неї, зазнавали такого обмеження у законний спосіб і у найменш обтяжливий та пропорційний спосіб.

Не випадково чинний КПК України серед завдань кримінального провадження передбачає охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також застосування до кожного учасника кримінального провадження належної правової процедури (ст. 2).

Юридичні права та обов'язки утворюють взаємопов'язану систему, у межах якої можливість одного суб'єкта реалізувати належне йому право забезпечується відповідною поведінкою іншого суб'єкта. Кожному суб'єктивному праву кореспондує обов'язок конкретної особи або невизначеного кола осіб вчинити певну дію чи утриматися від поведінки, що перешкоджає реалізації цього права [28, с. 23; 332, с. 21].

Юридичний обов'язок доцільно визначати як передбачену нормами права міру необхідної поведінки особи. Його зміст може полягати у вчиненні встановлених дій, утриманні від забороненої поведінки або належному реагуванні на законні вимоги уповноваженого суб'єкта. На відміну від суб'єктивного права, реалізація якого переважно залежить від волі його носія, виконання юридичного обов'язку має обов'язковий характер і за необхідності забезпечується заходами державного примусу.

Кореспондуючий зв'язок прав і обов'язків особливо виразно виявляється у кримінальних процесуальних відносинах. Реалізація прав учасника кримінального провадження покладає на слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю або суд обов'язок створити належні умови для їх здійснення та не допустити необґрунтованого обмеження. Водночас виконання учасником покладених на нього процесуальних обов'язків забезпечує можливість належного здійснення повноважень іншими суб'єктами провадження [204, с. 52].

Особливістю повноважень державних органів і посадових осіб є поєднання в них прав та обов'язків. Надана законом можливість діяти певним чином одночасно зобов'язує уповноваженого суб'єкта використати її за наявності передбачених законом підстав. Наприклад, слідчий або прокурор уповноважений залучати

експерта, але у випадках, коли проведення експертизи є обов'язковим, реалізація такого повноваження набуває характеру юридичного обов'язку.

Узагальнення наукових підходів дає змогу виокремити основні ознаки юридичного обов'язку. Він установлюється правовою нормою, адресується визначеному суб'єкту, передбачає конкретну модель необхідної поведінки та окреслює її межі. Зміст обов'язку не може довільно розширюватися ні зобов'язаною особою, ні суб'єктом, який має право вимагати його виконання. Невиконання або неналежне виконання обов'язку за наявності встановлених законом підстав може спричинити застосування заходів юридичного впливу [62; 246; 285].

Належне співвідношення прав та обов'язків є важливою умовою збалансованості правового статусу особи. Юридичний обов'язок не слід розглядати виключно як засіб обмеження поведінки. Він також забезпечує впорядкованість правовідносин, можливість реалізації прав інших осіб і досягнення суспільно значущих результатів. Отже, обов'язок становить визначену законом міру соціально необхідної поведінки, спрямованої на узгодження особистих, суспільних і державних інтересів [208, с. 44–45].

Таким чином, обов'язки, поряд із правами, є необхідним складником правового статусу особи. Їх зміст залежить від процесуального становища конкретного учасника та характеру його участі у кримінальному провадженні.

Зокрема, на підозрюваного та обвинуваченого покладаються обов'язки своєчасно з'являтися за викликом, повідомляти про причини неможливості прибуття, виконувати покладені на них процесуальні обов'язки, а також дотримуватися законних вимог уповноважених посадових осіб і суду. Потерпілий також повинен з'являтися за викликом або завчасно повідомляти про неможливість прибуття, не перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення та не розголошувати відомості, отримані у зв'язку з участю у кримінальному провадженні, якщо вони становлять охоронювану законом таємницю.

Отже, процесуальні обов'язки визначають межі належної поведінки учасника кримінального провадження та забезпечують упорядкований і результативний перебіг кримінальної процесуальної діяльності.

Проте процесуальний статус не усіх учасників кримінального провадження отримав повноцінне нормативне закріплення як прав, так і обов'язків.

Так, Л.Д. Удалова обґрунтовано звертає увагу на положення ст. 60 КПК України, де законодавець визначив процесуальний статус заявника. У цій нормі вказано, що заявник має право: 1) отримати від органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 2) подавати на підтвердження своєї заяви речі і документи; 3) отримати інформацію про закінчення досудового розслідування. Втім, про обов'язки заявника в ст. 60 КПК України нічого не зазначається. На переконання автора, ця норма потребує доповнення, адже в ній слід закріпити і обов'язки заявника, зокрема – обов'язок звертатися лише з правдивими заявами чи повідомленнями про вчинення кримінального правопорушення, чи його готування [290, с. 230].

Недостатньо унормованими, на погляд В. Смірної, є процесуальні права та обов'язки «інших осіб», які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Тож автор вбачає потребу в уточненні таких складників процесуального статусу зазначених осіб, як права і обов'язки, зумовлена необхідністю удосконалення кримінального процесуального законодавства з цього питання та потребами слідчої практики з підвищення ефективності проведення НС(Р)Д [261, с. 169].

Юридична відповідальність безпосередньо пов'язана з юридичним обов'язком, оскільки її застосування можливе лише за умови, що закон покладав на особу конкретний обов'язок і встановлював вимоги до належної поведінки. Невиконання або неналежне виконання такого обов'язку за наявності передбачених законом підстав може спричинити застосування відповідних заходів юридичного впливу.

У юридичній науці сформувалися два основні підходи до розуміння відповідальності. За ретроспективним підходом вона розглядається як наслідок учиненого правопорушення. Її зміст полягає у застосуванні до винної особи передбачених законом обмежень, заходів державного примусу або інших несприятливих наслідків. За такого розуміння правомірна поведінка не охоплюється поняттям юридичної відповідальності [24, с. 163; 116, с. 480–481].

Прихильники ширшого підходу поряд із ретроспективною виокремлюють позитивну відповідальність. Вона виявляється у свідомому ставленні особи до покладених на неї обов'язків, належному виконанні правових приписів та усвідомленні можливих наслідків власної поведінки. У цьому значенні відповідальність виконує не каральну, а регулятивну і запобіжну функції, спонукаючи суб'єкта до правомірної поведінки [7; 22; 46; 59].

На нашу думку, ці підходи не слід протиставляти, оскільки вони відображають різні аспекти одного правового явища. Позитивний аспект характеризує відповідальне виконання особою юридичних обов'язків, тоді як ретроспективний виникає внаслідок їх порушення та передбачає застосування встановлених законом правових наслідків. Отже, у структурі правового статусу юридична відповідальність одночасно забезпечує належну реалізацію обов'язків і визначає наслідки їх невиконання.

У сучасній юридичній літературі визнано два аспекти розуміння юридичної відповідальності: негативний (ретроспективний), що передбачає застосування санкцій за неправомірні діяння та позитивний (перспективний), що передбачає певне заохочення за суспільне корисне діяння [72, с. 23; 185, с. 3].

Позитивна юридична відповідальність розглядається як вид юридичної відповідальності, який є відповідною реакцією держави та суспільства на соціально-корисне правомірне діяння особи у вигляді застосування різних засобів правового заохочення: особистого характеру (подяка, присвоєння почесного звання тощо); майнового характеру (премія, цінний подарунок тощо); організаційного характеру (підвищення у посаді) [182, с. 295].

Протилежністю позитивної юридичної відповідальності є негативна, яка також має декілька підходів до її розуміння, зокрема як: 1) обов'язок суб'єкта зазнати несприятливі для нього наслідки правопорушення; 2) заходи державного примусу за скоєне правопорушення, пов'язані з позбавленням винної особи певних благ. Саме негативна відповідальність являє собою у спеціально-юридичному, вузькому, суто прикладному її значенні і розглядається як захід державного примусу, що ґрунтується на юридичному та суспільному засудженні правопорушника, полягає у

встановленні для нього певних негативних наслідків у вигляді обмежень особистого та майнового характеру [25, с. 162–163; 64, с. 8; 307, с. 12–13; 331, с. 57].

Таким чином, належне правове регулювання кримінальних процесуальних відносин і статусу їх учасників не обмежується лише закріпленням відповідних прав, свобод та обов'язків. Воно також потребує визначення механізмів реагування держави на юридично значущу поведінку учасників кримінального провадження, зокрема встановлення заходів відповідальності за невиконання процесуальних обов'язків або вчинення інших правопорушень.

Питання про місце юридичної відповідальності у структурі правового статусу залишається дискусійним. Частина науковців розглядає її не як самостійний елемент статусу, а як правовий наслідок невиконання обов'язків або складову механізму юридичних гарантій. Водночас правовий статус особи характеризується не лише наявними правами та обов'язками, а й передбаченими законом наслідками неналежної поведінки. Тому юридичну відповідальність доцільно визнавати окремою складовою правового статусу, яка визначає межі допустимої поведінки та забезпечує належне виконання юридичних обов'язків [7; 24, с. 163; 59].

Структуру правового статусу не варто подавати як формальну послідовність ізольованих елементів. Вона становить систему функціонально пов'язаних компонентів, кожен із яких виконує власне призначення. Законний інтерес відображає правомірний результат, якого прагне досягти особа. Права та свободи надають їй юридично визначені можливості для реалізації й захисту такого інтересу. Водночас обов'язки встановлюють межі належної поведінки та забезпечують можливість здійснення прав іншими учасниками правовідносин [28, с. 23; 38, с. 56; 204, с. 52; 229].

Юридична відповідальність завершує механізм регулювання поведінки, оскільки визначає наслідки порушення встановлених обов'язків, прав і свобод інших осіб. Вона не лише забезпечує застосування належних заходів правового впливу, а й виконує запобіжну функцію, спонукаючи учасників правовідносин діяти відповідно до вимог закону. Отже, безпосередній зміст правового статусу особи, на нашу думку, становлять взаємопов'язані права, свободи, законні інтереси, юридичні обов'язки та відповідальність. Правосуб'єктність слід розглядати як передумову

набуття цього статусу, а юридичні гарантії як засоби забезпечення його належної реалізації.

Щодо інших складників, які пропонується включати до змісту правового статусу, зокрема правових гарантій, правосуб'єктності, громадянства та правових принципів, вважаємо, що вони не є його самостійними елементами. За своїм змістом вони виступають передумовами набуття правового статусу, його нормативною основою, формою вираження або умовами належної реалізації.

Правові гарантії забезпечують практичну реалізацію прав і свобод, виконання юридичних обов'язків та можливість їх ефективного захисту. Закріплення державою певного права передбачає одночасне створення нормативних, організаційних і процесуальних умов, необхідних для його здійснення. Отже, саме проголошення права без належного механізму реалізації не забезпечує його реальності [17, с. 70].

У юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення змісту правових гарантій. До них відносять принципи права, процесуальну форму, повноваження державних органів, процедури оскарження, юридичну відповідальність, а в окремих випадках також права та обов'язки учасників правовідносин [23; 152; 278]. Така різноманітність пояснюється тим, що юридичне явище може потребувати гарантування в одних правовідносинах і водночас виконувати гарантувальну функцію в інших.

На нашу думку, правові гарантії слід визначати через їх функціональне призначення. Вони охоплюють передбачені законом умови, способи та процедури, спрямовані на створення можливостей для реалізації прав, свобод і законних інтересів, запобігання їх порушенням, а також своєчасне поновлення та захист. Тому гарантії доцільно розглядати не як безпосередній елемент правового статусу, а як складову механізму його належної реалізації [8, с. 31–32].

Дискусійним є і питання про включення громадянства до структури правового статусу особи. Громадянство характеризує стійкий політико-правовий зв'язок людини з певною державою, який зумовлює взаємні права та обов'язки сторін і надає особі право на державний захист [19, с. 5]. Проте громадянство визначає передусім особливості спеціального статусу громадянина, а не зміст загального правового статусу людини.

Іноземці та особи без громадянства також є суб'єктами правовідносин, наділяються правами й обов'язками та можуть нести юридичну відповідальність. Юридичні особи взагалі не мають громадянства, однак володіють самостійним правовим статусом. З огляду на це громадянство не слід визнавати універсальною складовою загального правового статусу. Воно виступає юридичною передумовою набуття лише тих прав та обов'язків, які закон пов'язує з належністю особи до громадянства України.

Передумовами участі особи у правовідносинах є також правоздатність і дієздатність. Правоздатність означає визнану державою здатність особи бути носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [58, с. 83–84; 198, с. 29]. Дієздатність характеризує можливість особи власними діями набувати та реалізовувати права, створювати для себе і виконувати обов'язки, а у передбачених законом випадках нести юридичну відповідальність [239, с. 87–89; 329, с. 32–33].

Поєднання правоздатності та дієздатності традиційно охоплюється поняттям правосуб'єктності. Водночас обсяг дієздатності залежить від віку, стану здоров'я, характеру правовідносин та інших передбачених законом обставин. Тому наявність правоздатності не завжди означає можливість самостійного здійснення всіх належних особі прав та виконання обов'язків [183, с. 60; 240, с. 36].

У кримінальному провадженні правоздатність особи полягає у передбаченій кримінальним процесуальним законодавством можливості мати відповідні права та обов'язки. Однак конкретний процесуальний статус виникає не лише внаслідок наявності правоздатності, а й після настання визначеного законом юридичного факту. Таким фактом може бути повідомлення про підозру, подання заяви про кримінальне правопорушення, заподіяння шкоди, виклик для давання показань або здійснення щодо особи процесуальної дії, яка обмежує її права чи законні інтереси.

Кримінальна процесуальна дієздатність визначає можливість особи самостійно здійснювати належні їй права, виконувати процесуальні обов'язки та усвідомлювати правові наслідки своїх дій. Її обсяг залежить від віку, психічного та фізичного стану особи, а також характеру її участі у провадженні. Юридична особа реалізує процесуальні права та обов'язки через уповноваженого представника.

Неповнолітнього учасника кримінального провадження або особу, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, не зовсім правильно визнавати повністю процесуально недієздатними. Такі особи мають власний процесуальний статус і можуть особисто реалізовувати частину передбачених законом прав. Водночас обмежена можливість самотійного здійснення ними окремих прав компенсується обов'язковою участю захисника, законного представника та іншими додатковими гарантіями [134].

Отже, правоздатність і дієздатність не становлять безпосереднього змісту правового статусу, а створюють передумови для його набуття та реалізації. Правоздатність визначає принципову можливість особи бути учасником кримінальних процесуальних відносин, тоді як дієздатність впливає на спосіб і межі самотійного здійснення належних їй прав та виконання обов'язків. Обмеження дієздатності не позбавляє особу процесуального статусу, але зумовлює необхідність застосування додаткових засобів представництва і правового захисту.

За результатами проведеного аналізу до безпосередньої структури правового статусу особи пропонуємо віднести права, свободи, законні інтереси, юридичні обов'язки та відповідальність. Саме ці взаємопов'язані складові визначають зміст юридичного становища особи, межі її можливої та необхідної поведінки, а також правові наслідки невиконання встановлених вимог.

Інші категорії, які окремі науковці також включають до структури правового статусу, мають дещо інше функціональне призначення [77, с. 77; 218, с. 34–35]. Правосуб'єктність створює передумови для набуття та реалізації відповідного статусу [183, с. 60; 240, с. 36], правові принципи й норми становлять його нормативну основу, а юридичні гарантії забезпечують здійснення прав, свобод і законних інтересів та виконання обов'язків [23; 152; 278]. Громадянство впливає на обсяг спеціальних прав і обов'язків, пов'язаних із правовим зв'язком особи з державою [19, с. 5], однак не є універсальною складовою загального правового статусу. Отже, зазначені категорії не слід визнавати самотійними елементами його змісту.

Загальний правовий статус особи є вихідною основою для формування її галузевих статусів, зокрема кримінального процесуального. Останній визначає

юридичне становище особи у відносинах, що виникають під час кримінального провадження, та характеризує її взаємодію з органами досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею, судом й іншими учасниками. Зміст таких відносин установлюється нормами кримінального процесуального права, а реалізація передбачених ними можливостей забезпечується системою державних гарантій [218, с. 35].

Кримінальний процесуальний статус ґрунтується на тих самих основних складових, що й загальний правовий статус, однак їх зміст конкретизується відповідно до процесуальної ролі особи, стадії провадження та характеру здійснюваних щодо неї процесуальних дій. Тому учасник кримінального провадження користується не всіма правами, якими він наділений як суб'єкт права, а лише тими процесуальними можливостями, що пов'язані з його участю у відповідних кримінальних процесуальних відносинах. Аналогічної конкретизації набувають його свободи, законні інтереси, обов'язки та юридична відповідальність [313, с. 195–197].

КПК України не застосовує єдиного способу нормативного закріплення процесуального статусу учасників. Щодо одних осіб основні права та обов'язки зосереджено у спеціальних статтях, які визначають їх процесуальне становище. Статус інших учасників розкривається через положення, що регламентують проведення окремих процесуальних дій, прийняття рішень або застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Окремі права та гарантії також впливають із загальних засад кримінального провадження і відповідних обов'язків слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду.

Така нормативна побудова не завжди дає змогу чітко встановити повний обсяг процесуальних можливостей конкретного учасника. Особливо це стосується осіб, щодо яких проводяться процесуальні дії або застосовуються правообмеження, але статус яких не отримав системного законодавчого визначення. Отже, належна регламентація кримінального процесуального статусу потребує не лише формального закріплення назви учасника, а й чіткого визначення моменту набуття статусу, його прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, відповідальності та гарантій їх реалізації.

Водночас варто зауважити на те, що нормативне закріплення системи прав і обов'язків учасників досудового розслідування не завжди відповідає структурній побудові системи права та фактичному стану правозастосування, оскільки, попри відсутність у кримінальному процесуальному законі положень щодо обов'язків окремих учасників кримінальному процесу, логічно і фактично вони їх мають.

І хоча зрозуміло, що кримінальне процесуальне право, як право, що регулює динамічні відносини, які можуть виникати у необмеженій кількості процесуальних ситуацій, не може вичерпно врахувати усі обставини, що можуть вплинути на процесуальне становище того чи іншого учасника цих правовідносин, усе ж таки повинно визначати їх необхідну основу – не лише права, а й обов'язки особи.

Вважаємо, що основні процесуальні обов'язки учасників досудового розслідування, зокрема з'являтися за викликом, не перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення та не розголошувати без відповідного дозволу відомості, які стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні й становлять охоронювану законом таємницю, мають бути безпосередньо закріплені в нормах, що визначають кримінальний процесуальний статус кожного з таких учасників.

Спеціальні обов'язки кожного учасника кримінального провадження мають визначатися з урахуванням його процесуальної функції та характеру участі у справі. Підозрюваний і обвинувачений зобов'язані виконувати обов'язки, покладені на них у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу, а свідок повинен прибути за викликом і дати правдиві показання, крім випадків, коли він має законне право відмовитися від давання показань.

Належне виконання процесуального обов'язку можливе лише за умови, що його зміст, порядок виконання та наслідки порушення сформульовані чітко і зрозуміло. Особі має бути своєчасно повідомлено, яку саме поведінку від неї вимагає закон, у який строк необхідно виконати обов'язок та які наслідки може спричинити його невиконання. Застосування відповідальності до особи, якій належним чином не роз'яснили покладених на неї обов'язків, може поставити під сумнів правомірність та обґрунтованість відповідного процесуального рішення.

Водночас не зовсім правильно стверджувати, що КПК України взагалі не передбачає відповідальності за невиконання процесуальних обов'язків. Кодекс установлює можливість застосування грошового стягнення, приводу, зміни запобіжного заходу та інших процесуальних наслідків. Окремі порушення, зокрема завідомо неправдиве показання або безпідставна відмова свідка від давання показань, можуть спричинити кримінальну відповідальність. Проблема полягає в тому, що обов'язки учасників і наслідки їх невиконання закріплені у різних положеннях законодавства та не завжди мають чіткий взаємний зв'язок. Це ускладнює встановлення повного змісту процесуального статусу особи. Відповідні положення містяться, зокрема, у статтях 42, 66, 67, 139 та 179 КПК України.

З погляду законодавчої техніки доцільно, щоб норми, які визначають статус конкретного учасника, містили системний перелік його загальних і спеціальних обов'язків або прямі посилання на відповідні положення Кодексу. У цих нормах також варто чітко визначити порядок роз'яснення обов'язків і правові наслідки їх невиконання. Такий підхід забезпечить правову визначеність, сприятиме добровільному виконанню процесуальних вимог і зменшить ризик необґрунтованого застосування заходів процесуального примусу.

З таким висновком погодилась і переважна більшість (98,7%) опитаних нами практичних працівників (див. Додаток А).

З огляду на викладене правовий статус особи у кримінальному провадженні доцільно визначити як передбачене нормами кримінального процесуального права типове правове становище учасника кримінального процесу. Його зміст охоплює права, свободи, законні інтереси, обов'язки та юридичну відповідальність, які конкретизуються відповідно до вимог кримінальної процесуальної форми й особливостей правовідносин, що виникають у межах кримінального провадження.

З урахуванням викладеного та положень п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, пропонуємо визначати як установлене нормами кримінального процесуального права становище особи, стосовно якої або її майна здійснюються передбачені КПК України процесуальні дії. Зміст цього статусу становлять права, свободи, законні інтереси, обов'язки та юридична

відповідальність, конкретизовані з урахуванням вимог кримінальної процесуальної форми й особливостей відповідних правовідносин.

При цьому, варто зауважити, що фактор обмеження прав чи законних інтересів під час досудового розслідування, як і здійснення стосовно такої особи (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених КПК України, з однієї сторони, вирізняє цього учасника досудового розслідування з-поміж інших основних учасників кримінальних процесуальних відносин, однак з іншої – не дозволяє з достатньою належністю відокремити його від деяких учасників кримінального провадження, участь у досудовому розслідуванні яких також обумовлюється їхнім залученням до здійснення окремих процесуальних дій.

Підтвердженням цьому є і результати проведеного нами опитування. Так, на запитання щодо того, яких саме учасників кримінального провадження слід вважати «іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», респонденти відповіли: будь-яких учасників кримінального провадження, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування (1,6%); усіх інших осіб, які залучаються до сфери кримінальних процесуальних відносин на стадії досудового розслідування, і які не мають іншого чітко визначеного процесуального статусу (76,7%); решті (21,7%) було важко відповісти на це запитання (див. Додаток А).

Разом із тим, структура правового (процесуального) статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, повинна відповідати структурним елементам загальноправового статусу особи та галузевого (процесуального) статусу учасника кримінального провадження і таким чином включати: права, свободи, законні інтереси, обов'язки, відповідальність.

Можливість і ефективність реалізації правового статусу особи у кримінальному провадженні загалом, і іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зокрема, забезпечується системою процесуальних гарантій, основні з яких будуть розглянуті нами у наступному підрозділі дослідження.

2.2. Гарантії захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єкта, який перебуває у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування

У сучасній науці кримінального процесу гарантії розглядаються як невід'ємна складова механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Їх призначення полягає у створенні належних умов для реалізації процесуальних прав, запобіганні необґрунтованому втручанню у сферу прав і свобод особи, а також забезпеченні своєчасного поновлення порушених прав [8, с. 31–32; 23; 152; 278].

Дослідження процесуального статусу особи буде неповним без з'ясування змісту та системи відповідних гарантій. Особливого значення це набуває щодо іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Такий учасник може зазнавати істотного процесуального втручання, не маючи при цьому чітко визначеного комплексу прав і належних засобів їх реалізації та захисту.

Зміст процесуальних гарантій залежить від правового становища конкретного учасника, характеру кримінальних процесуальних відносин та виду процесуального втручання. Частина гарантій має загальний характер і поширюється на всіх учасників кримінального провадження. Інші гарантії застосовуються лише щодо окремих осіб або під час проведення конкретних процесуальних дій, прийняття рішень чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Основу системи гарантій становлять положення Конституції України. Стаття 55 закріплює право на судовий захист та можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Стаття 56 передбачає право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю відповідних органів та їх посадових осіб. Важливе значення має також передбачене ст. 59 право кожного на професійну правничу допомогу. Зазначені конституційні положення визначають основні напрями подальшої конкретизації гарантій у кримінальному процесуальному законодавстві [122].

Забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із ключових напрямів правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності. Реалізація цього завдання досягається не лише шляхом закріплення відповідних прав у законодавстві, а й через створення ефективного механізму їх реалізації, охорони та захисту.

Правові засади забезпечення прав особи у кримінальному провадженні визначаються насамперед Конституцією України, положення якої встановлюють основоположні права і свободи людини та гарантії їх здійснення. Подальший розвиток ці конституційні положення отримують у кримінальному процесуальному законодавстві та інших нормативно-правових актах, які регламентують діяльність органів правосуддя, прокуратури, адвокатури та інших інституцій, залучених до забезпечення прав людини.

Важливе значення у формуванні сучасної системи гарантій прав особи мають міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Насамперед йдеться про універсальні міжнародно-правові акти, прийняті в межах Організації Об'єднаних Націй, а також про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та практику Європейського суду з прав людини. Саме ці міжнародні документи визначають мінімальні стандарти поведінки з особою у сфері кримінальної юстиції та суттєво впливають на розвиток національного кримінального процесуального законодавства.

Разом із тим саме по собі нормативне закріплення прав ще не гарантує їх реального здійснення. Ефективність правового статусу особи значною мірою залежить від наявності дієвих юридичних механізмів, які дозволяють реалізувати надані права, запобігти їх порушенню та забезпечити відновлення у випадках неправомірного обмеження. У зв'язку з цим важливого значення набуває система процесуальних гарантій, яка покликана забезпечити практичну реалізацію правового статусу учасників кримінального провадження.

У юридичній літературі гарантії прав особи традиційно розглядаються як сукупність передбачених законом умов, засобів і способів, спрямованих на належну реалізацію прав і свобод, їх охорону від можливих порушень та ефективний захист у разі неправомірного втручання. Саме через систему гарантій забезпечується

реальність і дієвість правового статусу особи, а права та свободи набувають не декларативного, а практичного змісту.

При дослідженні механізму забезпечення прав особи особливого значення набуває співвідношення таких категорій, як «забезпечення», «охорона» та «захист». Незважаючи на їх тісний взаємозв'язок, зазначені поняття відображають різні аспекти правового впливу. Забезпечення є найбільш широкою категорією та охоплює всю систему правових засобів, спрямованих на створення умов для реалізації прав особи. Охорона має переважно превентивний характер і спрямована на недопущення порушень прав та законних інтересів. Захист, своєю чергою, застосовується у випадках, коли право вже порушене або існує реальна загроза його порушення, і пов'язаний із використанням передбачених законом способів поновлення порушеного правового стану.

Таким чином, гарантії прав учасників кримінального провадження доцільно розглядати як цілісну систему правових засобів, за допомогою яких забезпечуються реалізація процесуальних прав особи, їх належна охорона та ефективний захист. Саме існування такої системи гарантій дозволяє забезпечити баланс між інтересами кримінального судочинства та необхідністю дотримання прав і свобод людини під час здійснення кримінального провадження.

Поняття «гарантування» та «забезпечення» прав особи є близькими за змістом, проте їх не варто повністю ототожнювати. Забезпечення прав охоплює систему правових, організаційних і процесуальних засобів, спрямованих на створення умов для їх здійснення. У межах цього механізму можна виокремити охорону та захист. Охорона має переважно запобіжний характер і полягає у недопущенні неправомірного втручання, усуненні можливих перешкод та створенні умов для безперешкодної реалізації прав, свобод і законних інтересів. Захист застосовується у разі їх порушення та передбачає припинення протиправного втручання, поновлення попереднього правового становища, відшкодування завданої шкоди і, за наявності відповідних підстав, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виконання цього обов'язку потребує функціонування незалежного суду, дотримання принципу верховенства

права, здійснення судового контролю, існування ефективних процедур оскарження та юридичної відповідальності за неправомірне втручання у сферу прав людини [122].

У кримінальному провадженні загальноправові гарантії набувають спеціального змісту. Це зумовлено тим, що кримінальна процесуальна діяльність пов'язана із застосуванням заходів примусу, проведенням слідчих дій та прийняттям рішень, які можуть істотно обмежувати права, свободи й законні інтереси особи. Тому гарантії у цій сфері повинні не лише проголошувати певні можливості учасника, а й забезпечувати реальну здатність скористатися ними.

У науковій літературі зміст кримінальних процесуальних гарантій розкривається через різні правові явища. До них відносять норми кримінального процесуального права, права та обов'язки учасників, засади кримінального провадження, процесуальну форму, повноваження державних органів і процедури контролю за їх діяльністю [8, с. 31–32; 102, с. 65; 151, с. 30; 246, с. 232].

На нашу думку, така різноманітність не свідчить про суперечливість зазначених підходів. Вона підтверджує комплексний характер гарантій, які можуть бути нормативними, інституційними, організаційними та процесуальними.

За сферою дії доцільно розрізняти загальні та спеціальні гарантії. Загальні гарантії поширюються на всіх учасників кримінального провадження. До них належать обов'язок уповноважених осіб роз'яснювати процесуальні права та обов'язки, забезпечувати можливість їх реалізації, дотримуватися визначеної законом процедури та надавати доступ до передбачених законом засобів захисту. Спеціальні гарантії встановлюються для конкретного учасника або застосовуються у зв'язку з певним видом процесуального втручання. Наприклад, затримана особа має бути звільнена або доставлена до суду в межах встановленого законом строку, а обмеження права власності потребує належного обґрунтування та судового контролю [311, с. 46–47].

Особлива увага до гарантій прав людини у кримінальному провадженні пояснюється владним характером відповідних правовідносин. Однією з їх сторін зазвичай є державний орган або посадова особа, наділена повноваженнями застосовувати процесуальний примус. Така нерівність юридичних можливостей

потребує додаткових засобів, здатних запобігти свавільному втручанню та забезпечити особі можливість ефективно відстоювати свої права й законні інтереси.

Належне забезпечення прав усіх учасників є показником справедливості та демократичності кримінального провадження. Це однаково стосується підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, власника майна та інших осіб, які залучаються до проведення процесуальних дій або зазнають правообмежень. Нехтування правами хоча б одного учасника завдає шкоди не лише його особистим інтересам, а й законності провадження, допустимості отриманих доказів та довірі суспільства до кримінальної юстиції.

З огляду на предмет цього дослідження особливого значення набувають загальні гарантії реалізації процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Для цієї категорії учасників проблема полягає в тому, що фактичне втручання у їхню правову сферу не завжди супроводжується своєчасним повідомленням про процесуальний статус, роз'ясненням прав та наданням ефективних засобів захисту.

Початковою умовою реалізації процесуального статусу є належна поінформованість особи. Учасник повинен знати не лише перелік належних йому прав, а й підстави свого залучення до провадження, зміст покладених обов'язків, способи реалізації процесуальних можливостей та наслідки невиконання законних вимог. Формальне вручення пам'ятки без зрозумілого пояснення відповідних положень не завжди забезпечує реальну можливість скористатися наданими правами.

Обов'язок належного інформування покладається на дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого суддю або суд залежно від стадії провадження та характеру процесуальної дії. Уповноважена особа повинна своєчасно повідомити учасникові про його правове становище, роз'яснити зміст прав та обов'язків і надати можливість ними скористатися. Нероз'яснення процесуальних прав під час проведення слідчої дії може свідчити про істотне порушення встановленого порядку та за визначених законом умов вплинути на допустимість отриманих доказів [49, с. 8; 96, с. 10–11; 242, с. 616; 333, с. 133].

Особі, яка має право на захисника або представника, також повинно бути зрозуміло, які повноваження має відповідний учасник. Потерпілий повинен знати, які дії від його імені може здійснювати представник, а підозрюваний чи обвинувачений має бути поінформований про можливості захисника. Це дає змогу належно організувати взаємодію, погодити правову позицію та уникнути помилкового уявлення про те, що участь представника чи захисника усуває необхідність особистої реалізації процесуальних прав.

Важливим складником належного нормативного регулювання є чітке встановлення меж процесуальних прав та обов'язків. Невизначеність їх змісту ускладнює розуміння дозволеної поведінки та створює ризик довільного застосування законодавства. Межі суб'єктивного права повинні одночасно забезпечувати можливість його повної реалізації та запобігати порушенню прав інших учасників.

Конкретизація процесуальних можливостей здійснюється через дозволи, обов'язки, заборони та визначення правових наслідків неналежної поведінки. Покладення на свідка обов'язку прибути за викликом забезпечується можливістю застосування приводу або грошового стягнення. Водночас обов'язок давати правдиві показання не позбавляє його права відмовитися від давання показань у передбачених законом випадках. Таким чином, процесуальний обов'язок не може розглядатися окремо від прав і гарантій особи.

Самостійним напрямом гарантування є визначення меж повноважень дізнавача, слідчого та прокурора. Чітка регламентація їх компетенції запобігає незаконній бездіяльності, перевищенню повноважень і прийняттю необґрунтованих рішень. Вона також захищає самих посадових осіб, оскільки дає змогу відмежувати правомірне виконання службових функцій від недбалості або зловживання владою.

Одним зі способів визначення меж владної діяльності є встановлення правових заборон. Їх призначення полягає у недопущенні дій, здатних створити реальну загрозу правам і свободам людини. Обмежуючи можливості одного суб'єкта, заборона водночас охороняє правову сферу іншого учасника [231, с. 332].

Відповідно до ст. 22 Конституції України під час прийняття нових законів або внесення змін до чинного законодавства не допускається звуження змісту та обсягу

наявних прав і свобод. Водночас здійснення окремих прав може бути обмежене законом за наявності легітимної мети та з дотриманням вимог необхідності і пропорційності. Зокрема, ст. 34 Конституції України допускає обмеження свободи вираження поглядів в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, охорони здоров'я, захисту репутації або прав інших осіб та в інших передбачених нею випадках [122].

До системи гарантій належить і юридична відповідальність. Можливість застосування встановлених законом несприятливих наслідків спонукає учасників належно виконувати процесуальні обов'язки та утримуватися від порушення прав інших осіб. Водночас сама відповідальність повинна ґрунтуватися на чіткій правовій нормі, застосовуватися компетентним органом і відповідати характеру допущеного порушення.

Особливе місце у механізмі забезпечення прав під час досудового розслідування посідає судовий контроль. Його значення зумовлене інституційною незалежністю суду від органів, діяльність яких перевіряється. На відміну від відомчого контролю, судовий розгляд не передбачає організаційного підпорядкування між суб'єктом контролю та посадовою особою, рішення або дії якої оцінюються [291, с. 35].

Судовий контроль на стадії досудового розслідування становить самостійну форму судової діяльності, спрямовану на запобігання незаконному обмеженню прав людини, перевірку законності та обґрунтованості процесуальних рішень, а також поновлення порушених прав. При цьому слідчий суддя не вирішує питання про винуватість особи по суті, а перевіряє, чи відповідає конкретне втручання вимогам закону та чи є воно необхідним і належно обґрунтованим [157, с. 97, 117].

Залежно від моменту здійснення судовий контроль може мати попередній або наступний характер. Попередній контроль полягає у наданні дозволу на проведення процесуальної дії чи застосування заходу, що обмежує права особи. Наступний контроль передбачає перевірку вже прийнятого рішення або вчиненої дії. Окремою формою є розгляд скарг на рішення, дії та бездіяльність органів досудового розслідування і прокурора [52; 129, с. 20–21; 301; 323].

Конкретними засобами судового контролю є розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволів на проведення окремих слідчих та негласних слідчих дій, а також вирішення скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора. Зміст і межі такого контролю визначаються КПК України та залежать від виду процесуального втручання.

Конституційною основою оскарження є ст. 55 Конституції України, яка гарантує кожному право звернутися до суду щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [122]. Водночас реалізація цього права у кримінальному провадженні здійснюється з дотриманням процедур, строків і меж, установлених КПК України.

Конституційний Суд України наголосив, що право на судовий захист належить до основних і невідчужуваних прав людини та не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Недосконалість процесуального регулювання не повинна позбавляти особу можливості оскаржити незаконні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень [228]. Водночас наведена правова позиція була сформульована щодо положень попереднього кримінально-процесуального законодавства, тому під час її використання необхідно враховувати чинну систему судового контролю, передбачену КПК України 2012 року.

Отже, система гарантій прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, повинна охоплювати своєчасне повідомлення про набуття відповідного статусу, роз'яснення прав та обов'язків, доступ до правничої допомоги, можливість подавати клопотання і докази, отримувати процесуальні документи, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність уповноважених осіб, а також вимагати судової перевірки законності застосованих правообмежень. Лише поєднання зазначених засобів здатне перетворити формально закріплені права на реально здійсненні процесуальні можливості.

Так, серед процесуальних прав іншої особи, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, є право на звернення з клопотанням про здійснення кримінального

провадження (або окремих процесуальних дій) у коротші строки, ніж ті, що передбачені КПК України. Відповідно до ч. 6 ст. 28 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом. Можливість звернення з таким клопотанням обумовлюється інститутом розумних строків, який визначено однією із загальних засад кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень [315, с. 131].

Одним із критеріїв для визначення розумності строків кримінального провадження є складність кримінального провадження, яка згідно з п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо. Таким чином, розумність строків, будучи оціночним поняттям, визначається серед іншого, складністю кримінального провадження, що також є оціночним поняттям [315, с. 131–132].

Зважаючи на те, що ч. 6 ст. 28 КПК України фактично зобов'язує особу, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, викладати в клопотанні обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України, важливою для такої особи стає оцінка зокрема складності кримінального провадження, як критерію, за яким прокурор, слідчий суддя або суд вирішуватимуть питання щодо розумності строку та задоволення її клопотання.

Як відомо, оціночні поняття – це узагальнення явищ і процесів правової дійсності, які фіксуються у законодавстві через вказівку лише на найбільш загальні ознаки явища або процесу. Специфічні притаманні ознаки оціночного поняття у законодавстві відсутні і проявляються як через тлумачення правової норми, так і шляхом різного роду роз'яснень і уточнень, що надаються судовою практикою і підзаконними актами [187, с. 71].

У широкому розумінні оціночне поняття у правових актах представляють як закріплене у нормах права уявлення (абстрактна думка), що відображає у собі різні емпіричні властивості явищ шляхом закріплення їх правозначущих типів і зумовлює здійснення на його основі індивідуального піднормативного регулювання та конкретизації суспільних відносин чи самостійної оцінки конкретної ситуації з боку суб'єкта правозастосування [39, с. 4].

У нормах КПК України оціночне поняття «складність кримінального провадження» використовується не лише при унормуванні розумності строків кримінального провадження (ст. 28 КПК України), а й при вирішенні питань, пов'язаних із відмовою захисника від виконання своїх обов'язків (ч. 4 ст. 47 КПК України), продовженням строків досудового розслідування (ст. 294 КПК України).

До того ж, ч. 4 ст. 294 КПК України окрім поняття «складність кримінального провадження» оперує поняттями «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження» [315, с. 132].

Вказані поняття у чинному законодавстві взагалі не розкриваються, у зв'язку з чим окремі правники справедливо стверджують про необхідність внесення відповідних доповнень до КПК України [120].

Наразі КПК України визначає відкритий перелік критеріїв для встановлення найбільш загального поняття «складність кримінального провадження».

Так, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо [315, с. 132].

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження; кількості учасників провадження (потерпілих, свідків тощо); правової кваліфікації кримінального правопорушення; наявності на момент початку досудового розслідування відомостей щодо конкретної особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення; характеру обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; меж доказування; обсягу матеріалів досудових розслідувань, що об'єднані в одному провадженні; необхідності призначення експертиз, їх складності; обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для всебічного та повного дослідження обставин кримінального правопорушення; необхідності отримання міжнародної допомоги в рамках кримінального провадження тощо (п. 4 постанови Пленуму ВССУ від 17.10.2014 № 11) [215].

Відповідно обставини, які враховуються при визначенні складності кримінального провадження, що впливає на його строк, О. Бойко пропонує поділяти на такі дві групи: 1) обставини, що стосуються кількісних (фактичних) характеристик (кількість учасників кримінального провадження, фактів правопорушень, обсяг доказів, що необхідно зібрати); 2) обставини процедурного (правового) характеру (вступ у процес нових учасників, проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва) [26, с. 87].

Аналіз вищевикладеного дає підстави для висновку, що складність кримінального провадження, як оціночний критерій визначення розумності строків, про встановлення і дотримання яких має право подати клопотання особа, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, визначається як обставинами формально-кількісного характеру (кількість підозрюваних, епізодів злочинної діяльності тощо), так і обставинами, що характеризують змістовну трудомісткість, тобто суму усіх витрат (робочого часу, людських ресурсів тощо), необхідних для виконання завдань кримінального провадження на відповідній стадії кримінального провадження [315, с. 132–133].

При цьому, варто зауважити, що обставини формально-кількісного характеру не завжди однозначно засвідчують складність, особливу складність чи виняткову

складність кримінального провадження. Відповідно у кожному випадку встановлення змісту поняття «складність кримінального провадження» має відбуватись з урахуванням усього комплексу обставин, що характеризують кримінальне провадження як з формально-кількісної, так і зі змістовної сторони [315, с. 133].

Як ми вже зазначали, невизначеність кримінального процесуального закону щодо правового статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на фоні лише визначення її поняття, створює умови для віднесення до числа таких учасників доволі невизначеного кола осіб із невизначеними правами та обов'язками: статисти під час пред'явлення особи для впізнання; особи, щодо яких здійснюється досудове розслідування, проте про підозру їм ще не повідомлено; особи, в яких проводиться обшук; інші особи, які беруть участь в кримінальному провадженні [81, с. 257].

Серед останніх можна також вказати, зокрема осіб, які дають пояснення у кримінальному провадженні відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України.

Відповідно до чинної на цей момент редакції ч. 8 ст. 95 КПК України сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Це зокрема у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, а також за ухвалою слідчого судді, постановленою за клопотанням прокурора, – у кримінальному провадженні щодо злочину (ст. 298-1 КПК України) [314, с. 185].

При цьому, як зазначає Д.С. Васильков, незавершеним питанням реформування кримінального процесуального законодавства України залишається використання у ньому пояснення не тільки як невизначеного терміна, а і як невизначеної за своїм змістом процесуальної дії, внаслідок чого пояснення трактується і як дія, направлена на отримання інформації, що позбавлена процесуальної форми, і як документ, що може набувати доказового значення, і як суто інформацію, що може мати значення для кримінального провадження [34, с. 59].

У зв'язку із вищевказаним, питання належного унормування процесуального статусу особи, яка дає пояснення в кримінальному провадженні, набувають особливого значення.

Вважаючи за необхідне конкретизувати перелік прав та обов'язків інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, Л. Ю. Слухай та Л. А. Чиж убачають два шляхи вирішення цього питання, зокрема: 1) ухвалення роз'яснення Верховним Судом щодо прав та обов'язків інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування; 2) доповнення КПК України статтею із зазначенням вичерпного переліку прав та обов'язків інших осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, а також передбачення відповідальності за їх порушення. За аналогією зі ст.ст. 56, 57 КПК України автори пропонують передбачити такі права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування: 1) бути повідомленим про свої права та обов'язки; 2) заявляти відводи та клопотання; 3) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; 4) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; 5) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; 6) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; 7) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо він не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; 8) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються слідчих дій, які проводяться стосовно зазначених осіб; 9) застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, відповідно до вимог чинного законодавства; 10) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; 11) користуватися іншими процесуальними правами, а також такі обов'язки: 1) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; 2) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю [258].

За своїм змістом отримання пояснень від осіб являє собою отримання відомостей, відображених у пам'яті людей, і подальше їх закріплення у письмовому документі, а значить воно є суміжним до такої слідчої (розшукової) дії, як допит. Відмінності між ними мають скоріше формально-юридичний характер і обумовлені більше особливостями нормативної регламентації, а не безпосереднім змістом [314, с. 187–188].

Зважаючи на те, що пояснення учасників кримінального провадження та інших осіб мають доказове значення у випадках, передбачених КПК України, процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, на наш погляд, має бути аналогічним до процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні з урахуванням особливостей провадження, встановлених главою 25 КПК України [314, с. 188].

На нашу думку, важливе значення для визначення змісту процесуальних гарантій іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має практика Верховного Суду. Аналіз судових рішень свідчить про поступовий відхід суду від суто формального розуміння процесуального статусу учасників кримінального провадження та перехід до концепції ефективного захисту особи, права якої фактично зазнають втручання.

Показовою є правова позиція, викладена у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 р. у справі № 640/6847/15-к (провадження № 13-43кс19) [336]. Хоча предметом розгляду було питання допустимості доказів, отриманих у результаті негласних слідчих (розшукових) дій, Велика Палата сформулювала принциповий висновок щодо забезпечення права на справедливий суд та права на захист. Суд зазначив, що сторона обвинувачення зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення реалізації процесуальних прав учасників кримінального провадження, а недотримання вимог кримінального процесуального закону не може автоматично покладатися на сторону захисту. Фактично Верховний Суд виходить із необхідності забезпечення реального, а не декларативного захисту прав особи, що повністю відповідає принципу верховенства права та стандартам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливу увагу для досліджуваної проблематики становить ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 січня 2022 р. у справі № 991/8584/21 [337], у якій було проаналізовано процесуальний статус саме іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Суд зазначив, що для набуття такого статусу недостатньо лише посилення представника на положення п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України. Необхідним є доведення факту реального обмеження прав чи законних інтересів особи конкретними процесуальними рішеннями або діями органу досудового розслідування. Крім того, суд звернув увагу, що представник іншої особи вправі заявляти лише ті клопотання, право на подання яких прямо передбачене Кримінальним процесуальним кодексом України. Такий підхід свідчить про необхідність законодавчого уточнення обсягу процесуальних прав цієї категорії учасників кримінального провадження, оскільки чинне правове регулювання не забезпечує належної визначеності їх процесуального статусу.

Отже, аналіз наведених судових рішень дає підстави зробити висновок, що сучасна практика Верховного Суду поступово формує підхід, відповідно до якого визначальним є не формальне найменування процесуального статусу особи, а фактичне втручання держави у сферу її прав та законних інтересів. Саме наявність такого втручання повинна бути юридичною підставою для надання особі комплексу процесуальних гарантій, серед яких право користуватися професійною правничою допомогою, звертатися з клопотаннями, брати участь у розгляді питань, що безпосередньо стосуються її прав, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора, а також реалізовувати інші засоби судового захисту. Такий підхід повністю узгоджується з положеннями статей 8, 55, 59 Конституції України, практикою Європейського суду з прав людини та принципом верховенства права, однак потребує подальшого нормативного закріплення в КПК України шляхом більш чіткого визначення процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Необхідність удосконалення правового регулювання процесуального статусу іншої особи підтверджується результатами проведеного анкетування. Лише 23,7 % із 319 опитаних вважають цей статус повністю визначеним у КПК України.

Натомість 43,5 % респондентів оцінили його як частково визначений і такий, що потребує вдосконалення, а 32,8 % вказали на відсутність належної законодавчої регламентації. Крім того, 98,1 % опитаних підтримали доповнення КПК України окремою статтею, у якій було б системно закріплено права та обов'язки цього учасника кримінального провадження (додаток А).

З урахуванням вищевикладеного, пропонуємо доповнити КПК України новою статтею 64-3, виклавши її назву та зміст у такій редакції:

«Стаття 64-3. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник

1. Іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, може бути будь-яка фізична або юридична особи.

2. Права та обов'язки іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, виникають з моменту отримання нею повідомлення про здійснення стосовно такої особи (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених цим Кодексом.

3. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються здійснення стосовно неї (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених цим Кодексом, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом.

4. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має право:

1) бути повідомленою про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення;

2) бути повідомленою про підстави процесуальних дій, що здійснюються стосовно неї (в тому числі щодо її майна);

3) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати;

4) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою вона вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо вона не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження;

5) брати участь у проведенні процесуальних дій, якими обмежуються її права чи законні інтереси;

6) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення таких дій, які заносяться до протоколу;

7) застосовувати з дотриманням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких вона бере участь. Слідчий, прокурор мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова;

8) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються процесуальних дій, які проводяться стосовно неї (в тому числі щодо її майна);

9) заявляти клопотання та відводи;

10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом;

11) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

12) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла;

13) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг;

14) інші права, передбачені цим Кодексом.

5. Представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо власником майна, щодо якого здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом, є юридична особа.

6. Повноваження представника іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на участь у кримінальному провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими статтею 50 цього Кодексу, – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є працівник юридичної особи, яка є власником майна, щодо якого здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

7. Представник іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, користується процесуальними правами іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, інтереси якої він представляє.

8. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник зобов'язані:

1) прибувати за викликом до дізнавача, слідчого, прокурора, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю».

2.3. Міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування

У сучасній науці кримінального процесу значна увага приділяється дослідженню гарантій як засобів забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Такий науковий інтерес є цілком закономірним, оскільки без з'ясування сутності, змісту та призначення процесуальних гарантій неможливо комплексно дослідити правовий статус особи у кримінальному провадженні.

Водночас поряд із системою правових гарантій дедалі більшого значення набувають стандарти прав людини, які визначають основні вимоги до належного забезпечення її прав, свобод і законних інтересів. Особливе місце серед них посідають міжнародні стандарти, що слугують орієнтиром для розвитку національного законодавства та практики його застосування.

При цьому, як справедливо зазначав Ю.І. Азаров, імплементація міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження є однією з важливих ознак сучасного кримінального процесуального законодавства України [5, с. 32].

Нині система засад вітчизняного кримінального провадження зазнає якісно нових змін унаслідок запозичення здобутків міжнародної спільноти в галузі забезпечення прав людини [87, с. 49].

Як зазначає О. Крукевич, міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав людини варто розглядати як підставу для міждержавного співробітництва з питань їх забезпечення й захисту, а також діяльності спеціальних міжнародних органів, які спостерігають за дотриманням і захистом прав людини [137, с. 258].

А на думку О.О. Кисельова та Г.Є. Д'яченко, нині, коли стає помітним значний вплив норм міжнародного права на внутрішнє законодавство кожної країни, є підстави вважати правовою ту державу, яка у своїй правовій системі повною мірою використовує потенціал міжнародних норм [110, с. 157].

На думку О. Є. Соловйової, загальновизнані принципи та норми міжнародного права становлять основу кримінального процесуального статусу особи, оскільки визначають спрямованість і зміст механізму забезпечення її прав та законних

інтересів у національній правовій системі. Віднесення їх до числа передумов формування теоретичної моделі забезпечення прав і законних інтересів особи у кримінальному процесі, на погляд автора, обумовлено наступними факторами:

1) концептуальним значенням міжнародного права для доктрини кримінального провадження в цілому;

2) обов'язковістю для держав, які визнали відповідні міжнародні акти, закріплених в них засад при формуванні національної системи кримінального процесуального права;

3) розвитком вітчизняної науки кримінального процесу та визначенням тенденцій та перспектив вдосконалення кримінального провадження згідно з загальновизнаними нормами міжнародного права;

4) визнанням переваги загальновизнаних засад та норм міжнародного права в науковій концепції забезпечення прав та законних інтересів особи;

5) недопущенням відступів від загальновизнаних засад та норм міжнародного права при розробці та вдосконаленні процесуального статусу особи [263, с. 173].

Серед норм міжнародного права, які належать до предмета регулювання кримінального процесуального права, найбільше значення мають:

- універсальні норми, що закріплюють правовий статус людини: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);

- норми, що прийняті міжнародними організаціями, які стосуються статусу окремих учасників кримінального процесу: Загальні принципи незалежності суду (1985 р.); Кодекс поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку (1979 р.); Декларація загальних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою (1985 р.); Основні положення про участь адвокатів (1990 р.);

- норми, що стосуються статусу осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню: Конвенція ООН проти катувань та інших жорстких, нелюдських або принижуючих гідність видів звернення та покарання (1984 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, що затримані або ув'язнені у будь-якій формі (1988 р.);

- норми, що визначають порядок міжнародного співробітництва щодо процесуальних питань: Європейська конвенція про видачу (1957 р.); Європейська

конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах (1959 р.);
Мінська конвенція про взаємну правову допомогу та правовідносини щодо цивільних, сімейних та кримінальних справ (1992 р.);

- рішення міжнародних організацій, а також міжнародних судів та трибуналів, рішення Європейського суду щодо прав людини, що прийняті за скаргами громадян України [263, с. 174].

Загалом для розуміння природи й особливостей міжнародних стандартів прав людини неабияке методологічне значення має прийнята 4 грудня 1966 р. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини». У цьому акті було викладено ті керівні принципи, які мали би враховуватись при розробці міжнародних документів у означеній сфері. Зокрема такі документи повинні: а) узгоджуватись із існуючим зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини; б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності; в) бути достатньо чіткими, або слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню; г) передбачати, де це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включаючи системи подання доповідей; е) користуватися широкою міжнародною підтримкою [223].

Визнані міжнародною прогресивною спільнотою стандарти в сфері судочинства – принципи, рекомендації, правила, критерії – містяться в різноманітних за своєю правовою природою документах, мають різний рівень – загальносвітовий чи європейський. Вони можуть носити для України як обов'язковий, так і необов'язковий характер. Наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є частиною національного українського законодавства згідно зі ст. 9 Конституції України та підлягають обов'язковому застосуванню [111, с. 29].

Зважаючи на те, що на рівні міжнародних угод, як і на рівні чинного законодавства України, відсутнє єдине визначення поняття «міжнародні стандарти прав людини», у юридичній літературі поняття «міжнародні стандарти захисту/забезпечення прав людини» нерідко ототожнюється із правами особи або із

зобов'язаннями держав-учасниць за міжнародними договорами у цій сфері, чи із принципами міжнародного права тощо.

Так, міжнародні стандарти прав людини пропонується розуміти як норми, які відображають загальновизнані принципи міжнародного права стосовно прав людини і регулюють відносини, що складаються в ході їх реалізації в різних сферах судочинства [327, с. 310].

Міжнародні стандарти захисту прав особи в кримінальному судочинстві визначають як особливі орієнтири захисту прав особи в кримінальному судочинстві і розуміють під ними не тільки загальновизнані норми і принципи міжнародного права, а й міжнародні договори, і численні норми законодавчих актів [289, с. 152].

Досліджуючи міжнародні стандарти захисту прав потерпілого, О.О. Кисельов та Г.Є. Д'яченко визначають їх як закріплену в джерелах міжнародного права систему норм і принципів, що на основі загальновизнаних уявлень про права особи встановлює права потерпілого та умови їх обмеження, механізми і гарантії реалізації таких прав, що з урахуванням особливостей порядку правового регулювання мають бути втілені й конкретизовані в національних правових системах [110, с. 158].

У процесуальній літературі йдеться і про дещо ширше значення міжнародних стандартів, що спрямовані не лише на захист прав особи, зокрема у сфері кримінального провадження, а й загалом на весь процес його здійснення.

Так, А. О. Бабешко розглядає міжнародно-правові стандарти кримінального судочинства як визнані світовою спільнотою універсальні та загальнообов'язкові вимоги, що забезпечують належне функціонування міжнародної правової системи. Вони слугують орієнтиром для держав під час нормативного закріплення і практичного забезпечення прав осіб у сфері кримінального судочинства. Водночас такі стандарти мають відносно сталий характер, здатні до подальшого розвитку та можуть бути розширені державами в національному законодавстві. Однак їх реалізація не відбувається автоматично, а потребує належного впровадження у внутрішню правову систему. Тільки шляхом включення їх положень в національне законодавство можливо реально зобов'язати правоохоронні органи і суди використовувати зазначені стандарти [14, с. 133].

М. Г. Моторигіна виокремлює низку характерних ознак міжнародно-правових стандартів кримінальної процесуальної діяльності. Зокрема, такі стандарти мають зовнішню форму вираження та універсальний характер. Вони закріплюють певні зразки, орієнтири й мінімальні вимоги, які відображають уявлення про належну організацію та здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Крім того, міжнародно-правові стандарти виконують регулятивну, праводоповнюючу, інформаційно-контрольну та реформаційно-орієнтуючу функції, виступаючи критерієм оцінювання виконання державою взятих на себе зобов'язань. Водночас вони впливають на зміст національної правової системи та визначають основні напрями її подальшого розвитку. [170, с. 79].

Отже, міжнародні стандарти, будучи встановлені нормами міжнародного права та відображені в рішеннях міжнародних юрисдикційних органів, правила здійснення юридичної діяльності, які визнані національною або міжнародною правовою доктриною й обов'язкові для практичного застосування, поширюють свою дію на усі національні правовідносини у відповідній сфері [цит. за: 170, с. 82].

Так, наприклад, правові позиції Страсбурзького суду, за твердженням В.А. Завгороднього, як результат його правоінтерпретаційної діяльності одночасно виступають джерелом пізнання Конвенції та джерелом (основою, витокom) правового впливу конвенційних норм на свідомість і поведінку суб'єктів правовідносин, у першу чергу тих, які наділені державно-владними повноваженнями, що обумовлено передусім інформаційною цінністю правових позицій [84, с. 462–463].

Важливим етапом нормативного визначення кола учасників кримінального провадження стало прийняття 16 листопада 2017 р. Закону України № 2213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування», який набрав чинності 7 грудня 2017 р. [213]. Зазначеним Законом частину першу ст. 3 КПК України було доповнено пунктом 16-1, у якому вперше закріплено поняття іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. До цієї

категорії законодавець відніс особу, стосовно якої, у тому числі щодо її майна, здійснюються процесуальні дії, передбачені КПК України.

Одночасно відповідні зміни було внесено до пункту 25 частини першої ст. 3, частини шостої ст. 28, частини першої ст. 303 та частини першої ст. 308 КПК України. Унаслідок цього зазначену особу було включено до кола учасників кримінального провадження та наділено окремими процесуальними можливостями, зокрема щодо оскарження недотримання розумних строків і певних форм бездіяльності під час досудового розслідування. Водночас внесені зміни не сформували цілісного процесуального статусу такого учасника, оскільки законодавець не встановив системного переліку його прав, обов'язків, відповідальності та гарантій їх реалізації. Тому Закон № 2213-VIII слід розглядати як початковий етап нормативного визнання відповідної категорії осіб, а не як завершене врегулювання їхнього процесуального становища.

Говорячи про загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження необхідно зауважити, що вони можуть бути розглянуті стосовно різних учасників кримінального провадження, у зв'язку із їх участю у різних кримінальних процесуальних відносинах.

Як зазначає В. В. Назаров, права людини сьогодні становлять загальну цінність для всього міжнародного співтовариства та визнаються міжнародним правом як правовий стандарт, на досягнення якого мають орієнтуватися всі держави й народи. Їх міжнародне визнання стало підґрунтям для формування правового статусу кожної людини, зміст якого визначається нормами міжнародного та національного права. [175].

Також Т.М. Слінько наголошує на тому, що у сучасному світі захист і дотримання основних прав і свобод людини і громадянина перестали бути компетенцією конкретної країни, а стали справою всього міжнародного співтовариства, оскільки вже тривалий час є важливішим завданням багатьох держав світового співтовариства [254].

Нормативну основу гарантування прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження становлять положення Конституції України. Зокрема, Основний Закон гарантує кожному судовий захист прав і свобод, можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, право на відшкодування шкоди, заподіяної незаконною діяльністю публічних органів, а також право на професійну правничу допомогу. У сукупності ці положення утворюють конституційну основу механізму охорони та захисту прав особи [122].

Конституційні гарантії набувають подальшого розвитку в галузевому законодавстві. У сфері кримінального судочинства визначальне значення мають положення КПК України, які встановлюють процесуальні права учасників провадження, обов'язки уповноважених органів і посадових осіб, а також порядок оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. Окремі складники цього механізму конкретизуються законодавством про судоустрій, прокуратуру, адвокатуру та відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями чи діями органів кримінальної юстиції.

Самостійний рівень правового регулювання становлять міжнародні стандарти у сфері прав людини. Універсальні акти Організації Об'єднаних Націй та документи Ради Європи визначають мінімальні вимоги до справедливості кримінального провадження, доступу до суду, ефективності засобів юридичного захисту та недопустимості необґрунтованого втручання держави у права особи. Особливе значення серед них має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, положення якої впливають як на зміст кримінального процесуального законодавства, так і на практику його застосування [76; 223; 224; 254].

Отже, гарантії прав учасників кримінального провадження утворюють багаторівневу систему, що охоплює конституційні приписи, норми галузевого законодавства та міжнародні стандарти. Їх узгоджене застосування має забезпечувати не лише формальне закріплення прав особи, а й реальну можливість їх здійснення, охорони та відновлення у разі порушення.

Окрім вищезгаданих документів, певні положення, що встановлюють гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, містяться в інших документах міжнародного права: Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р.; Зводі принципів захисту всіх осіб, які зазнають затримання чи ув'язнення в будь-якій формі, прийнятому Генеральною асамблеєю ООН 9 листопада 1988 р.; Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, прийнятій 10 грудня 1984 р.; Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими, прийнятих Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками від 30 серпня 1955 р.; Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнятій резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р.; Базових принципах поводження з ув'язненими, прийнятих Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.; Мінімальних стандартних правилах ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»), прийнятих Резолюцією Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 р., та ін.

Міжнародно-правові акти у сфері прав людини прийнято розглядати як нормативне вираження відповідних міжнародних стандартів. Їх формування відбувалося під впливом загальновизнаних принципів міжнародного права, міжнародних договорів, звичаєвих норм, а також декларацій і рекомендацій, ухвалених Генеральною Асамблеєю ООН. Водночас варто враховувати, що резолюції цього органу переважно мають рекомендаційний характер, однак проголошені в них положення можуть набувати загального визнання, впливати на договірну практику держав та подальший розвиток міжнародного права. Україна як одна з держав-засновниць ООН взяла на себе зобов'язання сприяти утвердженню загальної поваги до прав людини й основоположних свобод та забезпечувати їх дотримання у межах національної юрисдикції [223; 224; 227].

Важливе значення для тлумачення і застосування положень кримінального процесуального законодавства має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Її норми містять як прямо сформульовані вимоги до

організації та здійснення кримінального судочинства, так і положення, зміст яких розкривається у взаємозв'язку з практикою Європейського суду з прав людини.

Водночас формальна відповідність національного законодавства вимогам Конвенції ще не свідчить про їх повне дотримання. Вирішальне значення має те, як відповідні норми тлумачаться і застосовуються у конкретному кримінальному провадженні. Саме тому правові позиції Європейського суду з прав людини, а також колишньої Європейської комісії з прав людини слугують важливим орієнтиром для національних правозастосовних органів. Їх урахування сприяє такому застосуванню кримінального процесуального законодавства, яке забезпечує реальне виконання державою обов'язку гарантувати кожній особі права і свободи, передбачені Конвенцією. [76, с. 13–14, 15].

Виходячи з цього, міжнародні стандарти в галузі прав людини визначають як загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [254].

Саме тому на цей час перед світовим співтовариством постає завдання, перш за все, імплементації норм міжнародного гуманітарного права до національного законодавства відповідно до наявної у кожній країні правової культури і традицій [35, с. 433].

До загальних ознак міжнародних стандартів в галузі прав людини відносять: фіксування ними змісту та обсягу прав людини, до досягнення яких зобов'язуються або заохочуються держави; встановлення певних вимог до засобів гарантування прав людини (зокрема, позитивні обов'язки держави із забезпечення, охорони і захисту таких прав); обов'язковість (модельність при конструюванні інших юридичних норм стосовно прав людини); специфічність санкцій за їх порушення (санкції здебільшого мають або політико-юридичний (стосовно обов'язкових приписів), або ж суто політичний (стосовно приписів рекомендаційних) характер); універсальність (всесвітня чи регіональна); гранична абстрактність (мовно-термінологічної та логіко-поняттєвої форми їх побудови й викладу) [223].

Водночас гарантування прав, свобод і законних інтересів осіб досягається не тільки декларуванням їх захисту та охорони у законодавчих актах, а й діяльністю органів держави. У зв'язку із цим, важливими джерелами загальних гарантій прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження стають рішення та правові позиції Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду з відповідних питань.

У загальному розумінні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження становлять передбачену законом систему правових засобів, за допомогою яких створюються умови для реалізації належних їм правових можливостей, запобігання їх порушенню, а також захисту й відновлення порушених прав.

У науці кримінального процесу проблеми гарантій досліджуються й вирішуються у контексті встановлення процесуальних засобів, необхідних для виконання завдань кримінального провадження, для забезпечення здійснення правосуддя й реалізації прав, свобод і законних інтересів особи – учасника кримінального провадження. Ученими формулюються й пропонуються різні підходи до поняття гарантій у кримінальному процесі загалом, і гарантій прав особи зокрема, їх класифікації за різними підставами. Кожний з таких підходів має своє значення, оскільки розкриває окремий аспект правової характеристики процесуальних гарантій.

Важливим елементом дослідження процесуального статусу особи є з'ясування змісту та призначення правових гарантій, оскільки саме вони забезпечують реальне здійснення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Без належної системи гарантій навіть найбільш повно закріплені у законі права можуть залишатися декларативними та не забезпечувати ефективного захисту особи від можливих порушень.

У сучасній правовій доктрині гарантії прав людини розглядаються як сукупність правових, організаційних та інституційних засобів, спрямованих на створення належних умов для реалізації прав особи, запобігання їх порушенню та забезпечення ефективного поновлення у разі незаконного обмеження. Тому гарантії не зводяться лише до окремих норм права, а охоплюють увесь механізм

функціонування правової системи, який забезпечує реальність правового статусу особи.

При характеристиці механізму забезпечення прав особи доцільно розмежовувати категорії забезпечення, охорони та захисту прав. Незважаючи на їх взаємозв'язок, кожна з них виконує самостійне функціональне призначення. Забезпечення прав є найбільш широкою категорією та охоплює всю систему правових засобів, спрямованих на створення умов для їх реалізації. Охорона прав має превентивний характер і спрямована на недопущення порушень та усунення передумов для неправомірного втручання у сферу прав особи. Захист прав застосовується тоді, коли право вже порушене або існує реальна загроза його порушення, і пов'язаний із використанням передбачених законом процедур відновлення порушеного правового стану.

У зв'язку з цим забезпечення прав учасників кримінального провадження слід розглядати як комплексну діяльність держави, спрямовану на створення належних правових і організаційних умов для реалізації процесуальних прав, їх охорони та захисту. Така діяльність здійснюється через систему законодавчих приписів, діяльність суду, прокурора, слідчого, дізнавача, адвокатури та інших інституцій, уповноважених забезпечувати дотримання прав людини.

Конституція України покладає на державу обов'язок утверджувати та забезпечувати права і свободи людини. Зазначене положення знаходить свій розвиток у кримінальному процесуальному законодавстві, яке встановлює спеціальні механізми гарантування прав учасників кримінального провадження. У цій сфері загальносоціальні та загальноправові гарантії набувають особливого змісту, зумовленого можливістю застосування процесуального примусу та втручання у сферу конституційних прав людини.

Особливість кримінального провадження полягає в тому, що однією зі сторін процесуальних правовідносин завжди виступає суб'єкт владних повноважень, наділений правом приймати обов'язкові для виконання рішення. Саме тому система процесуальних гарантій повинна забезпечувати належний баланс між інтересами кримінального судочинства та необхідністю захисту прав особи від надмірного або необґрунтованого втручання з боку держави.

До числа основних процесуальних гарантій у кримінальному провадженні доцільно віднести своєчасне надання особі належного процесуального статусу, повну та зрозумілу поінформованість про її права й обов'язки, можливість користування правничою допомогою, чітке нормативне визначення компетенції органів досудового розслідування та прокуратури, наявність ефективного судового контролю, прокурорського нагляду та механізмів оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Особливого значення зазначені гарантії набувають щодо осіб, які не є сторонами кримінального провадження, але права чи законні інтереси яких зазнають обмеження під час досудового розслідування. Реальне забезпечення їх прав безпосередньо залежить від своєчасного визнання факту такого обмеження, належного визначення процесуального статусу та надання можливості брати участь у вирішенні питань, що стосуються їхніх прав та законних інтересів.

Важливу роль у формуванні національної системи гарантій відіграють міжнародні стандарти захисту прав людини. Вони визначають загальні вимоги до поводження з особою у сфері кримінальної юстиції, встановлюють мінімальні стандарти захисту прав учасників кримінального провадження та слугують орієнтиром для вдосконалення національного законодавства. Саме з урахуванням міжнародних стандартів, практики Європейського суду з прав людини та конституційних принципів повинні формуватися процесуальні механізми забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Отже, гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження становлять цілісну систему взаємопов'язаних правових засобів, спрямованих на реалізацію правового статусу особи, запобігання його порушенню та забезпечення ефективного захисту у випадках незаконного або необґрунтованого обмеження прав. Саме через таку систему гарантій забезпечується практична реалізація принципу верховенства права у кримінальному провадженні.

Водночас варто зауважити, що для визнання тієї чи іншої міжнародно-правової гарантії в галузі прав і свобод людини як складової процесуального статусу

учасника кримінального провадження, ці гарантії повинні набути форму, що визначається вимогами національного права відповідної держави.

Іншими словами, міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як й інших учасників кримінального провадження, повинні знайти своє відображення у встановлених і визнаних джерелах кримінального процесуального права України, насамперед – Конституції України, КПК України, інших законах України, а також ратифікованих міжнародних договорах.

Саме ця ознака міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи дозволяє говорити про їх індивідуально-визначений характер як про елемент процесуального статусу учасників кримінального провадження. Оскільки лише індивідуально-визначений характер прав і свобод учасників кримінального провадження породжує обов'язок державних органів і посадових осіб, які його здійснюють, створювати і забезпечувати умови для реалізації цих прав і свобод.

Разом з тим ознака загального визнання міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи хоча й передбачає визнання демократичними державами світу тієї чи іншої гарантії в галузі прав і свобод людини як обов'язкової для дотримання під час здійснення кримінального провадження, однак є недостатньою для їх внутрішньодержавної прямої дії.

Іншими словами, спосіб реалізації міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як й інших учасників кримінального провадження, має цілком конкретний характер.

Відповідно до положень теорії міжнародного права та теорії права загалом, реалізація (імплементація, трансформація) міжнародних стандартів, зокрема в галузі прав і свобод людини, в національному законодавстві може здійснюватися трьома основними способами, зокрема: трансформацією, відсилкою та рецепцією.

Виділяють різні види трансформації (пряма, опосередкована, змішана), водночас загалом вона являє собою переробку тексту міжнародно-правового акта із

прийняттям на цій основі норм внутрішнього права, що формулюються вже інакше ніж у першоджерелі або ж інкорпорацію, тобто включення норм, що містяться в договорі у внутрішнє право країни безпосередньо або ж норми договору набирають сили норм внутрішнього права лише після видання законодавчим органом спеціального акта. Під відсиланням розуміють вказівку у нормативно-правовому акті держави на міжнародне право як на джерело, що регулює відповідні відносини. Відсилання передбачає дію міжнародних норм у незміненому вигляді, їх пряме застосування суб'єктами. Рецепція – це текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми в статті нормативно-правового акта [30, с. 78–79; 172, с. 120–121].

Посилаючись на позицію О. Ю. Баліцької щодо відсутності в Україні належного конституційного механізму реалізації міжнародно-правових зобов'язань, Н. В. Федіна зауважує, що конкретні способи імплементації визначаються та застосовуються уповноваженими органами законодавчої або судової влади окремо щодо певної норми чи їх сукупності. Отже, способи імплементації можна розглядати як комплекс заходів, яких вживають органи державної влади для практичного втілення конституційних засад застосування норм міжнародного права у національній правовій системі. [295, с. 91].

На переконання О.М. Рудневої, міжнародні стандарти прав людини здійснюють вплив на законодавчу, судову та іншу правозастосовну практику. Власне, вплив на законодавчу практику виявляється шляхом: прямого закріплення міжнародних стандартів в текстах нормативно-правових; оцінки внутрішньодержавного законодавства на предмет його відповідності міжнародним правам людини; забезпечення відповідності самого законодавчого процесу міжнародним стандартам забезпечення прав людини. Свій вплив на судову та іншу правозастосовну практику здійснюється через: безпосереднє звернення суб'єкта правозастосування до міжнародних стандартів прав людини під час розгляду конкретної життєвої ситуації, що потребує правового регулювання; оцінку застосованого припису національного законодавства на предмет його відповідності міжнародним стандартам прав людини; тлумачення приписів національного

законодавства у світлі міжнародних прав людини; здійснення правозастосовної діяльності відповідно до основних вимог, що висувують міжнародні стандарти прав людини [236, с. 7, 14].

На нашу думку, вищенаведені висновки переконливо доводять те, що міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як й інших учасників кримінального провадження, можуть бути реалізовані лише через опосередковану трансформацію, тобто через ратифікацію міжнародних договорів України, та через внесення відповідних змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України.

Такий підхід відповідає положенням ч. 1 і 2 ст. 1 КПК України, відповідно до яких порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, що складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

На наш погляд, міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, можна визначити як вимоги нормативного характеру, що закріплені у форматі загальновизнаних принципів і норм, які передбачають права і свободи, що закріплені в системі міжнародно-правових договорів з прав людини, а також мінімально необхідні процедурні правила здійснення кримінального провадження, що гарантують ці права і свободи, і які загалом набувають обов'язковості для України за фактом їх визнання та імплементації.

Мінімальність таких вимог дозволяє розглядати їх як певний взірець нормотворчості держави, яка визнала юридичну силу цих положень, а також встановити порушення міжнародного стандарту у випадку необґрунтованого зменшення визначеного обсягу та якості прав і свобод особи.

Як справедливо зауважує П.М. Рабінович, основоположні права людини стосуються, так чи інакше, кожного індивіда. Тому, коли йдеться про їхні «стандарти», насамперед і постає питання про гранично загальні з них. А такі стандарти, ясна річ, можуть фіксуватись саме в актах міжнародного права [224, с. 20].

Основним постулатом у сфері забезпечення прав і свобод людини є визнання їх пріоритету, найвищої цінності для будь-якої держави. При цьому, усі обмеження прав і свобод, як складових правового статусу особи, повинні бути чітко регламентовані законом, мати мінімальний характер, що дозволяє досягнути тих цілей, для яких вони передбачені.

Будь-яке зменшення мінімального обсягу прав і свобод особи, будь-яке обмеження прав і свобод особи, що не відповідає встановленому законом порядку, допущене зі сторони органів державної влади, посадових осіб під час реалізації ними своїх повноважень, повинно визнаватись порушенням і обумовлювати не тільки покарання винних, а й комплекс заходів відновлення.

Відповідно можна говорити про універсальність міжнародних стандартів забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у сфері кримінального провадження, що заснована насамперед на системі прав і свобод людини, проголошеній Загальною декларацією прав людини. Виходячи з цього, Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1986 р. була прийнята резолюція № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів в галузі прав людини», що фактично закріпила критерії нормотворчості у цій сфері. Відповідно до цієї резолюції правові акти, що приймаються, повинні мати фундаментальний характер, узгоджуватись з уже наявними розробками, бути чіткими та визначеними, а реалізація наявних у них положень – реальною [227].

Завдяки цьому встановлений у міжнародно-правових нормах правовий статус особи виступає взірцем, еталоном регулювання відповідних цінностей і характеризується такими ознаками:

- поєднує в собі певну сукупність прав і свобод, що є базовими та мінімально необхідними;
- містить ряд гарантій забезпечення наданих прав і свобод;
- чітко регулює можливість законного обмеження закріплених прав і свобод;
- кожне право та свобода втілюються у міжнародно-правових актах через закріплення їх найбільш важливих проявів, що дозволяє державам деталізувати відповідні положення у національному законодавстві.

Так, при здійсненні кримінального провадження допускається обмеження прав і свобод особи, яка залучена до сфери кримінальних процесуальних відносин, адже складно уявити кримінальне провадження, що ґрунтується виключно на добровільних засадах.

Водночас такі обмеження повинні бути мінімальними, обумовленими необхідністю досягнення цілей кримінальної процесуальної діяльності. Вони можливі лише у чітко визначених випадках, за дотримання встановленого законом порядку.

Слід зауважити, що більшість положень, які відповідно до міжнародно-правових актів становлять систему невід'ємних прав і свобод людини, і можуть бути реалізовані у межах кримінального провадження, закріплені в КПК України як його загальні засади (рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи та ін.).

Аналіз вітчизняного кримінального процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що в ньому враховані усі фундаментальні права і свободи, якими наділяють особу міжнародно-правові акти.

При цьому, попри фактичну відсутність у нормах міжнародного права засобів забезпечення реалізації міжнародних стандартів у сфері правового статусу особи, можна стверджувати про наявність міжнародних зобов'язань і відповідальності держав, які визнають юридичну силу відповідних нормативних положень. Так, виконання міжнародних норм в межах національної правозастосовної практики

повинно забезпечуватись комплексом заходів законодавчого, судового, адміністративного характеру.

Разом з тим, передбачений міжнародно-правовими актами правовий статус особи мав би повністю декларативний характер за відсутності відповідної системи примусового виконання визнаних державами міжнародних норм і принципів Така функція покладена на ЄСПЛ, юрисдикція якого визнана Україною у зв'язку з ратифікацією Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме цей документ надає право громадянам подавати індивідуальні позови до цього судового органу, фактично виступаючи стороною у міжнародному процесі, оскаржуючи дії держави.

Тим самим, ЄСПЛ визнається необхідним елементом системи захисту прав і свобод особи, закріплених у відповідних міжнародно-правових актах.

Викладене підтверджується положеннями ч. 5 ст. 9 КПК України, відповідно до яких кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, а також Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., який регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення ЄСПЛ проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до ЄСПЛ проти України [212].

Правові позиції ЄСПЛ займають особливе місце серед джерел, якими керуються національні суди та інші органи державної влади у своїй діяльності. Вони є результатом тлумачення норм Конвенції, а також вираженням ставлення ЄСПЛ до певної правової проблеми [85, с. 30]. При цьому, якщо брати за основу тезу, що дія рішень Європейського суду визначається судовою владою країни, наведені судові рішення наочно демонструють, що рішення ЄСПЛ є джерелом кримінального права України. При цьому цей висновок стосується рішень ЄСПЛ, які прийняті як

відносно України, так і відносно інших країн-учасниць Європейської конвенції [97, с. 170].

Важливе значення для формування міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має практика Верховного Суду, який у своїй діяльності послідовно застосовує положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Верховний Суд неодноразово наголошував, що положення Конвенції повинні застосовуватися не формально, а з урахуванням їх змісту та правових позицій ЄСПЛ, що забезпечує ефективний захист прав людини у кримінальному провадженні.

Показовою у цьому контексті є постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 р. у справі № 640/6847/15-к (провадження № 13-43кс19) [336]. Під час перегляду справи Велика Палата, враховуючи практику Європейського суду з прав людини, звернула увагу, що забезпечення права на справедливий судовий розгляд неможливе без реального дотримання процесуальних гарантій особи вже на стадії досудового розслідування. Суд наголосив, що сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити стороні захисту реальну можливість реалізувати свої процесуальні права, а будь-які сумніви щодо законності отримання доказів повинні оцінюватися крізь призму принципу справедливості кримінального провадження та верховенства права. Такий підхід фактично відповідає практиці ЄСПЛ, відповідно до якої саме ефективність процесуальних гарантій, а не лише їх формальне існування, визначає відповідність кримінального провадження вимогам статті 6 Конвенції.

Не менш важливою є правова позиція, викладена в ухвалі Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 січня 2022 р. у справі № 991/8584/21, яка хоча й не є рішенням Верховного Суду, однак активно використовується судами під час застосування положень пункту 16-1 частини першої статті 3 КПК України. Суд зазначив, що процесуальний статус іншої особи виникає лише за умови доведення фактичного обмеження її прав або законних інтересів конкретними процесуальними

діями чи рішеннями органів досудового розслідування. Отже, визначальним критерієм є не формальна назва процесуального статусу, а наявність реального втручання держави у сферу прав людини. Такий підхід повністю відповідає концепції «практичних та ефективних прав», сформованій у практиці ЄСПЛ.

Таким чином, аналіз наведених судових рішень дозволяє зробити висновок, що Верховний Суд орієнтує національні суди на застосування міжнародних стандартів захисту прав людини, відповідно до яких будь-яке обмеження прав особи під час досудового розслідування повинно відповідати критеріям законності, необхідності, пропорційності та бути забезпечене ефективними процесуальними гарантіями. Саме тому навіть особа, яка не є підозрюваним чи обвинуваченим, однак зазнає процесуального втручання, повинна бути забезпечена реальними механізмами судового захисту, правом користуватися професійною правничою допомогою, брати участь у розгляді питань, що стосуються її прав, а також ефективно оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування. Такий підхід повністю узгоджується з вимогами статті 6 Конвенції та сучасною практикою Європейського суду з прав людини.

Отже, міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, зокрема при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, допускають можливість такого обмеження. Воно допустиме зі сторони уповноважених на це суб'єктів (державних органів, їх посадових осіб) у чітко визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, та повинно бути обумовлене охороною державних та суспільних цінностей, здоров'я та моральності населення.

При цьому слід враховувати недопустимість обмеження ряду прав і свобод особи за жодних обставин (дискримінація за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, віросповідання та соціального походження, а також право на життя, недопустимість тортур тощо).

Відповідність правових норм національного кримінального процесуального законодавства щодо іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під

час досудового розслідування, міжнародним стандартам забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини повинна забезпечуватись системою гарантій загального та спеціального характеру [312, с. 75].

Висновки до розділу 2

Дослідження загальнотеоретичних положень щодо правового статусу особи, гарантій його реалізації та міжнародних стандартів захисту прав людини дає підстави сформулювати такі висновки.

1. Правовий статус особи у кримінальному провадженні є галузевим проявом її загального правового статусу та визначає передбачене нормами кримінального процесуального права становище відповідного учасника. До структури такого статусу належать права, свободи, законні інтереси, процесуальні обов'язки та юридична відповідальність. Правосуб'єктність, принципи кримінального провадження, процесуальна форма і правові гарантії не є його самостійними складовими, а виступають передумовами, умовами та засобами реалізації відповідного статусу.

2. Процесуальний статус іншої особи має спеціальний характер та виникає внаслідок фактичного обмеження її прав або законних інтересів під час досудового розслідування. Визначальною обставиною для його набуття є не прийняття окремого рішення про визнання особи учасником провадження, а здійснення щодо неї або її майна процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення, що спричиняє реальне втручання у сферу належних їй прав.

3. Іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, доцільно визначити як фізичну або юридичну особу, яка не набула іншого процесуального статусу, що надає їй належні засоби захисту, та щодо якої або її майна прийнято процесуальне рішення чи проведено процесуальну дію, наслідком яких стало обмеження її прав, свобод або законних інтересів. Таке визначення повніше відображає фактичний характер виникнення цього статусу.

4. Гарантії прав зазначеної особи становлять систему правових засобів, процесуальних процедур та обов'язків уповноважених суб'єктів, спрямованих на запобігання необґрунтованому втручання, створення умов для реалізації процесуальних прав і відновлення порушеного правового становища. Важливе місце

серед них посідає своєчасне інформування особи про підстави та межі обмеження, належні їй права і порядок їх реалізації. Без такого інформування можливість користуватися правничою допомогою, подавати клопотання, заперечення та скарги значною мірою втрачає свою ефективність.

5. Чинний КПК України не містить системного викладу прав та обов'язків іншої особи, не встановлює порядку участі її представника та належного механізму інформування про виникнення відповідного статусу. Для усунення цієї прогалини запропоновано доповнити Кодекс ст. 64-3, у якій визначити поняття зазначеної особи, момент набуття нею процесуального статусу, основні права та обов'язки, порядок участі представника і гарантії реалізації наданих процесуальних можливостей.

6. Міжнародні стандарти забезпечення прав іншої особи охоплюють міжнародно-правові вимоги щодо законності, правової визначеності, необхідності та пропорційності втручання держави у права людини, а також доступності ефективного засобу юридичного захисту. Аналіз практики ЄСПЛ і національних судів підтверджує, що обсяг процесуальних гарантій має визначатися не лише формальним статусом учасника, а насамперед характером фактичного втручання у його права та законні інтереси. Необхідність законодавчого врегулювання цих питань підтверджується також результатами проведеного анкетування практичних працівників.

РОЗДІЛ 3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СУБ'ЄКТА, ЯКИЙ ПЕРЕБУВАЄ У СТАТУСІ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИ ПРИЙНЯТТІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ТА ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

3.1. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження

Пріоритетне забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи є однією з основних ідей сучасного кримінального процесуального законодавства. На відміну від Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р., чинний КПК України значно ширше визначає спрямованість кримінального провадження. Вона не обмежується забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, притягненням винної особи до відповідальності та недопущенням обвинувачення чи засудження невинуватого. Самостійними завданнями кримінального провадження також визначено захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також охорону прав, свобод та законних інтересів його учасників. Такий підхід свідчить про посилення правозахисної спрямованості сучасного кримінального процесу.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України, яке згідно з ч. 1 ст. 1 КПК України і визначає порядок кримінального провадження на території України, встановлює не лише безпосередньо порядок досудового розслідування і судового провадження, процесуальних дій у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (адже саме так визначається поняття кримінального провадження у п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України), а й виступає гарантом забезпечення прав осіб, які беруть у ньому участь.

Відповідно не менш важливим напрямом удосконалення кримінального процесуального законодавства, ніж оптимізація засобів досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень, є

загальна демократизація порядку здійснення кримінального провадження, його спрямування на розширення можливостей активної участі сторін у кримінальному провадженні та підпорядкування загальноправовому механізму захисту прав і свобод людини.

Широкий і об'єктивний розгляд питань, пов'язаних з підвищенням гарантій прав учасників кримінального провадження, особливо учасників досудового розслідування, є свідченням не лише реалізації загальноправової засади верховенства права у цій сфері суспільних відносин, а й сприятиме формуванню почуття справедливості, рівності усіх перед законом і судом [319].

При цьому, серед усіх учасників досудового розслідування наявний учасник із доволі невизначеним процесуальним статусом – особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Такою особою відповідно до пункту 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України є особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України.

Аналіз норм КПК України засвідчує, що положення кримінального процесуального закону стосовно цього учасника кримінального провадження ще потребують системного узгодження та подальшого удосконалення, зокрема в частині належного встановлення його процесуального статусу, забезпечення прав і законних інтересів. Адже визначення нового учасника кримінального провадження – особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, запропоноване законодавцем у пункті 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, з урахуванням відсутності у нормах КПК України переліку процесуальних дій, що можуть здійснюватися стосовно особи, а також системного переліку прав і законних інтересів такої особи, є доволі широким. А до того ж і таким, що не дає можливості відокремити особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, від інших осіб, про яких йдеться у нормах КПК України, в контексті забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів [313, с. 195].

Поняття «забезпечення» поряд із категоріями «гарантія», «захист» та «охорона» широко застосовується як у загальній теорії права, так і в галузевих юридичних науках. За своїм змістом забезпечення передбачає створення належних

умов для реального здійснення певних можливостей, гарантування їх реалізації, а також захист від можливих загроз і протиправних посягань. Гарантія, своєю чергою, характеризує засоби й умови, завдяки яким забезпечується досягнення відповідного результату. Захист пов'язується з реагуванням на порушення або загрозу порушення прав, тоді як охорона має ширший зміст та охоплює передусім заходи, спрямовані на недопущення таких порушень. [257].

Таким чином, в українській мові слова «забезпечення», «гарантія», «захист», «охорона» за фактичним змістом є синонімічними.

У науці кримінального процесу проблеми гарантій досліджуються й вирішуються у контексті встановлення процесуальних засобів, необхідних для виконання завдань кримінального провадження, для забезпечення здійснення правосуддя й реалізації прав, свобод і законних інтересів особи – учасника кримінального провадження. Ученими формулюються й пропонуються різні підходи до поняття гарантій у кримінальному процесі загалом, і гарантій прав особи зокрема, їх класифікації за різними підставами. Кожний з таких підходів має своє значення, оскільки розкриває окремий аспект правової характеристики процесуальних гарантій загалом і забезпечення прав учасників кримінального процесу зокрема.

У теорії кримінального процесу питання щодо забезпечення прав учасників кримінального провадження розглядалось переважно у контексті загальної проблематики правого становища особи у сфері кримінального процесу насамперед такими авторами, як Ю.М. Грошевий, І.В. Гловюк, А.Я. Дубинський, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Малярєнко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова та інші.

Питання забезпечення прав учасників кримінального провадження також розглядались вітчизняними авторами, які протягом останніх десятиліть на рівні дисертаційних, монографічних досліджень вивчали проблеми процесуального статусу учасників кримінального провадження, механізми реалізації ними своїх повноважень, а також забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів (С.Є. Абламський, С.В. Давиденко, А.В. Дудич, І.П. Коваленко, О.М. Калачова, Н.С.

Кравченко, Н.М. Обрізан, Г.І. Процько, І.М. Попович, О.В. Римарчук, Р.Ю. Савонюк, І.І. Шульга та ін.).

Поряд із цим, зважаючи на те, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є відносно новим учасником кримінального провадження із невизначеним процесуальним статусом, актуальними є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із забезпеченням прав суб'єкта, який перебуває у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при прийнятті процесуальних рішень та проведенні процесуальних дій.

У теорії права найбільш поширеною є позиція, відповідно до якої механізм соціально-правового забезпечення прав людини формує відповідні підсистеми (або елементи механізму) – механізми реалізації, охорони, захисту прав. Механізм реалізації прав і свобод людини включає заходи, придатні для створення умов реалізації прав і свобод, а складові його гарантії являють собою відповідні умови і засоби, що сприяють реалізації кожною людиною прав, свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України. Друга підсистема – механізм охорони прав – включає заходи з профілактики порушень прав, свобод і обов'язків людини, здійснюючи при цьому функцію превенції протиправних дій. Третя підсистема – механізм захисту прав – включає заходи по відновленню порушеного правового статусу, залученню порушників до юридичної відповідальності [43, с. 3; 249, с. 229].

На думку С.А. Паршака, механізм забезпечення прав учасника кримінального провадження включає такі форми: 1) створення умов для належної реалізації особою своїх прав; 2) охорону прав; 3) захист прав [197, с. 158].

Як цілком справедливо зазначають В.В. Новіков і В.С. Боровікова, комплексний науковий підхід до вивчення механізму реалізації прав і свобод людини допоможе знайти і виділити в ньому те необхідне, без чого він не може існувати або повноцінно функціонувати. Для розкриття сутності механізму реалізації прав і свобод людини з метою визначення його ефективності доцільно розкривати зміст кожного елемента і вивчати їх у взаємозв'язку [180, с. 54].

Отже, складовими конструкції загального механізму забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, мають бути: механізми реалізації прав, охорони прав, захисту прав.

Розглянемо кожен із цих механізмів більш детально з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства та відповідної правозастосовної практики стосовно цього учасника досудового розслідування.

Механізм реалізації процесуальних прав охоплює сукупність умов і правових засобів, необхідних для практичного використання кожного права, передбаченого кримінальним процесуальним законодавством.

Необхідною передумовою реалізації права є його нормативне закріплення за відповідним учасником кримінального провадження. Особа може повноцінно користуватися лише тими процесуальними можливостями, які належним чином визначені законом.

У зв'язку з цим особливого значення набуває належне законодавче визначення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. На відміну від більшості інших учасників кримінального провадження, її процесуальні права не отримали в КПК України цілісного та систематизованого закріплення. Вони містяться в різних положеннях Кодексу, що ускладнює встановлення їх повного обсягу та практичну реалізацію.

Як справедливо вказує Т.В. Корчева, віднесення іншої особи до кола учасників кримінального провадження передусім передбачає наявність у неї певних процесуальних обов'язків і прав, у зв'язку з чим виникає необхідність у чіткому визначенні процесуального статусу такої особи, як і кожної особи, яка залучається до кримінального провадження [130, с. 228].

Варто зауважити і те, що невизначеність процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як уже зазначалось, не дає можливості відокремити цю особу, як учасника кримінального провадження, від інших осіб, про яких йдеться у нормах КПК України. У результаті ця особа не лише в теорії кримінального процесу, а й у правозастосовній практиці подекуди ототожнюється з іншими учасниками кримінального провадження.

Так, наприклад, слідчий суддя Вищого антикорупційного суду в ухвалі від 30.12.2021 у справі № 991/8844/21 враховуючи, що окремою статтею КПК України не передбачено прав та обов'язків особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, проте згідно з положеннями ст. 64-2 КПК України, передбачено права та обов'язки третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, дійшов висновку, що така особа згідно з п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України належить до категорії осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, оскільки щодо майна такої особи здійснюються процесуальні дії [294].

Ухвалою слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 08.10.2020 у справі № 991/8029/20 було відмовлено в задоволенні клопотання представника особи з огляду на те, що вона допитувалась як свідок у цьому кримінальному провадженні, зокрема через що, на розсуд суду, вона не може бути визнана особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, і відповідно суб'єктом, який має право звертатися з клопотанням про закриття кримінального провадження в порядку ч. 9 ст. 284 КПК України [293].

Не менш важливим для належного функціонування механізму забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є закріплення не лише її процесуальних прав, а й відповідних обов'язків посадових осіб, уповноважених здійснювати кримінальне провадження.

Правовідносини ґрунтуються на взаємозв'язку прав та обов'язків їх учасників. Наданому одній стороні праву має відповідати обов'язок іншої сторони забезпечити можливість його реалізації, утриматися від створення перешкод або вчинити необхідні процесуальні дії. Саме така взаємна відповідність прав і обов'язків формує зміст правовідносин та створює умови для реального, а не лише формального здійснення особою наданих їй процесуальних прав [332, с. 47].

Наступною умовою для реалізації прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є роз'яснення цьому учаснику кримінального провадження його прав і порядку їх реалізації, а також сприяння у їх фактичній реалізації.

Як зазначає С.А. Паршак, визначити повний перелік усіх засобів, що втілюють у реальність даний процес, неможливо [197, с. 159], у цьому контексті на передній план виступає проблема законодавчого закріплення обов'язку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, щодо роз'яснення процесуальних прав учасникам кримінального провадження, зокрема іншій особі, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Так, за даними проведеного нами опитування переважним способом ознайомлення учасників кримінального провадження з правами та обов'язками, які надані їм законом, є усне роз'яснення таких прав та обов'язків (59,9% опитаних). Також серед способів ознайомлення: зачитування прав та обов'язків (5,4% опитаних); вручення пам'ятки (34,1% опитаних).

Проте незалежно від способу ознайомлення механізм охорони прав учасника кримінального провадження буде малоефективним за умови, що самі права, як і інші складові процесуального статусу цього учасника, повноцінно не визначені кримінальним процесуальним законом.

Механізм охорони прав включає засоби, що забезпечують запобігання та недопущення порушень прав кожного учасника кримінального провадження, зокрема і особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

При цьому, попри близькість понять «охорона прав» та «захист прав», слід погодитись із висловленою у процесуальній літературі позицією щодо їх розмежування за критерієм наявності порушення права або реальної загрози такого порушення [45, с. 218–219; 197, с. 160–161].

У свою чергу, механізм захисту прав включає засоби, що забезпечують відновлення прав особи у разі їх порушення, усунення реальної загрози такого порушення та перешкоди для їх реалізації, притягнення до відповідальності осіб, які допустили таке порушення.

Загалом правові засоби, спрямовані на забезпечення реалізації суб'єктивних прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, на захист і відновлення прав, що були порушені під час кримінального провадження,

представляють собою гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [311, с. 46].

Відповідно у цьому контексті актуальною стає проблема закріплення системи гарантій прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Слід зазначити, що погляди на зміст гарантій у кримінальному провадженні, як і на їх види, доволі численні. Водночас як вказує О.П. Кучинська, усі види гарантій, будучи цілком самостійними категоріями, тісно взаємодіють між собою і багато в чому обумовлені одна одною. У динаміці або в реальності правозастосування всі вони існують як система, і лише система гарантій може забезпечити дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також досягнення його завдань [141, с. 7].

Розвиваючи цю думку, можна констатувати, що спектр засобів, спрямованих на охорону та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження загалом і учасників досудового розслідування зокрема, є достатньо широким. При цьому, можна виділити як загальні гарантії, що є засобами забезпечення охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів будь-якого учасника кримінальних процесуальних відносин, так і окремі, що передбачені кримінальним процесуальним законом для конкретного учасника кримінального провадження.

Необхідність виділення гарантій прав, свобод і законних інтересів кожної особи, яка є учасником кримінальних процесуальних відносин, а тим більше особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, виступає соціальною потребою створення належних умов для активної діяльності учасників кримінального провадження. Це дозволяє їм здійснювати свої функції, виконувати покладені обов'язки, ефективно відстоювати й захищати свої права, свободи і законні інтереси [311, с. 46–47].

Поряд із цим, такими, що безпосередньо пов'язані із реалізацією правового статусу учасниками досудового розслідування, визнаються такі правові гарантії: своєчасне надання особі правового статусу, що відповідає її фактичному становищу; знання (належна поінформованість) своїх прав, обов'язків і відповідальності;

детальна регламентація повноважень державних органів і посадових осіб (визначення компетенції); прокурорський нагляд; відомчий і судовий контроль [128; 219, с. 6; 328].

Отже, забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має комплексний характер та охоплює три взаємопов'язані складники: реалізацію, охорону і захист її прав.

Реалізація прав передбачає створення умов, за яких особа може повною мірою користуватися наданими їй процесуальними можливостями. Насамперед ідеться про чітке визначення її процесуального статусу, системне закріплення відповідних прав та встановлення обов'язків уповноважених посадових осіб, які забезпечують здійснення цих прав. Водночас на слідчого, дізнавача та прокурора має покладатися обов'язок роз'яснити особі належні їй права, повідомити про порядок їх використання та створити необхідні умови для їх практичної реалізації.

Охорона прав має переважно превентивний характер. Вона об'єднує засоби, спрямовані на запобігання порушенням, необґрунтованим обмеженням і створенню перешкод у реалізації процесуальних прав особи. Захист прав, навпаки, пов'язаний із реагуванням на вже допущене порушення або реальну загрозу його виникнення. Його зміст становлять припинення неправомірних дій чи рішень, усунення перешкод, поновлення порушених прав і застосування передбачених законом заходів відповідальності до винних осіб.

Лише узгоджене функціонування зазначених складників може забезпечити не формальне проголошення, а реальне здійснення прав і законних інтересів цієї особи під час досудового розслідування.

При цьому, ефективне функціонування зазначених механізмів досягається не тільки їх декларуванням у законодавчих актах, а й діяльністю уповноважених органів держави.

Відповідно актуальними напрямками розвитку теорії кримінального процесу, удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та практики його застосування у контексті загальних положень щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є розроблення, належне законодавче закріплення та відповідне йому

правозастосування заходів і засобів, що становлять елементи загального механізму забезпечення прав цієї особи, і зокрема механізмів реалізації прав, охорони прав, захисту прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Серед усіх заходів забезпечення кримінального провадження, що передбачені нормами КПК України, найбільшу актуальність і значущість у контексті предмета цього дослідження, на наш погляд, представляє арешт майна.

Такий висновок логічно випливає зі змісту самого визначення іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, адже відповідно до п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, - особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Розвиток інституту арешту майна від часу прийняття у 2012 р. чинного КПК України і до сьогодні відбувався за декількома напрямками, а сам інститут зазнавав неодноразових змін. Такі зміни стосувались зокрема і кола тих осіб, а майно яких може бути накладений арешт.

Так, у 2012 р. після набрання чинності КПК України арешт міг накладатися на майно підозрюваного, обвинуваченого, осіб, які, відповідно до закону, несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила злочин (ч. 1 ст. 170 КПК України).

Редакція, в якій речення друге ч. 1 ст. 170 КПК України надалі було викладене і яка набула чинності 20 листопада 2012 р., давала підстави для висновку, що арешт міг бути накладений також на майно іншої особи, у володінні якої майно перебуває.

Вочевидь, таке нормативне регулювання було недостатнім для забезпечення прав та законних інтересів осіб, на майно яких накладався арешт, але які не отримали на момент вирішення питання про його застосування у кримінальному провадженні статусу підозрюваного або обвинуваченого.

Для усунення вказаної прогалини 18 лютого 2016 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» [214]. Цим Законом до КПК України були внесені зміни та доповнення, зокрема кодекс був доповнений статтею 64-2 «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт».

Відповідно до цієї норми третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи. Цей статус у особи виникає з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна (ч.ч. 1–3 ст. 64-2 КПК України).

Водночас прийняття зазначеного закону, попри очікування щодо усунення прогалин у нормативному регулюванні, не розв'язало всіх проблем. Як слушно зазначає А. С. Котова, окремі його положення залишилися недостатньо визначеними, що спричинило неоднокове розуміння та тлумачення їх змісту як у науковому середовищі, так і серед практичних працівників. [131, с. 78].

Перша проблема, до якої апелювали науковці – це усвідомлення випадків, коли саме особа набуває статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт майна.

Частина 2 ст. 170 КПК України передбачає випадки, коли саме допускається арешт майна: з метою збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального

правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Телеологічне та системне тлумачення ст. 64-2 та ч. 2 ст. 170 КПК України разом із пояснювальною запискою до проєкту закону, яким запроваджені ці зміни до КПК України, дозволили автору наряду із деякими іншими авторами зробити висновок, що третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може з'явитися лише при накладенні арешту на майно з метою спеціальної конфіскації, тобто відповідно до п. 2 ч. 2 та ч. 4 ст. 170 КПК України [53, с. 293; 131, с. 79]. Такий висновок видається певною мірою логічним, оскільки синхронно з КПК України до КК України були внесені зміни щодо спеціальної конфіскації. Ця узгоджена новелізація КК України та КПК України й дала підстави зробити висновок, що задум законодавця стосувався унормування процесуального статусу саме «третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт» у разі, коли арешт на майно накладається відповідно до вимог п. 2 ч. 2 ст. 170 КПК України, тобто з метою забезпечення спеціальної конфіскації [131, с. 79].

На підтвердження цього висновку доцільно звернутися до положень пункту 9-2 частини першої статті 393 КПК України. Відповідно до цієї норми право на апеляційне оскарження надається фізичній або юридичній особі в частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів і документів, наданих суду, а третій особі лише в частині вирішення питання про спеціальну конфіскацію належного їй майна.

Отже, законодавець розмежовує особу, щодо майна якої вирішується питання як про речовий доказ, і третю особу, майно якої може бути арештоване з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Водночас залишається неврегульованою ситуація, за якої майно одночасно має ознаки речового доказу та може підлягати спеціальній конфіскації. За таких обставин виникає невизначеність щодо процесуального статусу власника майна, обсягу належних йому прав і порядку їх реалізації.

Непослідовність використаної законодавцем термінології ускладнює тлумачення відповідних норм, перешкоджає однозначному розумінню сутності запроваджених положень та може спричиняти формування неоднакової

правозастосовної практики. Водночас частина третя статті 64-2 КПК України наділяє третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, правами та обов'язками підозрюваного й обвинуваченого в тій частині, що стосується арешту майна. Однак таке відсильне регулювання не усуває наявної невизначеності та не забезпечує цілісного визначення її процесуального статусу.

Вважаємо, що наділення особи, участь якої у вчиненні злочину не досліджується, і щодо якої не здійснюється кримінальне провадження, правами підозрюваного чи обвинуваченого є недопустимим. Факт вирішення питання щодо накладення арешту на її майно не повинен впливати на це.

Дослідження змісту положень КПК України щодо арешту майна дає підстави для виокремлення ще однієї проблеми в цій частині, що пов'язана з використовуваною законодавцем термінологією.

Так, у КПК України законодавець використовує декілька термінів, які викликають зауваження та необхідність усвідомлення їх смислу на підставі тлумачення: «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» (ст. 64-2 КПК України), «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування» (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України); «третя особа» (п. 9-2 ч. 1 ст. 393 КПК України), «треті особи» (ч. 1 ст. 170, п. 6 ч. 2 ст. 173 КПК України); «інші особи» (ч. 4 ст. 173 КПК України), інший власник або володілець майна (ч. 1 ст. 174 КПК України).

Це породжує правову невизначеність і закономірно виникає питання щодо того, про яких саме «третіх осіб» йдеться зокрема у статтях 170, 171, 173 КПК України і чи тотожне це поняття поняттю «інший власник або володілець майна», що використовується у ст. 174 КПК України.

Така невизначеність законодавства, у свою чергу, здатна породити складну ситуацію із визначенням процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, яка може одночасно бути свідком, третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та ще й наділятися відповідно до ч. 3 ст. 64-2 КПК України правами та обов'язками, передбаченими для підозрюваного, обвинуваченого.

Це зумовлює правову невизначеність щодо кола осіб, охоплених поняттям «треті особи, щодо майна яких вирішується питання про арешт». Зокрема, незрозуміло, чи допускає це поняття розширене тлумачення та чи охоплює воно іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, якщо процесуальні дії здійснюються стосовно неї або належного їй майна. Крім того, загальне розуміння терміна «третя особа» дає підстави відносити до цієї категорії будь-яку особу, майнових чи інших прав та законних інтересів якої може стосуватися застосування арешту майна. Відсутність чіткого розмежування цих процесуальних статусів ускладнює визначення обсягу прав відповідних осіб та порядку їх реалізації.

Зважаючи на те, що відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, отримала статус учасника кримінального провадження, а також право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України (ч. 6 ст. 28 КПК України); право на оскарження прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 308 КПК України), констатується, що третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт та інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування – це різні за своїм процесуальним статусом особи [131, с. 87].

Однак без відповіді залишається зокрема питання про те, про яких «третіх осіб» йдеться у п. 6 ч. 2 ст. 173 КПК України, наслідки арешту майна для яких повинен враховувати слідчий суддя, суд при вирішенні питання про арешт майна (лише третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт чи також інших осіб, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування), адже законодавець використовує у тексті згаданої статті словосполучення «третіх осіб».

Безперечним є те, що така варіативність використовуваної термінології у кримінальному процесуальному законодавстві є неприйнятною, здатна негативно позначитися на правозастосовній практиці і повинна бути усунена законодавцем.

Погоджуючись із висновком про те, що третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, – це різні за своїм процесуальним статусом особи, додатково зауважимо про таке.

Аналіз відповідних положень КПК України дає змогу дійти висновку, що набуття особою зазначеного процесуального статусу пов'язується зі здійсненням під час досудового розслідування процесуальних дій стосовно неї особисто або належного їй майна, наслідком яких є обмеження її прав чи законних інтересів.

При цьому, на відміну від процесуальних рішень, визначення поняття яких міститься у ч. 1 ст. 110 КПК України, відповідно до якої процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду, визначення поняття процесуальних дій у нормах КПК України відсутнє.

Водночас у тексті КПК України поняття «процесуальні дії» використовується неодноразово у різних контекстах і при унормуванні різних питань кримінального провадження, зокрема і найбільш широко при визначенні поняття самого кримінального провадження.

Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Це дає підстави для формування у процесуальній літературі висновків, що процесуальні дії – це усі передбачені кримінальним процесуальним законом заходи [321, с. 7–8]; дії, спрямовані на виконання завдань кримінального провадження на різних стадіях кримінального процесу, проведення яких забезпечується силами, засобами кримінального провадження на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством [166, с. 221].

При цьому, слідчі (розшукові), у тому числі негласні, дії розглядаються як частина процесуальних дій, що здійснюються для одержання доказової інформації,

збирання, дослідження та перевірки доказів. Вони мають пізнавальний характер та процесуально-правову природу [104, с. 22; 322].

Своєю чергою, набуття процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, безпосередньо пов'язане з розглядом питання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Така сама обставина зумовлює участь у провадженні осіб, для позначення яких законодавець використовує поняття «треті особи», «третя особа», «інші особи», а також «інший власник або володілець майна». Отже, їх залучення до кримінального провадження має спеціальну підставу та обмежується правовідносинами, що виникають у зв'язку з арештом майна.

До того ж, визначення змісту поняття арешту майна, відповідно до якого арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна (ч. 1 ст. 170 КПК України), на наш погляд, засвідчує те, що у контексті вирішення питання про арешт майна поняття «треті особи» є узагальнюючим поняттям стосовно усіх інших, окрім підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, осіб, які надалі також іменуються «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» (ст. 64-2 КПК України), «інші особи» (ч. 4 ст. 173 КПК України), «інший власник або володілець майна» (ч. 1 ст. 174 КПК України).

Додатковим аргументом на користь такого висновку, на наш погляд, є і той факт, що законодавець, надаючи у відповідних статтях КПК України текстуальне різноманіття найменувань таких осіб, процесуальний статус визначив лише для третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПК України), очевидно передбачаючи його для усіх «третіх осіб», про яких йдеться у ч. 1 ст. 170 КПК України (див. Додаток Б).

У контексті розгляду питання щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження варто також розглянути питання такого забезпечення при застосуванні тимчасового доступу до речей і документів (статті 131, 132, 159–166, 309, 310, 333 КПК України). І хоча, як зазначають Т.О. Кузубова і О.О. Юхно, попри те, що досліджуваний процесуальний інститут вміщує в собі такі дії, як огляд та виїмка, що в усталеній теорії кримінального процесу відносяться до слідчих (розшукових) дій, законодавець відніс тимчасовий доступ до речей і документів у КПК України до заходів забезпечення кримінального провадження [140, с. 39].

Серед учасників кримінального провадження, що залучені до реалізації інституту тимчасового доступу до речей і документів у вищевказаних статтях КПК України, зокрема зазначені: «особа, у володінні якої знаходяться речі і документи» (ч. 1 ст. 159, ч. 1–4 ст. 163), «відповідна фізична або юридична особа» (п. 4 ч. 2 ст. 159, п. 1 ч. 5 ст. 163), «фізична особи або юридична особа, які мають надати тимчасовий доступ до речей і документів» (п. 4 ч. 1 ст. 164), «володілець речей або документів» (ч. 1–3 ст. 165) без розкриття змісту відповідних понять.

Водночас у процесуальній літературі запропоновано вважати: 1) особу, якій ухвалою слідчого судді, суду надано право здійснити тимчасовий доступ до речей і документів, – уповноваженим суб'єктом; 2) особу, у володінні якої знаходяться речі і документи, до яких ухвалою слідчого судді, суду надано дозвіл, – зобов'язаним суб'єктом [135, с. 282].

При цьому з 7 грудня 2017 р. відповідно до п. 16-1, 25 ч. 1 ст. 3 КПК України володільця речей і документів, як особу, стосовно майна якої здійснюється процесуальна дія, наділено статусом учасника кримінального провадження, а саме він є особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування [140, с. 52], з чим ми погоджуємось.

Якщо проаналізувати встановлений статтями 159–166, 309, 310 КПК України порядок застосування тимчасового доступу до речей і документів, оскарження відповідних процесуальних рішень, можна дійти висновку, що у цьому випадку

інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування:

- має право знати про розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у її володінні;
- має право бути присутньою під час розгляду відповідного клопотання;
- має право повідомити про поважні причини неприбуття за судовим викликом для участі у розгляді клопотання;
- зобов'язана зберігати речі і документи у тому вигляді, який вони мають на момент отримання судового виклику (у разі, якщо такий обов'язок зазначений слідчим суддею, судом у повістці про судовий виклик);
- зобов'язана надати особі, якій надано право тимчасового доступу до речей і документів, тимчасовий доступ до речей і документів, назва, опис, інші відомості про які зазначені в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів;
- має право отримати копію ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, а також опис речей і оригіналів або копій документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду;
- має право пред'явити вимогу особі, яка пред'являє ухвалу про тимчасовий доступ до речей і документів, про залишення копії вилучених оригіналів документів;
- має право надати згоду на виготовлення копій документів, які вилучаються або оригінали яких вилучаються, з використанням власної копіювальної техніки, електронних засобів;
- має право оскаржити в апеляційному порядку тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність.

Так, право знати про розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у її володінні, бути присутньою під час розгляду відповідного клопотання гарантується обов'язком слідчого судді, суду після

отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком визначеного законом випадку.

Реалізація права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на ознайомлення з процесуальною підставою тимчасового доступу до належних їй речей і документів забезпечується обов'язком виконавця ухвали вручити їй копію відповідного судового рішення. У разі вилучення речей, оригіналів або копій документів цій особі також має бути залишено їх опис. Такий порядок дає змогу встановити правові підстави проведеної процесуальної дії, визначити перелік вилученого та, за необхідності, скористатися передбаченими законом засобами захисту своїх прав і законних інтересів.

Водночас щодо інших аспектів реалізації деяких прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні тимчасового доступу до речей і документів слід зауважити таке.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 163 КПК України після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, за винятком випадку, встановленого ч. 2 цієї ж статті.

Відповідно до ч. 1 ст. 135 КПК України особа викликається до слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику телефоном або телеграмою.

Проте на час підготовки клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчому, прокурору не завжди відомі електронна пошта або номер телефону володільця речей і документів, що може стати перешкодою для забезпечення участі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (володільця речей і документів) у судовому засіданні по розгляду такого клопотання, зважаючи на те, що згідно з ч. 4 ст. 163 КПК України неприбуття за судовим викликом особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

У процесуальній літературі висловлені пропозиції щодо удосконалення положень КПК України з цього питання. Пропонується, наприклад, закріпити у ч. 4 ст. 163 КПК України положення про те, що розгляд клопотання повинен призначатись і відбуватись «у строк, що не перевищує часу, об'єктивно необхідного для виклику володільця речей і документів і прибуття останнього до суду» [140, с. 188], а також встановити у ч. 1 ст. 163 КПК України строк, у який слідчий суддя зобов'язаний здійснити виклик володільця речей і документів, а саме: «негайно після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів» [158, с. 149], що ми підтримуємо.

У Листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-559/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» зазначається, що клопотання про тимчасовий доступ до речей та документів повинні почати розглядатися не пізніше трьох днів із дня надходження їх до суду [216].

Проте, як зазначає О.С. Подковський, триденний строк, який встановлюється Вищим спеціалізованим судом для початку розгляду клопотання вбачається недостатнім, а оптимальним, з урахуванням у тому числі й часу на направлення та отримання особою повістки про судовий виклик, є п'ятиденний строк для початку розгляду клопотання [206, с. 62]. Адже дійсно КПК України зобов'язує слідчого суддю (суд) здійснити судовий виклик особи, у володінні якої знаходяться речі і документи, тимчасовий доступ до яких планується отримати для участі у розгляді відповідного клопотання, за винятком випадків, коли існує реальна загроза зміни або знищення речей і документів (ч. 1, 2 ст. 163 КПК), а отримати повістку про виклик особа має завчасно, за загальним правилом не пізніше ніж за три дні до дня, коли вона зобов'язана прибути за викликом (ч. 8 ст. 135 КПК). У разі ж реальної загрози зміни або знищення речей і документів клопотання має розглядатися слідчим суддею, судом без виклику особи, у володінні якої вони знаходяться, невідкладно [235, с. 317].

У контексті забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при застосуванні тимчасового доступу до речей і документів варто зупинити увагу і на положеннях ч. 2 ст. 163 КПК України.

За загальним правилом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів розглядається за участю особи, у володінні якої вони перебувають. Виняток із цього порядку допускається, якщо сторона кримінального провадження, яка подала клопотання, доведе існування обґрунтованого ризику зміни або знищення відповідних речей чи документів. За таких обставин слідчий суддя або суд може розглянути клопотання без виклику їх володільця.

Отже, сам по собі намір сторони отримати тимчасовий доступ не виправдовує розгляду питання без участі володільця. Для застосування такого порядку мають бути наведені конкретні обставини, які підтверджують реальність загрози зміни або знищення об'єктів, доступ до яких запитується. Цей виняток передбачений ч. 2 ст. 163 КПК України та не підлягає довільному розширенню

Як зауважує В.В. Михайленко, закрите судове засідання і судове засідання без виклику володільця – це два різні режими, обґрунтування необхідності яких покладається на зацікавленого учасника. Тому для того, щоб клопотання сторони захисту розглядалося в закритому судовому засіданні та без повідомлення особи, у володінні якої перебувають речі і документи, особа, яка звертається, має заявити відповідні клопотання. Однак на практиці адвокати їх не заявляють і, вважаючи таку «опцію» за замовчуванням, обурюються, коли слідчий суддя викликає в судове засідання особу, у володінні якої перебувають речі і документи. Для розгляду клопотання у закритому судовому засіданні сторона захисту має обґрунтувати наявність таємниці, що охороняється законом. Це не складно, адже будь-які зазначені у клопотанні відомості, а також відомості із речей і документів, що планується отримати, можна віднести до адвокатської таємниці. Для того, щоб судове засідання відбулося без виклику особи, у володінні якої перебувають речі і документи, слід при зверненні до слідчого судді довести наявність загрози зміни або знищення речей чи документів. Тут складніше, адже посилення на таку загрозу має бути обґрунтованим, а не формальним [165].

Зазвичай сторона кримінального провадження, яка звернулась із клопотанням про тимчасовий доступ, доводить наявність достатніх підстав вважати, що речі і документи можуть бути знищені лише наведенням формулювання тексту ч. 2 ст. 163 КПК України, не вдаючись ні до якого зайвого мотивування. Однак це не є вірним, і, якщо слідчий просить розглянути клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів за відсутності особи, то він мусить це належним чином мотивувати. Загроза небезпеки знищення особою речей чи документів повинна бути реальною і доведеною (читай доказаною) слідчим. Не припустимо, щоб слідчий прикривався такою небезпекою з формальних міркувань [95].

Крім того, як зазначає Т. М. Мирошніченко, практична реалізація цього законодавчого положення ускладнюється оціночним характером поняття «реальна загроза зміни або знищення речей і документів». Особливо складно обґрунтувати наявність такої загрози на початковому етапі розслідування, коли сторона кримінального провадження ще не володіє достатнім обсягом відомостей для підтвердження заявленої позиції.

Обов'язок доказування обставин, якими обґрунтовується відповідне клопотання, покладається на його ініціатора. Водночас закон не вимагає зазначати у клопотанні точні відомості про особу, у володінні якої перебувають необхідні речі чи документи. За таких умов як стороні обвинувачення, так і стороні захисту може бути складно довести, що саме ця особа має реальну можливість змінити або знищити відповідні об'єкти. Це створює труднощі у формуванні належного обґрунтування клопотання та зумовлює неоднакові підходи до оцінювання таких ризиків. [162, с. 217].

На нашу думку, у таких ситуаціях доцільно застосовувати стандарт обґрунтованого припущення [33, с. 167–168; 61, с. 71; 66, с. 218]. Його використання дасть змогу оцінювати достатність підстав для звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, а також вирішувати питання про можливість його розгляду без виклику особи, у володінні якої вони перебувають. При цьому висновок про наявність реальної загрози їх зміни або знищення має ґрунтуватися не на абстрактних припущеннях, а на сукупності конкретних обставин відповідного кримінального провадження.

Водночас звертає на себе увагу те, що виконання двох зазначених вище обов'язків іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, не забезпечене належними процесуальними гарантіями. Законодавство не встановлює достатньо чіткого механізму спонукання цієї особи до належної процесуальної поведінки та правових наслідків невиконання покладених на неї обов'язків.

Як зазначають Т.О. Кузубова і О.О. Юхно, у випадку, якщо фізична або юридична особа не виконала свій обов'язок щодо надання речей, документів, інформації, то будь-яка сторона кримінального провадження їх і не отримає, навіть при подальшому можливому обшуку. Крім того, довести прямий умисел володільця речей і документів щодо невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів доволі важко. До того ж у КПК України відсутній дієвий механізм примусу фізичних та юридичних осіб до виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів, окрім права сторони кримінального провадження застосувати обшук у випадку невиконання зобов'язаною особою ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів [140, с. 61].

І дійсно, відповідно до ч. 1 ст. 166 КПК України, що має назву «Наслідки невиконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів», у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями цього Кодексу з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.

Тобто передумовою постановлення ухвали про дозвіл на проведення обшуку, як і проведення самого обшуку з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів, у цьому випадку є невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів.

При цьому, під «невиконанням ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів» у цьому випадку, вочевидь, розуміється невиконання особою, яка зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів

як володілець речей або документів, зобов'язання надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду, а не будь-які інші обставини, що призвели до такого невиконання.

Безперечно, обшук вважається однією із найбільш результативних слідчих (розшукових) дій сторони обвинувачення, спрямованих на збирання та перевірку доказів у кримінальному провадженні.

Разом з тим, клопотання про дозвіл на проведення обшуку повинно містити обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених КПК України (п. 8 ч. 3 ст. 234 КПК України).

Тим самим у кримінальному провадженні передбачений алгоритм дій сторони обвинувачення у спробах одержати необхідні докази від добровільного надання речей і документів на запит уповноваженого суб'єкта до тимчасового доступу до них і далі – проведення обшуку з метою їх відшукування та вилучення.

Проте, як справедливо зауважує Т.М. Мирошніченко, чи сприяє такий підхід врегулювання кримінально-процесуальних відносин виконанню завдань кримінального провадження, зокрема швидкому і повному розслідуванню кримінальних правопорушень? Послідовне виконання цих процесуальних дій стороною обвинувачення насправді може призвести до втрати доказів, оскільки, не отримавши речі і документи у добровільному порядку та зустрівши згодом перешкоди при виконанні ухвали слідчого судді на надання тимчасового доступу до речей і документів, сторона обвинувачення неефективно витрачає оперативний ресурс. Водночас зацікавлені особи отримують можливість і час для спотворення та знищення важливих для розслідування речових доказів і документів [162, с. 219].

Можна підтримати автора у тому, що слідчий суддя, суд при вирішенні питання про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів повинен

враховувати ці та інші обставини конкретного кримінального провадження, зокрема цінність речей та обстановку, в якій речі і документи знаходяться. У разі, коли речі мають значну матеріальну, культурну чи історичну цінність, а обстановка – доказове значення, речі і документи слід отримувати шляхом проведення обшуку, що надійно забезпечить схоронність отриманих речей і документів, належне фіксування ходу і результатів процесуальної дії і ефективне досудове розслідування [162, с. 219].

Слушною на нашу думку є практика Вищого антикорупційного суду свідчить про поступове формування єдиних підходів до застосування положень статей 64-2 та 170–174 КПК України щодо накладення арешту на майно іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Аналіз відповідних судових рішень дає підстави стверджувати, що судова практика дедалі більше орієнтується на забезпечення балансу між інтересами кримінального провадження та гарантіями права власності осіб, які не є підозрюваними чи обвинуваченими.

Однією з ключових правових позицій, сформованих Апеляційною палатою Вищого антикорупційного суду, є розмежування правового статусу третьої особи та процесуального порядку накладення арешту на її майно. Так, у справі № 991/ 661/25 [338] суд зазначив, що положення статті 64-2 КПК України не регулюють порядок звернення до суду з клопотанням про арешт майна, а визначають лише процесуальний статус третьої особи та момент його виникнення. Вимоги ж щодо суб'єкта звернення з відповідним клопотанням визначені спеціальною нормою — статтею 171 КПК України, відповідно до якої таке клопотання може бути подане прокурором або слідчим за погодженням із прокурором. Таким чином, суд дійшов висновку, що стаття 64-2 КПК України є нормою-дефініцією, яка визначає процесуальний статус особи, але не встановлює процесуальний порядок застосування арешту майна.

Не менш важливою є правова позиція Вищого антикорупційного суду щодо підстав накладення арешту на майно іншої особи. У справі № 991/3310/21 [339] суд наголосив, що арешт майна третьої особи допускається лише за умови доведення прокурором наявності достатніх правових і фактичних підстав, передбачених

статтею 170 КПК України. Зокрема, сторона обвинувачення повинна обґрунтувати існування сукупності обставин, які свідчать про можливість застосування спеціальної конфіскації або про те, що майно відповідає критеріям речового доказу. Крім того, суд звернув увагу на необхідність встановлення обізнаності третьої особи щодо походження майна у випадках, коли арешт застосовується з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Саме по собі припущення про можливий зв'язок майна із кримінальним правопорушенням не може бути достатньою підставою для обмеження права власності.

Наведена практика Вищого антикорупційного суду свідчить про те, що під час вирішення питання про арешт майна іншої особи суди дедалі більше відходять від формального застосування положень кримінального процесуального законодавства та орієнтуються на стандарти ефективного захисту права власності, вироблені практикою Європейського суду з прав людини. Разом із тим аналіз судових рішень підтверджує існування низки дискусійних питань щодо моменту набуття процесуального статусу іншої особи, обсягу її процесуальних прав та критеріїв доведення необхідності накладення арешту на її майно. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення положень статей 64-2 та 170–174 КПК України шляхом більш чіткого нормативного визначення процесуальних гарантій власника майна, який не є підозрюваним або обвинуваченим у кримінальному провадженні.

Таким чином, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, унаслідок яких обмежуються права чи законні інтереси іншої особи, потребує узгодження мети та безпосередніх завдань таких заходів із належним механізмом забезпечення прав цього учасника досудового розслідування. Зазначений механізм має ґрунтуватися на єдиних підходах до своєчасного інформування особи про застосовані щодо неї процесуальні заходи, роз'яснення належних їй прав та створення реальних умов для їх здійснення. Це дасть змогу забезпечити необхідний баланс між потребами досудового розслідування та недопущенням необґрунтованого обмеження прав і законних інтересів особи.

3.2. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій

Одним із визначальних показників правової держави є рівень забезпечення свободи та особистої недоторканності людини. Саме ставлення держави до цих цінностей відображає спрямованість її правової політики та реальний стан дотримання прав людини.

Найбільш відчутних обмежень права і свободи особи зазнають у сфері кримінального провадження. Тому цілком закономірно, що до його основних завдань належить охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Охорона прав та законних інтересів учасників кримінального провадження передбачає створення необхідних умов для їх реалізації, забезпечення їх недоторканності та запобігання можливим порушенням. Це досягається шляхом чіткого нормативного регулювання кримінальних процесуальних відносин і застосування відповідних правових засобів [136, с. 7].

Необхідною умовою належної охорони прав учасників кримінального провадження є функціонування відповідного правового механізму. Його призначення полягає у забезпеченні розумного балансу між захистом прав і законних інтересів особи та допустимим їх обмеженням для досягнення завдань кримінального провадження. Особливої складності забезпечення такого балансу набуває під час проведення слідчих (розшукових) дій, які нерідко безпосередньо впливають на права, свободи та законні інтереси особи.

На думку С. А. Паршака, механізм забезпечення прав учасника кримінального провадження охоплює три взаємопов'язані напрями: створення належних умов для реалізації особою своїх прав, їх охорону та захист. Сукупність цих складників дає змогу не лише запобігати неправомірним обмеженням, а й забезпечувати поновлення порушених прав [197, с. 158].

При цьому, на погляд автора, створення умов для реалізації прав – це процес, що здійснюється посадовими особами або державними органами з метою допомоги особі у їх реалізації, основними напрямками якого є: 1) роз'яснення учасникам

кримінального провадження їх прав і порядку їх реалізації, а також сприяння глибшому осмисленню особою своїх прав; 2) дотримання прав особи як з боку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших учасників процесу; 3) утримання від порушень прав і свобод особи; 4) надання особі реальної можливості для реалізації прав; 5) надання допомоги з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, захисника у реалізації прав і свобод учасниками провадження; охорона прав – це діяльність, спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження, основними видами якої є надання правової допомоги захисником, процесуальне керівництво прокурора за досудовим розслідуванням, судовий контроль; захист прав – це діяльність, яка полягає у недопущенні порушень прав особи (у разі погрози порушення прав чи при перешкоді їх здійсненню), або у формі відновлення порушених прав, що направлена на повну реабілітацію прав особи, відшкодування їй завданої шкоди, а також притягнення винної особи до юридичної відповідальності [197, с. 159, 160, 161].

Перелік учасників кримінального провадження міститься в п. 25 ст. 3 КПК України. Усі вони виконують своє призначення, а тому наділяються певним обсягом прав й обов'язків. Відповідно до переліку учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК України), охороні підлягають права, свободи та законні інтереси як сторін кримінального провадження (обвинувачення та захисту), так і тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні (наприклад, свідок, перекладач, секретар судового засідання тощо) [199, с. 97–98].

Найбільш суттєвого обмеження права, свободи та законні інтереси іншої особи зазнають під час проведення слідчих (розшукових) дій. Саме внаслідок здійснення таких дій особа набуває статусу учасника кримінального провадження, права чи законні інтереси якого обмежуються під час досудового розслідування. З погляду забезпечення прав особи слідчі (розшукові) дії належать до найбільш складних процесуальних дій, оскільки їх проведення нерідко пов'язане з втручанням у сферу приватного життя, обмеженням недоторканності житла, права власності та інших гарантованих законом прав.

Проведення слідчих (розшукових) дій може супроводжуватися застосуванням передбачених законом заходів процесуального примусу. Такий вплив здійснюється уповноваженими органами та посадовими особами з метою забезпечення встановленого порядку кримінального провадження, збирання і перевірки доказів та виконання завдань досудового розслідування. Водночас примусовий характер цих дій зумовлює необхідність чіткого дотримання встановленої процедури, обґрунтованості й пропорційності втручання, а також забезпечення особі реальної можливості захищати свої права та законні інтереси. [112, с. 9].

Як відомо, необхідною умовою правозабезпечення у кримінальному процесі є функціонування механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, що містить засновані на нормах чинного законодавства заходи і рекомендації забезпечення оптимального балансу правореалізації та обмеження прав у межах діяльності, пов'язаної із розкриттям та розслідуванням кримінальних правопорушень.

Одним із безумовних показників правової держави є ступінь захищеності свободи та особистої недоторканності. При цьому, право на свободу розглядається як можливість вчиняти чи не вчиняти дії, що не заборонені законодавством. Право на особисту недоторканність – як закріплені в нормативно-правових актах заборони втручатися в певні сфери людського буття з боку держави, будь-яких організацій чи інших осіб [117, с. 9].

Ю. А. Олійник розглядає конституційне право на особисту недоторканність як належне особі суб'єктивне право, що забезпечує її захищеність від будь-яких протиправних посягань на життя, здоров'я та особисту безпеку. Зміст цього права також передбачає недопустимість незаконного чи необґрунтованого втручання з боку посадових осіб органів державної влади та представників громадських організацій під час виконання ними своїх повноважень, а в разі порушення особистої недоторканності гарантує можливість її поновлення та застосування належних засобів правового захисту [255, с. 85–86].

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під

вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

Ця ж конституційна норма встановлює, що у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою (ч. 3 ст. 29 Конституції України).

Аналіз цих конституційних положень дає підстави для висновку, що обмеження права кожного на свободу та особисту недоторканність пов'язується із затриманням та триманням під вартою, тобто із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження – запобіжних заходів. Конституція України не розглядає як можливе обмеження права на свободу та особисту недоторканність проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас проведення слідчих (розшукових) дій доволі часто пов'язано із застосуванням державно-правового примусу та обмеженням прав осіб.

Як і у ст. 29 Конституції України, у ст. 12 КПК України право на свободу та особисту недоторканність обмежене випадками тримання під вартою, затримання або обмеження у здійсненні права на вільне пересування. Проте особиста недоторканність особи може бути незаконно чи необґрунтовано порушена і під час проведення слідчих (розшукових) дій.

До прикладу, це може відбутись під час проведення стосовно особи негласних слідчих (розшукових) дій; під час проведення обшуку у власника житла чи іншого володіння, де проводиться обшук, і який не є учасником кримінального провадження тощо.

Обмеження прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій представляє собою примусовий вплив, що здійснюється відносно учасників цих дій уповноваженими органами і посадовими особами з метою забезпечення порядку проведення слідчої (розшукової) дії, досягнення мети кримінального процесуального доказування.

При цьому, можливість обмеження прав учасників слідчих (розшукових) дій повинна мати чітку процесуальну регламентацію: формально визначені межі кола органів і осіб, уповноважених на застосування обмежень; кола осіб, відносно яких допустиме застосування правообмежень; строку таких обмежень; можливості застосування альтернативних заходів.

У системі обов'язків відповідних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, важливе місце займають ті обов'язки, що спрямовані на право забезпечення й отримали назву «кореспондуючих». Ці обов'язки є найбільш важливими правовими гарантіями, що представляють собою процесуальні засоби, основним призначенням яких є реалізація, охорона, захист та відновлення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження загалом, і учасників слідчих (розшукових) дій зокрема.

Так, зокрема С. Сидоренко, розглядаючи питання реалізації електронного судочинства, зазначає, що межі реалізації прав учасників кримінального судочинства можна правильно встановити тільки в тому випадку, якщо виходити з принципу єдності процесуальних прав і процесуальних обов'язків. Наприклад, додаткові можливості, які надає використання електронних технологій, ставлять під загрозу безпеку конфіденційних відомостей про учасників кримінально-процесуальних відносин і третіх осіб, переданих через інформаційно-комунікаційну систему Інтернет. Отже, повинні бути кореспондуючі обов'язки осіб, які ведуть процес, спрямовані на захист прав учасників кримінально-процесуальних відносин на конфіденційність особистих даних [243].

Погоджуючись із вищенаведеним, слід зазначити, що права учасників слідчих (розшукових) дій можуть бути забезпечені лише за наявності відповідних цим правам нормативно закріплених обов'язків. Це повною мірою стосується і тих прав учасників слідчих (розшукових) дій, які виведені у статус засад кримінального провадження або окремих їх складових (повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи та ін.).

До прикладу, право на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час проведення слідчої (розшукової) дії тягне за собою не лише обов'язок слідчого

(прокурора) не допускати проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 13 КПК України), а й обов'язок проведення слідчої (розшукової) дії у розумний строк невідкладно після явки учасників цієї дії у призначений час.

Обмеження прав і свобод особи є допустимим лише за умови, що воно здійснюється уповноваженим суб'єктом від імені держави, має законні підстави та відбувається у порядку, встановленому Конституцією України і законами України. Чинний КПК України, ґрунтуючись на конституційних положеннях, передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод під час кримінального провадження, а також визначає підстави, умови та процесуальний порядок застосування таких обмежень.

Особливо відчутним є втручання у права особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Їх здійснення може бути пов'язане з тимчасовим обмеженням права на свободу спілкування, таємницю листування, невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканність житла чи іншого володіння. Такі обмеження можуть стосуватися як підозрюваного, процесуальний статус якого чітко визначений законом, так і інших осіб, які не набули цього статусу, однак щодо них у межах досудового розслідування проводяться відповідні процесуальні дії [70, с. 93; 118, с. 295].

Наведене положення, сформульоване стосовно проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має загальне значення та може бути поширене на інші слідчі (розшукові) дії, здійснення яких супроводжується втручанням у права, свободи чи законні інтереси особи.

Належне забезпечення прав учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій залежить від сукупності правових та організаційних умов. Це повною мірою стосується й іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Такі умови виступають процесуальними гарантіями, покликаними забезпечити законність, обґрунтованість і пропорційність втручання, а також надати особі реальну можливість захищати свої права та законні інтереси.

При цьому, на думку Л.М. Лобойка, гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [149, с. 38–39].

У КПК України достатньо чітко закріплені загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій, дотримання і виконання яких особами, уповноваженими на їх проведення, має призвести до максимального забезпечення прав осіб, які у тому чи іншому процесуальному статусі беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, а також до одержання належних доказів у кримінальному провадженні. При цьому, законодавець не обмежується лише загальними правилами проведення слідчих (розшукових) дій.

Так, у певних випадках, коли йдеться про проведення слідчих (розшукових) дій, що безпосередньо обмежують конституційні права та свободи особи (обшук житла чи іншого володіння особи, НС(Р)Д та ін.), законодавець передбачає більш складну, таку, що передбачає додаткові процесуальні гарантії, процедуру їх проведення, що закріплена у відповідних статтях КПК України.

Зокрема, як зауважує В.А. Колесник, негласність проведення стороною обвинувачення під час здійснення кримінального провадження окремих процесуальних дій ніяким чином не повинна створювати можливості для зловживань прокурором, несумлінними працівниками органів досудового розслідування, оперативними працівниками чи іншими особами, а надто тих зловживань, результатом яких може стати порушення законних прав, особистих інтересів та свобод особи. Гарантією забезпечення конституційних прав та інтересів кожного з учасників кримінального провадження або й осіб, що не є його учасниками, але потрапили до сфери уваги правоохоронних органів, слугують відповідні норми вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Нечіткість формулювання процесуальної норми зумовлює потребу звернення до загальних засад кримінального провадження [118, с. 297].

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій важливими гарантіями забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є встановлені законом обов'язки

уповноважених посадових осіб. Зокрема, прокурор або слідчий за його дорученням повинен письмово повідомити особу про факт і наслідки тимчасового обмеження її конституційних прав, а також про використання одержаних матеріалів у доказуванні або їх знищення.

Таке повідомлення має бути здійснене протягом дванадцяти місяців із дня припинення відповідних дій, але не пізніше звернення прокурора до суду з обвинувальним актом. Оскільки положення статті 253 КПК України спрямовані на захист прав і законних інтересів особи, початок перебігу зазначеного строку доцільно пов'язувати з моментом фактичного припинення обмеження її конституційних прав, а не лише із завершенням проведення негласної слідчої (розшукової) дії [118, с. 295].

Самостійною гарантією є збереження в таємниці відомостей про підготовку та проведення НС(Р)Д як під час їх здійснення, так і після завершення. Такі відомості не повинні розголошуватися доти, доки повідомлення про проведені дії може зашкодити інтересам кримінального провадження або створити загрозу безпеці певних осіб.

Забезпеченню підлягає і конфіденційність відомостей про приватне, особисте чи сімейне життя осіб, отриманих під час проведення НС(Р)Д. Охорона такої інформації здійснюється шляхом установа обмежень щодо копіювання та повного відтворення змісту відповідних протоколів і додатків під час ознайомлення з матеріалами провадження, а також застосування юридичної відповідальності за її незаконне розголошення.

Важливою гарантією є обов'язкове знищення за рішенням прокурора відомостей, речей і документів, які не визнані необхідними для подальшого використання у відповідному кримінальному провадженні. Знищенню також підлягає інформація, одержана внаслідок проведення НС(Р)Д у виняткових невідкладних випадках до постановлення ухвали слідчого судді, якщо надалі в наданні дозволу на проведення такої дії було відмовлено. Крім того, законодавством заборонено втручатися у приватне спілкування захисника або священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим чи виправданим.

Якщо прокурор має намір використати під час судового розгляду як доказ інформацію, отриману внаслідок втручання у приватне спілкування, або окрему її частину, він зобов'язаний забезпечити збереження всього обсягу такої інформації особисто або доручити це слідчому.

Водночас порядок збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, залишається дискусійним питанням кримінальної процесуальної науки. Наявність у законодавчому регулюванні окремих неузгодженостей потребує подальшого наукового опрацювання та вироблення чітких підходів, які забезпечували б належне збереження доказової інформації та водночас не допускали необґрунтованого втручання у приватне життя особи. [98, с. 75–76].

У контексті забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, варто звернути увагу на те, що збереження всього масиву інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, навряд чи є доцільним з огляду на те, що доказами у кримінальному провадженні відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України є не інформація, а фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

З цього приводу, зокрема В.А. Колесник вважає, що більш правильно розуміти цю процесуальну вимогу як таку, що зберіганню підлягає уся отримана інформація, яка стосується кримінального провадження і може бути використана в доказуванні [118, с. 297], що нами підтримується.

Отже, забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій представляє собою сукупність правових засобів і способів, що забезпечують досягнення мети слідчої (розшукової) дій, як і стадії досудового розслідування та кримінального провадження загалом, з однієї сторони, а також реалізацію

регламентованого процесуального статусу цього учасника кримінального провадження – з іншої.

Через систему послідовних процесуальних рішень і дій уповноважених державних органів і посадових осіб формально визначені кримінальним процесуальним законом вказані правові засоби забезпечують дотримання, недопущення порушення та створення умов для реалізації визначених законом прав цього учасника кримінального провадження.

Важливим напрямом забезпечення прав учасників кримінального провадження, які мають статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є подальше вдосконалення кримінального процесуального законодавства. Відповідні зміни мають бути спрямовані на усунення прогалин, неточностей і суперечностей як у регулюванні порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, так і в механізмі забезпечення прав зазначеної особи. Передумовою цього є чітке та системне визначення складових її процесуального статусу.

Особливого значення при цьому, ураховуючи характер правообмежень, набувають гарантії захисту прав людини при проведенні досліджуваних дій, у тому числі й від зловживань владою представниками органів розслідування, прокуратури, суду, якими є передбачені законом підстави та процесуальний порядок отримання дозволу на їх проведення, сам процесуальний порядок їх проведення, фіксація перебігу та результатів, правила допустимості доказів, отриманих у результаті їх проведення тощо [275, с. 89].

Надзвичайно важливим з точки зору захисту прав досліджуваного учасника кримінального провадження – іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є дотримання конституційних прав особи при проведенні слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні.

За висновками С.М. Тарасюка, до суб'єктів, які мають право на проведення цих дій чи залучаються до них, належать такі групи:

- 1) службові особи, які уповноважені на проведення слідчих (розшукових) дій:
 - слідчий чи прокурор (п. 2 ч. 2 ст. 40, п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України);

- співробітники інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, під час досудового розслідування кримінальних проступків (ч. 3 ст. 38 КПК України);

- співробітники оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, які здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної прикордонної служби України, за письмовим дорученням слідчого, прокурора;

- детективи, співробітники оперативно-технічних підрозділів та підрозділів внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1 ст. 41 КПК України);

2) запрошені особи для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (підозрюваний, потерпілий, захисник-адвокат, свідок, представник, поняті, особа, яка ініціювала проведення слідчої (розшукової) дії);

3) спеціалісти (з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань (ч. 1 ст. 236 КПК України);

4) особи, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені під час проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 ст. 223 КПК України) [275, с. 89–90].

Аналіз відповідних норм КПК України дає підстави для висновку, що до категорії останніх можна віднести: власника житла чи іншого володіння, в яких проводиться слідча (розшукова) дія; осіб, стосовно яких здійснюється досудове розслідування, проте про підозру їм не повідомлено; особу, яка перебуває в житлі чи іншому володінні під час слідчої (розшукової) дії, але не є його власником, статистів під час проведення впізнання в житлі чи володінні особи.

Відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються

їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом.

Водночас чітке визначення заходів, яких має вжити слідчий, прокурор для забезпечення присутності відповідних осіб, у КПК України відсутнє. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства дозволило дійти висновку, що такими заходами є: заборона слідчим, прокурором відповідним особам залишати місце обшуку на період проведення цієї процесуальної дії у разі, коли вони вже були в житлі чи іншому володінні на момент прибуття слідчого, прокурора; виклик слідчим, прокурором цих осіб для участі в проведенні слідчої (розшукової) дії [310, с. 189–192].

Варто звернути увагу і на законність та обґрунтованість проведення слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи, як гарантію дотримання прав та законних інтересів такої особи, зокрема у контексті застосування положень ст. 233 КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 цієї статті. Частина 3 ст. 233 КПК України надає право слідчому, дізнавачу, прокурору до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами КПК України, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Наведені положення конкретизують закріплену у ст. 30 Конституції України гарантію недоторканності житла та іншого володіння особи. За загальним правилом проникнення до таких об'єктів, а також проведення в них огляду чи обшуку можливе лише на підставі вмотивованого судового рішення. Відступ від цього порядку допускається виключно у невідкладних випадках, зумовлених необхідністю врятування життя людей або майна чи безпосереднім переслідуванням особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. За таких обставин відповідні процесуальні дії здійснюються в іншому порядку, прямо встановленому законом [122].

При цьому, науковці звертають увагу на недосконалість положень ст. 233 КПК України. Так, І.В. Гловюк, досліджуючи питання, чи є добровільна згода особи, яка володіє житлом, підставою винятково для проникнення, наголошує на відсутності однакового правозастосування, оскільки одні суди заперечують значення добровільної згоди особи як достатньої підстави для проведення у житлі чи іншому володінні особи слідчих (розшукових) дій, інші – визнають за можливе проведення огляду місця події [56, с. 216].

А.Р. Туманянц зауважує, що оскільки ст. 214 КПК України допускається проведення огляду місці події до внесення відомостей до ЄРДР, а в окремих випадках житло особи і є місцем вчинення кримінального правопорушення, то, у невідкладних випадках і огляд житла, яке є місцем події, може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР [288, с. 174].

І.В. Вегера-Іжевська аргументує необхідність зміни порядку розгляду слідчим суддею клопотання слідчого, прокурора про проведення обшуку в невідкладних випадках, коли слідча дія була проведена до постановлення ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233 КПК України). У таких випадках, на думку автора, про розгляд клопотання доцільно повідомляти особу, в житлі чи іншому володінні якої було проведено обшук, яка може брати участь в розгляді клопотання і у такий спосіб захистити свої права та інтереси [36, с. 6–7], що ми підтримуємо.

Проблеми практичного забезпечення прав цієї особи підтверджують результати анкетування 319 респондентів. Лише 1,2 % опитаних вважають, що її права та законні інтереси завжди дотримуються на практиці; 26,5 % зазначили, що

забезпечуються лише права, прямо передбачені КПК України, тоді як 72,3 % вказали на відсутність належного забезпечення через невизначеність процесуального статусу (додаток А).

Отже, отримані результати свідчать, що більшість практичних працівників пов'язує основні проблеми із недостатньою процесуальною визначеністю статусу особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Важливе значення для визначення процесуальних гарантій іншої особи під час проведення слідчих (розшукових) дій має практика Вищого антикорупційного суду.

Так, Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду у справі № 991/2494/22 звернула увагу на те, що положення статті 64-2 КПК України визначають лише процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, тоді як порядок звернення до суду із відповідним клопотанням регламентується статтею 171 КПК України. Суд наголосив, що момент виникнення процесуального статусу третьої особи пов'язується із зверненням до суду з клопотанням про арешт майна, а не з фактичним проведенням слідчої дії чи постановленням ухвали слідчого судді. При цьому Апеляційна палата відхилила доводи сторони захисту про відсутність у детектива повноважень на звернення до суду, зазначивши, що таке право прямо передбачене статтею 171 КПК України за умови погодження клопотання прокурором [340].

Окремої уваги заслуговує ухвала слідчої судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному провадженні № 52024000000000171 (справа № 991/4899/24), у якій під час вирішення питання про арешт майна суд наголосив на необхідності забезпечення процесуальних прав представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Суд окремо звернув увагу на право іншого власника або володільця майна звернутися із клопотанням про скасування арешту відповідно до статті 174 КПК України, якщо відпала потреба у подальшому застосуванні такого заходу або арешт було накладено необґрунтовано. Таким чином, суд фактично підтвердив, що судовий контроль є однією з основних гарантій захисту права власності особи, яка не має статусу підозрюваного, однак зазнала процесуального обмеження своїх прав [341].

Аналіз наведених судових рішень свідчить, що сучасна практика Вищого антикорупційного суду поступово формує підхід, відповідно до якого забезпечення прав іншої особи під час проведення слідчих (розшукових) дій не може обмежуватися лише формальним застосуванням положень КПК України. Вирішальне значення має забезпечення особі реальної можливості користуватися правничою допомогою, брати участь у судовому розгляді, подавати заперечення, клопотання та оскаржувати процесуальні рішення, якщо вони обмежують її права чи законні інтереси. Такий підхід відповідає практиці Верховного Суду та стандартам Європейського суду з прав людини щодо ефективного захисту права власності та права на справедливий судовий розгляд.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зазначити, що аналіз положень КПК України свідчить, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не встановлює обов'язку слідчого чи прокурора роз'яснювати процесуальні права особі, яка не є підозрюваним або іншим учасником кримінального провадження, але права чи законні інтереси якої обмежуються під час проведення слідчих (розшукових) дій. Така законодавча прогалина не забезпечує належної реалізації принципів верховенства права, правової визначеності та права на ефективний захист, оскільки особа фактично зазнає процесуального втручання, не будучи належним чином поінформованою про обсяг своїх процесуальних прав.

З огляду на викладене, вважаємо доцільним доповнити статтю 223 КПК України положенням, відповідно до якого перед початком проведення слідчої (розшукової) дії щодо особи, права чи законні інтереси якої можуть бути обмежені, слідчий або прокурор зобов'язаний роз'яснити їй процесуальні права із внесенням відповідної відмітки до протоколу слідчої (розшукової) дії.

Запровадження такої законодавчої вимоги сприятиме забезпеченню реальної, а не формальної реалізації права на правничу допомогу, права на подання клопотань і заперечень, а також права на ефективний судовий захист. Крім того, запропоновані зміни узгоджуватимуться з положеннями статей 55 та 59 Конституції України, принципом верховенства права, а також із практикою Європейського суду з прав людини, відповідно до якої особа повинна бути своєчасно поінформована про свої процесуальні права для їх ефективного реалізації.

У зв'язку з чим, пропонуємо доповнити статтю 223 КПК України новою частиною такого змісту:

«Перед початком проведення слідчої (розшукової) дії щодо особи, яка не є підозрюваним, потерпілим чи іншим учасником кримінального провадження, але права чи законні інтереси якої можуть бути обмежені внаслідок її проведення, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний роз'яснити такій особі її процесуальні права, про що робиться відповідна відмітка у протоколі слідчої (розшукової) дії».

Отже, проведене нами дослідження дозволяє дійти висновку, що забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час проведення слідчих (розшукових) дій, є однією з ключових гарантій дотримання принципу верховенства права у кримінальному провадженні. Незважаючи на поступове формування сталої судової практики та орієнтацію на міжнародні стандарти захисту прав людини, чинне кримінальне процесуальне законодавство України все ще містить низку прогалин, які негативно впливають на ефективність реалізації процесуальних прав цієї категорії осіб. Зокрема, законодавство не забезпечує належної визначеності моменту виникнення відповідного процесуального статусу, обсягу процесуальних прав та гарантій їх реалізації під час проведення слідчих (розшукових) дій.

У зв'язку з цим обґрунтовані у дисертаційному дослідженні пропозиції щодо вдосконалення положень КПК України спрямовані на підвищення рівня процесуальних гарантій іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, забезпечення балансу між публічними інтересами кримінального провадження та необхідністю ефективного захисту прав людини, а також гармонізацію національного кримінального процесуального законодавства з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини. Реалізація запропонованих змін сприятиме підвищенню ефективності судового контролю, формуванню єдиної правозастосовної практики та зміцненню гарантій захисту прав людини у кримінальному провадженні.

Висновки до розділу 3

Дослідження особливостей забезпечення прав іншої особи під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій дає підстави сформулювати такі висновки і пропозиції.

1. Забезпечення прав іншої особи під час досудового розслідування охоплює взаємопов'язані механізми реалізації, охорони та захисту її прав і законних інтересів. Їх ефективність залежить не лише від наявності відповідних норм у КПК України, а й від своєчасного інформування особи, можливості брати участь у процесуальних діях і судовому розгляді, користуватися правничою допомогою, подавати клопотання та заперечення, а також оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність уповноважених суб'єктів.

2. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо майна особи повинно відповідати вимогам законності, обґрунтованості та пропорційності. Під час вирішення питання про арешт майна слідчий суддя має встановити зв'язок майна з обставинами кримінального провадження, оцінити необхідність відповідного обмеження та його наслідки для власника або володільця. Особі повинна бути забезпечена реальна можливість брати участь у розгляді клопотання, подавати докази й заперечення, користуватися допомогою представника та порушувати питання про скасування необґрунтованого арешту.

3. Поняття «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт» та «інший власник або володільця майна» не є тотожними. Їх непослідовне використання у КПК України ускладнює визначення процесуального становища особи та обсягу доступних їй засобів захисту. У зв'язку з цим положення статей 64-2 і 170–174 КПК України потребують узгодження із загальними нормами, що визначатимуть статус іншої особи та порядок реалізації нею процесуальних прав.

4. За загальним правилом розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів має проводитися з викликом особи, у володінні якої вони перебувають. Розгляд клопотання без її участі допускається лише за наявності достатніх підстав вважати, що існує реальна загроза зміни або знищення відповідних об'єктів. Посилання сторони провадження лише на формулювання ч. 2 ст. 163 КПК України

не може вважатися достатнім обґрунтуванням. Оцінка такої загрози має здійснюватися за стандартом обґрунтованого припущення, що спирається на конкретні обставини кримінального провадження, а не на абстрактні міркування.

5. Під час проведення обшуку, огляду та інших слідчих (розшукових) дій особа може зазнавати істотного обмеження недоторканності житла, права власності, приватності та інших прав, не маючи при цьому іншого чітко визначеного процесуального статусу. За таких обставин їй необхідно до початку відповідної дії роз'яснити процесуальні права, забезпечити можливість користуватися правничою допомогою, подавати клопотання, зауваження і заперечення, а також вимагати внесення їх до протоколу. Результати анкетування підтверджують, що відсутність чіткої регламентації цих прав залишається однією з основних проблем правозастосування.

З метою усунення виявлених прогалин запропоновано внести взаємопов'язані зміни до статей 103, 111, 112 і 223 КПК України. Вони мають передбачати належне фіксування процесуальних дій, обов'язкове повідомлення особи про дії та рішення, які обмежують її права чи законні інтереси, визначення змісту такого повідомлення, а також обов'язок слідчого, дізнавача або прокурора до початку слідчої (розшукової) дії роз'яснити особі належні їй права. Факт їх роз'яснення необхідно засвідчувати у протоколі відповідної процесуальної дії. Запропоновані зміни мають застосовуватися разом із положеннями нової ст. 64-3 КПК України, у якій визначатиметься загальний процесуальний статус іншої особи та її представника.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні цілісного підходу до визначення і реалізації процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, а також у розробленні пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування. Відповідно до поставленої мети і завдань сформульовано такі висновки.

1. Аналіз стану наукового дослідження засвідчив, що в науці кримінального процесу ґрунтовно опрацьовано загальні питання правового статусу учасників кримінального провадження, змісту їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також засобів їх реалізації, охорони та захисту. Водночас наукові праці, безпосередньо присвячені іншій особі, стосуються переважно окремих аспектів її участі у кримінальному провадженні. Цілісного підходу до визначення процесуального становища такої особи, моменту виникнення відповідного статусу, його структури, обсягу процесуальних прав і механізму їх забезпечення дотепер не сформовано.

Методологічні засади дослідження сформовано на основі комплексного використання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечило всебічне вивчення становлення, змісту та практики реалізації процесуального статусу іншої особи.

2. Історичний розвиток кримінального процесуального законодавства характеризується поступовим переходом від фактичного залучення особи до судочинства без чіткого визначення її правового становища до нормативного закріплення окремих процесуальних статусів. Упродовж тривалого часу обсяг прав особи залежав від її соціального становища, фактичних обставин справи або проведення щодо неї певної процесуальної дії, що спричиняло невідповідність між фактичною роллю особи у кримінальному провадженні та її формальним статусом.

Прийняття КПК України 2012 року посилило правозахисну спрямованість кримінального провадження, однак не забезпечило належного регулювання становища осіб, які, не будучи підозрюваними, обвинуваченими чи потерпілими, зазнавали процесуальних обмежень. Закріплення у 2017 році поняття іншої особи

стало важливим етапом розвитку законодавства, проте не усунуло правової невизначеності щодо моменту виникнення цього статусу, його змісту, порядку реалізації та співвідношення зі статусами інших учасників кримінального провадження.

3. Процесуальний статус іншої особи запропоновано розуміти як визначене нормами кримінального процесуального права становище учасника досудового розслідування, зміст якого утворюють права, свободи, законні інтереси, процесуальні обов'язки та юридична відповідальність. Правосуб'єктність, засади кримінального провадження, процесуальна форма та правові гарантії є передумовами, умовами і засобами реалізації цього статусу, а не його самостійними складовими.

Іншу особу, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, доцільно визначити як фізичну або юридичну особу, яка не набула іншого процесуального статусу, що надає достатні засоби захисту, та щодо якої або її майна прийнято процесуальне рішення чи проведено процесуальну дію, наслідком яких стало реальне обмеження її прав, свобод або законних інтересів. Цей статус виникає незалежно від прийняття окремої постанови, з моменту фактичного обмеження прав чи законних інтересів особи. Отримання повідомлення є гарантією реалізації вже набутого статусу, а не підставою його виникнення.

Запропоновано доповнити КПК України статтею 64-3 «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник», у якій закріпити поняття цього учасника, підставу та момент виникнення його статусу, порядок повідомлення про процесуальні дії і рішення, систему процесуальних прав та обов'язків, право мати представника, коло представників, порядок підтвердження їхніх повноважень та обсяг належних їм процесуальних прав.

До основних прав іншої особи запропоновано віднести право бути повідомленою про підстави обмеження та належні їй права й обов'язки; давати пояснення або відмовитися від їх надання; користуватися послугами перекладача і професійною правничою допомогою; брати участь у процесуальних діях; подавати зауваження, заперечення, клопотання та відводи; ознайомлюватися з матеріалами,

що безпосередньо їй стосуються; отримувати копії процесуальних документів та оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність. Основними обов'язками визначено прибуття за викликом, неперешкоджання встановленню обставин кримінального правопорушення та нерозголошення відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю.

4. Механізм забезпечення прав іншої особи охоплює реалізацію, охорону та захист її прав, свобод і законних інтересів. Реалізація передбачає створення умов для використання процесуальних можливостей; охорона спрямована на запобігання безпідставному втручанню; захист полягає у припиненні незаконних обмежень, усуненні їх наслідків і відновленні порушеного правового становища.

Самостійною процесуальною гарантією визначено своєчасне інформування іншої особи про підстави, характер і межі обмеження її прав чи законних інтересів, роз'яснення процесуальних прав і порядку їх реалізації, а також фіксування виконання цього обов'язку. Належне інформування створює умови для користування професійною правничою допомогою, заявлення клопотань, зауважень і заперечень, подання доказів та оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Для нормативного закріплення цієї гарантії запропоновано доповнити статтю 103 КПК України частиною другою, у якій визначити процесуальними діями всі дії органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду; статтю 111 КПК України частиною четвертою, якою встановити обов'язковість повідомлення іншої особи про здійснення стосовно неї або її майна процесуальної дії, що обмежує її права чи законні інтереси; статтю 112 КПК України частиною другою, передбачивши зазначення у повідомленні підстав проведення процесуальної дії, а також прав та обов'язків іншої особи.

5. Міжнародні стандарти забезпечення прав іншої особи становлять систему загальновизнаних принципів, міжнародно-правових вимог і мінімальних процесуальних гарантій, спрямованих на запобігання свавільному втручанню держави у сферу прав та законних інтересів людини. Таке втручання має бути передбачене законом, переслідувати правомірну мету та відповідати вимогам правової визначеності, необхідності й пропорційності. Особі повинні бути

забезпечені доступ до суду, можливість користуватися професійною правничою допомогою та ефективні засоби юридичного захисту.

Практика ЄСПЛ орієнтує державу на забезпечення реальних і дієвих прав, тому відсутність в особи традиційного процесуального статусу не може бути підставою для позбавлення її засобів захисту від необґрунтованого втручання. Обсяг процесуальних гарантій має визначатися не лише формальним статусом особи, а передусім характером, інтенсивністю та наслідками фактичного обмеження її прав чи законних інтересів.

6. Забезпечення прав іншої особи під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження має здійснюватися на всіх етапах відповідної процедури та ґрунтуватися на вимогах законності, обґрунтованості, необхідності, пропорційності й ефективного судового контролю. Під час вирішення питання про арешт майна необхідно встановлювати його зв'язок з обставинами кримінального провадження, оцінювати співмірність втручання та враховувати його наслідки для власника або володільця. Особі має бути забезпечено можливість брати участь у судовому розгляді, подавати докази та заперечення, користуватися допомогою представника, оскаржувати застосоване обмеження і звертатися з клопотанням про скасування арешту.

Поняття іншої особи, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та іншого власника або володільця майна не є тотожними. Їх непослідовне використання у КПК України ускладнює визначення процесуального статусу та обсягу засобів захисту, тому положення статей 64-2 і 170-174 КПК України потребують термінологічного та змістового узгодження зі статтею 64-3 КПК України.

Розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів без виклику їх володільця повинен залишатися винятком і допускатися лише за умови доведення реальної загрози зміни або знищення відповідних об'єктів. Для оцінювання такої загрози запропоновано застосовувати стандарт обґрунтованого припущення, заснований на конкретних обставинах кримінального провадження, що виключає обмеження прав особи на підставі абстрактних або формальних посилань.

7. Під час проведення обшуку, огляду та інших слідчих (розшукових) дій інша особа може зазнавати обмеження недоторканності житла, права власності, приватності та інших прав, не маючи достатньо визначеного процесуального статусу. Належне забезпечення її прав має передбачати їх роз'яснення до початку відповідної дії, допуск представника, право заявляти клопотання, зауваження і заперечення, вимагати внесення їх до протоколу, отримувати копії процесуальних документів та оскаржувати незаконні рішення, дії чи бездіяльність.

Результати анкетування слідчих, прокурорів, детективів і дізнавачів підтвердили необхідність чіткого законодавчого визначення прав цієї категорії осіб та порядку їх реалізації. Інформування про процесуальні права повинно здійснюватися до початку слідчої (розшукової) дії, оскільки лише за такої умови особа може реально скористатися професійною правничою допомогою та іншими засобами захисту.

Запропоновано частину третю статті 223 КПК України доповнити положенням, відповідно до якого перед початком проведення слідчої (розшукової) дії щодо особи, яка не має статусу підозрюваного, потерпілого чи іншого учасника кримінального провадження, але права чи законні інтереси якої можуть бути обмежені внаслідок її проведення, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний роз'яснити такій особі належні процесуальні права та зафіксувати виконання цього обов'язку у протоколі.

Комплексне впровадження запропонованих змін до статей 64-3, 103, 111, 112 і 223 КПК України дасть змогу усунути фрагментарність правового регулювання, узгодити момент виникнення статусу іншої особи з фактичним обмеженням її прав чи законних інтересів та створити належні умови для реалізації, охорони і захисту її прав під час досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абламський С. Є. Актуальні питання забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 64–67.
2. Абламський С. Є. Процесуальний статус захисника за КПК України: проблеми регламентації та шляхи їх удосконалення. *ScienceRise: Juridical Science*. 2018. № 1. С. 48–54.
3. Авдюгін Р. Г. Правові засоби забезпечення прав і свобод людини в Україні: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса. 2012. 22 с.
4. Азаров Ю. Класифікація учасників кримінального процесу. *Митна справа*. 2014. Спец. вип. С. 111–114.
5. Азаров Ю. І. Окремі питання використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС, 2017. Ч. 1. С. 32–33.
6. Азаров Ю. І., Заїка С. О. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: здобутки та шляхи удосконалення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 92–97.
7. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 57–61.
8. Алєнін Ю. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 4. С. 30–32.
9. Алєнін Ю., Торбас О. Еволюція кримінального процесуального законодавства за роки незалежності України. LexInform. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/evolyutsiya-kryminalnogo-protsesualnogo-zakonodavstva-za-roky-nezalezhnosti-ukrayiny/>.

10. Амеліна А. С. Дотримання конституційних прав і свобод у кримінальному судочинстві. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 28–31.
11. Андрієвська О. В. Конституційно-правові обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. 20 с.
12. Антипова І. Л. Адміністративно-правовий статус вищих спеціалізованих судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 245 с.
13. Бабецька І. Я. Законний інтерес та охоронюваний законом інтерес як різновиди інтересу в цивільному праві України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2016. № 2. С. 158–164. (Серія «Право»).
14. Бабешко А. О. Міжнародно-правові стандарти поводження з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 129–141.
15. Батанов О. В. Деякі концептуальні питання теорії та практики конституційно-правового забезпечення прав людини в Україні. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький, 2018. С. 22–27.
16. Батюк О. В. Правовий статус обвинуваченого на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 207 с.
17. Баулін О. В. До розбудови системи спеціальних гарантій процесуальної незалежності слідчого. *Держава і право*. 1997. Вип. 1. С. 69–72.
18. Бегма А. П. Прокурор як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 20 с.
19. Бедрій Р. Б. Громадянство України: конституційно-правові основи : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 16 с.
20. Безусий В. В. Окремі питання правового статусу людини в державі. *Форум права*. 2009. № 2. С. 44–49. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09bvvlvd.pdf>.
21. Белькова О. В. Правовий статус свідка в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 226 с.

22. Белая Л. В. Удосконалення інституту юридичної відповідальності як фактор формування демократичної, соціальної, правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 20 с.
23. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 16 с.
24. Благодир А. Юридична відповідальність і заходи захисту правопорядку в кримінальному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 162–165.
25. Бліхар М. Сутність юридичної відповідальності в правовій доктрині України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. № 4. С. 161–168.
26. Бойко О. Розумні строки кримінального провадження в практиці Європейського суду з прав людини. *National Law Journal: Theory and Practice*. 2020. № 3 (43). С. 83–90.
27. Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.
28. Боняк В. О. Реальність прав, свобод, обов'язків, людини і громадянина як принцип діяльності органів охорони правопорядку України. *Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. круглого столу* (Харків, 20 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 22–26.
29. Борзих Н. В. Діяльність захисника щодо забезпечення прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
30. Боярчук К. О. Поняття та основні способи імплементації норм міжнародного права. *Віче*. 2015. № 19. С. 78–82.
31. Бублик Н. Процесуальний статус особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 270–274.
32. Бурак В. Я. До поняття «законний інтерес у трудовому праві». *Актуальні питання реформування правової системи України : зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 черв. 2007 р.) : у 2 т. Луцьк, 2007. Т. 2. С. 16–18.*

33. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
34. Васильков Д. С. Актуальні проблеми пояснення у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 59–63. (Серія «Юридичні науки»).
35. Васько Е. А. Международные стандарты по защите прав участников уголовного процесса и практика их внедрения в национальное законодательство (на примере Франции и Украины). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3725/Vasko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
36. Вегера-Іжевська І. В. Забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи в кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 22 с.
37. Великий тлумачний словник сучасної української мови (170 000 слів) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ–Ірпінь : Перун, 2002. 1426 с.
38. Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Харків : Нове Слово, 2011. 260 с.
39. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 20 с.
40. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.
41. Віротченко С. С. Завдання кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. С. 201–205.
42. Войцехівська Д. Ю. Сучасний стан забезпечення прав людини в Україні. *Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Київ, 16 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 136–138.
43. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 17 с.
44. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

45. Волошанівська Т. В. Щодо питання розмежування понять «захист» та «охорона» у кримінальному провадженні в світлі міжнародних стандартів прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 216–220. URL: http://lsej.org.ua/6_2016/60.pdf.
46. Гаврилюк Л. В. Відповідальність слідчого: кримінально-процесуальні засади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.
47. Гавронська Т. В. Правове забезпечення прав і свобод людини в правових системах світу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.01.01. Київ, 2015. 20 с.
48. Галаган В. І., Галаган О. І. Реалії і проблеми нового КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 13–18.
49. Галаган В. І., Удовенко Ж. В. Потреби криміналістичного забезпечення дотримання прав і свобод людини під час проведення процесуальних дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 3–10.
50. Гапотій В. Д., Жильцов О. Л., Воржевітіна Г. І. Основні правові системи світу : навч. посіб. Мелітополь : Однорог Т. В., 2019. 279 с.
51. Гарбовський Л. А., Дідківська Г. В., Топчій В. В. Правовий статус потерпілого у кримінальному процесі України : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. 152 с.
52. Герасименко С. Г. Судовий контроль під час провадження досудового слідства: теоретичні та практичні проблеми. *Держава та регіони*. 2010. № 3. (Серія «Право») С. 132–135.
53. Гловюк І. В. Деякі питання арешту майна з метою збереження речових доказів. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали V Міжнар. круглого столу* (Одеса, 26 трав. 2017 р.). Одеса : Гельветика, 2017. С. 27–31.
54. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 40 с.
55. Гловюк І. В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 158–165.

56. Гловюк І. В. Стаття 233 КПК України: питання практичної реалізації. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 216–218.
57. Гнатюк А. Ю. Функціональна структура кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому провадженні : монографія. Харків : Право, 2019. 150 с.
58. Головченко В. Теоретико-прикладні аспекти правоздатності та суб'єктивних прав особи. *Право України*. 2009. № 5. С. 82–87.
59. Головченко В. Юридична відповідальність: позитивний і ретроспективний аспекти. *Юридична Україна*. 2004. № 7. С. 4–7.
60. Гончаренко С. Методика викладання положень Європейської Конвенції з прав людини прецедентного права Європейського Суду з прав людини у юридичних вищих навчальних закладах. *Право України*. 2011. № 7. С. 251–268.
61. Городецька М. С. Застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2. С. 67–74.
62. Григораш О. І. Суб'єктивні права й обов'язки – елементи адміністративно-правового статусу особи. *Науковий вісник*. 2005. Вип. 273. С. 67–71. (Серія «Правознавство»).
63. Григорчук Є. В. Історичний розвиток процесуального статусу учасників, що виконують допоміжну функцію у кримінальному судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 84–87. (Серія «Право»).
64. Грищук В. К. Негативна (ретроспективна) юридична відповідальність та її підстава. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4. С. 5–13.
65. Грошевий Ю. М. Судове слідство за Статутом кримінального судочинства 1864 р. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 4. С. 107–111.
66. Грошевий Ю. М., Шило О. Г. Проблемні питання застосування КПК при обранні запобіжних заходів. *Право України*. 2013. № 11. С. 216–224.
67. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32–37.

68. Гурбик А. О. Статути Великого Князівства Литовського 1529, 1566, 1588.

URL: http://www.history.org.ua/?termin=Statuty_V.

69. Гутник В. В. Кримінально-процесуальні гарантії учасників міжнародних збройних конфліктів (міжнародно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2010. 18 с.

70. Даль А. Л. Забезпечення прав і свобод людини під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : зб. тез доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 11 квіт. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 92–95.

71. Даневский В. П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа. Киев : Семенко Сергей, 2003. 142 с.

72. Дашковська О. Р., Яворський В. О., Безсонова К. Д. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Вип. 64. С. 21–25. (Серія «Право»).

73. Денисова А. М. Законний інтерес як відображення правового розвитку. Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти. *Зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених* (Суми, 8–9 груд. 2006 р.). Суми, 2006. С. 36–39.

74. Дерев'янка М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

75. Дешко Л. М. Втілення принципу правової визначеності у правотворчу та правозастосовчу практику при обмеженні права на судовий захист. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pchdu/2012_2/029.pdf.

76. Джеремі Макбрайд. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ : К.І.С., 2010. 576 с.

77. Джига М. В. Проблеми законності та доцільності при забезпеченні правового статусу обвинуваченого під час розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 210 с.

78. Діденко Є. В. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2013. 18 с.

79. Донченко О. П. Свобода як категорія права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2010. 18 с.

80. Євхутич І. М. Мораль і право в системі соціальних уявлень сучасного суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 230 с.

81. Жовтан П. В., Кравцова Л. Ю. Реалізація окремих прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. Вип. 4. С. 256–260.

82. Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2022. 268 с.

83. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування : монографія / [В. Г. Дрозд, А. В. Пономаренко, С. Є. Абламський та ін.] Херсон : Гельветика, 2019. 498 с.

84. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти : монографія. Дніпро: ДДУВС, 2020. 536 с.

85. Завгородній В. А. Рішення Європейського Суду з прав людини як акти тлумачення норм конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 29–33. (Серія «Право»).

86. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.

87. Заїка С. О. Аспекти імплементації міжнародних стандартів і засад кримінального провадження в галузі прав людини в кримінальне процесуальне законодавство України. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС, 2017. Ч. 1. С. 49–51.

88. Зайцев О. В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові гарантії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.

89. Закревська Т. О. Щодо поняття охорони прав, свобод та законних інтересів свідка у кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. Т. 2. С. 60–63.

90. Захист прав, свобод та законних інтересів громадян України у процесі здійснення правоохоронної діяльності / за заг. ред. В. П. Діхтієвського. Донецьк : Ноулідж, 2009. 218 с.

91. Зеленська М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : монографія. Київ : Прав. єдність, 2016. 211 с.

92. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 291 с.

93. Землянский П. Т. Уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР). Киев : Тип. МВД УССР, 1972. 307 с.

94. Іванець А. Довгоочікувані зміни до КПК. Взгляд юриста: юридический блог компании Jurimex. URL: <http://jurblog.com.ua/2017/11/dovgoochikuvani-zmini-do-kpk/>.

95. Іванов А. На що потрібно звертати увагу слідчим суддям при розгляді клопотань про надання тимчасового доступу до речей і документів. *Судово-юридична газета*. 17 лют. 2020 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/161294-na-scho-potribno-zvertati-uvagu-slidchim-suddyam-pri-rozglyadi-klopota-pro-nadannya-timchasovogo-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv>.

96. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 22 с.

97. Ільїна О. В. Рішення Європейського суду з прав людини як джерела кримінального права України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2. С. 167–171.

98. Ільченко О. В., Смаль В. В. Актуальні питання щодо збереження інформації, отриманої внаслідок втручання в приватне спілкування. *Молодий вчений*. 2021. № 12. С. 75–78.

99. Кабмін створив комісію з виконання рішень Європейського суду з прав людини. Українська правда. 1 квіт. 2020 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/1/7246071/>.

100. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 23 с.

101. Калачова О. М. Забезпечення прав та законних інтересів особи на досудовому слідстві. *Актуальні питання реформування правової системи України. зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (Луцьк, 1–2 черв. 2007 р.) : у 2 т. Луцьк, 2007. Т. 2. С. 204–208.

102. Калачова О. М. Визначення слідчим процесуального статусу осіб, що беруть участь у досудовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 201 с.

103. Калачова О. М. Визначення слідчим процесуального статусу осіб, що беруть участь у досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 19 с.

104. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

105. Касумова А. Б. Право особи на скаргу в кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 19 с.

106. Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2013. 20 с.

107. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 20 с.

108. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2017. 540 с.

109. Кириченко Ю. В. Конституційно-правове регулювання прав людини в Україні в контексті гармонізації з законодавством європейських держав : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2018. 512 с.
110. Кисельов О. О., Д'яченко Г. Є. Міжнародні стандарти захисту прав осіб, які є потерпілими від кримінальних правопорушень. *Право і суспільство*. 2019. № 6. Ч. 2. С. 156–161.
111. Климчук М. П. Міжнародні стандарти щодо захисту прав учасників кримінального провадження. *Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (Черкаси, 15 берез. 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 28–30.
112. Климчук М. П., Бігунець І. М. Гарантії прав і законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 27–35.
113. Коваленко І. П. Заявник як суб'єкт кримінально-процесуальних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 20 с.
114. Коваль О. М. Право особи на виправдання у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 19 с.
115. Ковна У. С. Забезпечення прав і законних інтересів малолітніх осіб у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.
116. Когунь А. М. Юридична відповідальність як засіб забезпечення правового статусу утримуваних осіб в ІТТ ОВС. *Митна справа*. 2010. № 6. Ч. 2. С. 478–482.
117. Кожан В. В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 20 с.
118. Колесник В. А. Гарантії дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 63. С. 293–297. (Серія «Право»).
119. Колодчин Д. В. Генезис кримінального процесуального інституту тримання під вартою. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 207–212.

120. Колотило О. Продовжити не можна закрити. *Юридична газета online*.
URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prodovzhiti-ne-mozhna-zakriti-.html>.
121. Конституційне право України : підручник. 11-те вид., перероб. та доповн. Ужгород : РІК-У, 2023. 536 с.
122. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
123. Корецький О. П. Функціональний підхід щодо статусу учасників кримінального процесу. *Право.ua*. 2020. № 2. С. 77–83. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/77-_Koretskyj.pdf.
124. Коріняк О. М. Захист прав і свобод людини при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 15 с.
125. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1987. 35 с.
126. Коробко Ю. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.
127. Король В. В., Юрчишин В. Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 2. С. 245–253.
128. Корсун В. Судовий контроль у досудових стадіях кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 193–195.
129. Корсун В. Я. Види судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу. *Актуальні проблеми зміцнення державності і національної єдності України : матеріали наук.-практ. конф.* (Київ, 24 серп. 2010 р.). Київ : Ліпкан О. С., 2010. С. 19–21.
130. Корчева Т. В. Професійна правнича допомога особам, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування: проблемні питання.

Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 227–231. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/60.pdf.

131. Котова А. С. Процесуальний порядок арешту майна у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 283 с.

132. Кофман Б. Я. Актуальні питання нормопроєктування правового статусу людини і громадянина в конституційному праві України: до формування парадигми процесуально-стадійного забезпечення. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 2. С. 123–129.

133. Кохановський Д. О. Проблемні питання щодо визначення поняття та сутності забезпечення прав особи в кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 28. Т. 3. (Серія «Право») С. 73–75.

134. Крестовська Н. М. Ювенальний правовий статус. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Вип. 8. С. 278–284.

135. Кримінальний процес [Текст] : підручник / [М. Й. Кулик, О. Ю. Хабло, М. Я. Никоненко та ін.] ; за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського. Київ : Центр учбової літератури, 2025. 872 с.

136. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право. 2012. Т. 1. 768 с.

137. Крукевич О. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 3. С. 258–262.

138. Кузик Т. М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.

139. Кузнецова М. Ю. Інформаційно-правовий статус: поняття, ознаки, структура. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 165–169.

140. Кузубова Т. О., Юхно О. О. Тимчасовий доступ до речей і документів: теоретичні і прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. О. О. Юхна. Харків : Панов А. М., 2019. 348 с.
141. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 4–8.
142. Кучинська О. П. Роль принципів кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 441 с.
143. Кучинська О. П., Іверук Н. О. Правовий статус заставодавця як учасника кримінального провадження: окремі аспекти законодавчого врегулювання та правозастосовної практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 49–57.
144. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 230 с.
145. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 22 с.
146. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
147. Литвин І. І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 38. Т. 1. (Серія «Право») С. 18–21.
148. Літвінова І. Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.
149. Лобойко Л. М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т. внутр. справ, 2006. 352 с.
150. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. Київ : Атіка, 2008. 411 с.
151. Лютий В. В. Розвиток законодавства щодо потерпілих від злочинів як умова захисту майнових прав людини. *Адвокат*. 2009. № 9. С. 28–32.

152. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 20 с.
153. Мазур М. Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 20 с.
154. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 227 с.
155. Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.
156. Макаренко Р. В. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 21. С. 141–148. (Серія №18. «Економіка і право»).
157. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 495 с.
158. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18–23.
159. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
160. Марочкін О. І. До питання про становлення системи кримінального процесуального законодавства України. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 209–218.
161. Марущак Н. В. Забезпечення права особи на повагу до її гідності на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.
162. Мирошніченко Т. М. Реалізація нормативного змісту засад кримінального провадження у ході тимчасового доступу до речей і документів як засобу забезпечення доказової діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 215–220.
163. Михайленко В. В. Практичні аспекти тимчасового доступу до речей і документів за клопотаннями захисту і потерпілого. *Юридична газета. Online*. 23

квіт. 2021 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/praktichni-aspekti-timchasovogo-dostupu-do-rechey-i-dokumentiv-zaklopotannyami-zahistu-i-poterpilog.html>.

164. Михайленко В. В. Проблемні питання статусу особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Рівне, 18–19 берез. 2021 р.). Рівне : Гельветика, 2021. С. 180–184.

165. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР. Київ, 1969. 438 с.

166. Михайлик Д. О. Поняття процесуальних дій у кримінальному провадженні України. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 217–221

167. Михайлів С. В. Адвокат-представник потерпілого у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

168. Мікуліна М. Законні інтереси та суб'єктивні права: потенціал можливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 3. С. 25–26.

169. Моторигіна М. Г. Проблеми визначення моменту набуття підозрюваним статусу обвинуваченого. *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2015. Вип. 19. С. 208–211. (Серія «Право»).

170. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : монографія / за наук. ред. О. В. Капліної. Харків : Оберіг, 2018. 306 с.

171. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

172. Мурчин М. А. Способы реализации и механизмы имплементации норм международного права. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 118–126.

173. Мусиченко О. М. Засоби забезпечення зрозумілості кримінально-правових норм за автентичним національним законодавством Х–XVIII століття. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1. С. 19–37.

174. Назаров В. В. Конституційні права і свободи громадян у кримінальному провадженні – обмеження чи порушення? *Глобальна організація союзницького лідерства GOAL*. URL: <http://goal-int.org/konstitucijni-prava-i-svobodi-gromadyan-u-kriminalnomu-provadžhenni-obmezheniya-chi-porushennya/>.

175. Назаров В. В. Реалізація міжнародних критеріїв обмеження конституційних прав людини у кримінальному процесі України. *Глобальна організація союзницького лідерства GOAL*. URL: <http://goal-int.org/realizaciya-mizhnarodnix-kriteriiv-obmezhennya-konstitucijnix-prav-lyudini-u-kriminalnomu-procesi-ukraini/>.

176. Назаров В. В., Тракало Р. І. Становлення і розвиток судового контролю на досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2015. № 1. С. 54–59.

177. Нескороджена Л. Л. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 226 с.

178. Никоненко М. Я. Аспекти тлумачення поняття кримінального провадження. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжсвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 т. Київ, 2017. Т. 1. С. 117–119.*

179. Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 261 с.

180. Новіков В. В., Боровікова В. С. Про механізм реалізації прав і свобод людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 3. С. 45–56. (Серія «Юридична»).

181. Новіцький В. В. Юридичні гарантії прав людини: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право», Київ, 2021. 270 с.

182. Общетеоретическая юриспруденция : учеб. курс / ред. Ю. Н. Оборотов. Одесса : Феникс, 2011. 436 с.

183. Окунєв І. С. Проблема правосуб'єктності як складова правового статусу суб'єкта права. *Держава і право*. 2007. Вип. 37. С. 58–65. (Серія «Юридичні і політичні науки»)

184. Омельченко Т. В. Система конституційних гарантій прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2006. Вип. 9. С. 253–257.

185. Оніщенко Н. М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри. *Держава і право*. 2008. Вип. 42. С. 3–11. (Серія «Юридичні і політичні науки»).
186. Опольська Н. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 4. С. 191–195.
187. Орловський Р. С. Оціночні поняття в законодавчій регламентації інституту співучасті. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 70–74. (Серія «Юридичні науки»).
188. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
189. Осінська О. М. Потерпілий як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 20 с.
190. Остапенко С. І. Кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.
191. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 20 с.
192. Падалка А. М. Процесуальні гарантії забезпечення виконання обов'язків учасниками кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2015. 20 с.
193. Падалка Р. О. Верховенство права як основоположний принцип права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 195 с.
194. Падох Я. Суди й судовий процес старої України: нариси історії. Записки наукового товариства ім. Шевченка. 1990. Т. 209. 128 с.
195. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. Вип. 2. С. 95–98.
196. Панчук О. В. Надання свідку правової допомоги у кримінальному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.
197. Паршак С. А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 157–162.

198. Пасічник А. Щодо поняття правоздатності суб'єкта права. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 11. С. 28–31.
199. Патюк С. О. Завдання кримінального провадження України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95–101.
200. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648–1782). Львів : Львів. ун-т, 1967. 179 с.
201. Пилипенко Д. О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2014. 18 с.
202. Пікуля Т. О. «Суб'єктивне право» – «законний інтерес»: поняття та діалектика співвідношення. *Кримський юридичний вісник*. 2010. Вип. 3. Ч. 1. С. 151–158.
203. Побережник А. О. Гарантії забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.
204. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : монографія. Харків : Арсіс, 2002. 160 с.
205. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник : у 2 т. Київ : Юрид. думка, 2006. Т. 1. 544 с.
206. Подковський О. С. Тимчасовий доступ до речей і документів за новим КПК: проблеми і шляхи їх вирішення. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 58–63.
207. Пономаренко А. В. Забезпечення прав і законних інтересів особи, ув'язненої під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.
208. Попович Т. П. Юридичний обов'язок як правова цінність. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 2. С. 43–47.
209. Популярна юридична енциклопедія : довід. вид. / [редкол.: І. С. Чиж, В. С. Ковальський, А. М. Колодій та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 527 с.
210. Почтовий М. М. Про сутність інтересу у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2020. № 7. С. 226–231.

211. Прієшкіна О. В. Забезпечення прав людини в Україні: стан та перспективи. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Т. 200. С. 109–114. (Серія «Юридичні науки»).

212. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

213. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листоп. 2017 р. № 2213-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>.

214. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18 лют. 2016 р. № 1019-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 11. Ст. 127.

215. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14?find=1&text=%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD#w1_6.

216. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квіт. 2013 р. № 223-559/0/4-13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>.

217. Процько Г. І. Правовий статус: поняття та структура. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 3. С. 63–64.

218. Процько Г. І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 200 с.
219. Процько Г. І. Правовий статус учасників досудового слідства: проблеми реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 21 с.
220. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 48 с.
221. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення : монографія. Київ : Логос, 2006. 416 с.
222. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 12–13.
223. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, поняття. *Юридичний вісник України*. 2012. № 49. URL: <http://www.judges.org.ua/article/dig3623.htm>.
224. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 19–29.
225. Ребезюк В. Правова природа, зміст та ознаки механізму охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 145–148.
226. Ребезюк В. М. Новочасний стан і перспективи вдосконалення законодавчого простору України в забезпеченні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. Вип. 1. С. 49–52.
227. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Установление международных стандартов в области прав человека». URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/496/28/IMG/NR049628.pdf?OpenElement>.
228. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої

ст. 2, п. 2 ч. 3 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України, ч. 3 ст. 110, ч. 2 ст. 236 КПК України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 КПК України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті ст. 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 груд. 2011 р. № 1-29/2011 (справа № 1-29/2011). Офіційний вісник України. 2011. № 101. Ст. 3724.

229. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 груд. 2004 р. № 18-рп/2004 (справа №1-10/2004). Офіційний вісник України. 2004. № 50. Ст. 3288.

230. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

231. Родіонова І. В. Місце і роль правових заборон у системі правових обмежень. *Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти : матеріали XIII іст.-прав. конф.* (Чернівці, 20–22 трав. 2005 р.). Чернівці, 2005. С. 331–336.

232. Рожнова В. В. Правовий статус учасника процесу як основа державного захисту прав і законних інтересів громадян. *Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф.* (Донецьк, 27 квіт. 2001 р.). Донецьк, 2001. С. 338–344.

233. Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства. *Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення : матеріали наук.-практ. інтернет-конф.* (15 груд. 2011 р.). URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=section&id=Itemid=30&lang=r.

234. Рожнова В. В. Сучасна концепція кримінального процесу та її відображення у системі завдань кримінального провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 4. С. 122–128.

235. Рось А. В. Тимчасовий доступ до речей і документів: деякі питання практичної реалізації. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського* (Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 316–318.

236. Руднєва О. М. Міжнародні стандарти прав людини та їх роль в розвитку правової системи України: теоретична характеристика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 24 с.

237. Савицька С. Л. Кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 18 с.

238. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 16 с.

239. Самолюк В. В. Законне представництво у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2005. 216 с.

240. Санжарук Т. Правосуб'єктність та її елементи як властивості суб'єктів права. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіон. наук.-практ. конф.* (Львів, 5–6 лют. 2004 р.). Львів, 2004. С. 35–37.

241. Сачко О. В. Забезпечення верховенства права при застосуванні особливих форм, порядків та режимів кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 499 с.

242. Сидоренко Д. В. Забезпечення прав потерпілого та інших учасників кримінального провадження під час проведення судової експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 614–616. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/4_2023.pdf

243. Сидоренко С. Реалізація ідеї електронного судочинства. *Національна асоціація адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5139-realizaciya-idei-elektronnogo-sudochinstva.html>.

244. Сиза Н. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини. Київ : Укр. вид. спілка, 2000. 120 с.
245. Сироїд Т. Л. Правовий статус учасників кримінально-процесуальних відносин у міжнародному кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 36 с.
246. Сирота Д. І. Кореспондуючі права і обов'язки громадянина та працівника міліції: поняття й види. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 37. С. 229–236.
247. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.
248. Сімонович Д. В. Формування системи кримінального процесу України після судової реформи 1864 року. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1–2. С. 261–265.
249. Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
250. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2021. 528 с.
251. Скільки рішень у справах проти України постановив Європейський суд з прав людини у 2022 році. URL: <https://lc-les.com/press-center/posts/ckilki-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-postanoviv-yevropejskij-sud-z-prav-lyudini-u-2022-roci>.
252. Скрябін О. М. Захисник в кримінальному процесі: нормативно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 445 с.
253. Слинько Д. В. Юридичний процес: історія, теорія, практика : монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.
254. Слинько Т. М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf.
255. Слинько Т. М. Право на особисту недоторканість як невід'ємне право людини та громадянина. Конституційно-правові механізми гарантування та захисту прав і

свобод людини. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14395/3/Slinko-85-87.pdf>.

256. Сліпенчук Н. А. Щодо поняття корпоративного інтересу. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин* : зб. наук. пр. / за ред. В. В. Луця. Київ : Право України, 2013. 168 с.

257. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980) : в 11 т. URL: <http://sum.in.ua/>.

258. Слухай Л. Ю., Чиж Л. А. Правовий статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10630/17_%D0%A1%D0%BB%D1%83%D1%85%D0%B0%D0%B9%2C%20%D0%A7%D0%B8%D0%B6_356-359.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

259. Смагіна Д. В. Забезпечення реалізації права на клопотання учасниками кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.

260. Смілик А. С. Діалектика співвідношення понять «свобода» та «право». *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. Ч. 2. С. 19–24.

261. Смірнова В. Права та обов'язки інших осіб, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 169–173.

262. Смоков С. М. Види обмежень конституційних прав громадян у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Форум права*. 2012. № 2. С. 628–632.

263. Соловйова О. Є. Проблеми визначення процесуального статусу учасників кримінального провадження. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* (Харків, 10 груд. 2020 р.). Харків : НДІ ППСН, 2020. С. 173–176.

264. Соловйова О. Є. Процесуальний статус учасників кримінального провадження як засіб забезпечення прав і законних інтересів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 249–256.

265. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Кримінальний процес в Україні: історія і сучасність. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 850. С. 553–562. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_850_83.

266. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

267. Старобор О. Конституційні принципи правового статусу людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2007. № 4. С. 30–32.

268. Стефанюк Ю. Правовий статус особи: поняття і класифікація. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 42–45.

269. Страшок А. А. Історичний розвиток правового статусу суб'єктів, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 228–234.

270. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.

271. Стрельбіцька Л. Я. Процесуальний статус засудженого в кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 237 с.

272. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / за заг. ред. П. Музиченка. Одеса : Астропринт, 2000. 136 с.

273. Супрунова О. В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини як учасник кримінально-процесуальних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 19 с.

274. Тарасенко Р. В. Безпека учасників кримінального судочинства: кримінальні процесуальні та оперативно-розшукові основи : монографія. Одеса : Букаєв В. В., 2015. 508 с.

275. Тарасюк С. М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2021. 235 с.

276. Тарасюк С. М. Роль учасників кримінального провадження у проведенні слідчих (розшукових) дій у житлі чи іншому володінні особи: теорія та практика.

Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. № 41. Т. 2. С. 123–127. (Серія «Юриспруденція»).

277. Татаров О. Дрібниці вирішують усе! Чергові зміни до КПК забезпечать хіба що колапс досудового розслідування. URL: https://zib.com.ua/ua/134754-zmini_do_kpk_zabezpechat_kolaps_dosudovogo_rozsliduvannya.html.

278. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ : Арт-Прес, 2002. 432 с.

279. Тертишник В. М. Гарантії прав і свобод людини та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2009. 40 с.

280. Тетерятник Г. К. Охорона прав і законних інтересів неосудних і обмежено осудних на стадії досудового розслідування у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.

281. Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінального процесуального права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 249–258.

282. Тлепова М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 23 с.

283. Тодыка Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры : монография. Харьков : Райдер, 2001. 160 с.

284. Толокольников С. В. Процесуальний статус юридичних осіб у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 16 с.

285. Тростановский Ж. С. Категории права, обязанности, ответственности и их взаимосвязь. *Практична філософія та правовий порядок*. Харків, 2001. С. 300–303.

286. Троян В. А. Права і свободи людини та інтереси держави як об'єкт публічно-сервісної діяльності Національної поліції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1. С. 229–239.

287. Троян Я. Інститут забезпечення конституційних прав і свобод: поняття, основні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 210–215.

288. Туманянц А. Р. Окремі проблеми забезпечення прав та законних інтересів особи при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне та кримінальне*

процесуальне законодавство у контексті судової реформи в Україні : матеріали наук.-практ. семінару (Львів, 15 черв. 2018 р.). Львів, 2018. С. 171–174.

289. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норми міжнародних-правових актів в удосконаленні кримінального процесуального судочинства України : монографія / за заг. ред. В. М. Тертишника. Дніпропетровськ, 2012. 268 с.

290. Удалова Л. Д. Проблемні питання початку досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 228–239.

291. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2015. 176 с.

292. Україна увійшла у першу трійку за кількістю скарг проти неї в Європейському суді з прав людини. *Європейська правда*. 24 січ. 2019 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/01/24/7091973/>.

293. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 8 жовт. 2020 р. Справа № 991/8029/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92143723>.

294. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 30 груд. 2021 р. Справа № 991/8844/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102373235>.

295. Федіна Н. В. Національна імплементація прав людини на етапі інтеграції України у світове співтовариство. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 2. С. 85–95. (Серія «Юридична»).

296. Федіна Н. В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 4. С. 65–74. (Серія «Юридична»).

297. Федченко В. М., Бойко О. П., Захарко А. В., Литвинов В. В., Павлова Н. В. Інша особа, як учасник кримінального провадження під час досудового розслідування. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe* (East European Scientific Journal). 2019. № 12. С. 57–61.

298. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 837. С. 357–361. (Серія «Юридичні науки»).

299. Фокіна М. О. Права і свободи людини як об'єкт конституційно-правового регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 20 с.

300. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2007. 19 с.

301. Хотинська-Нор О. З. Судовий контроль як правова форма діяльності судової влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. № 2. С. 138–143.

302. Хто така «інша особа» в КПК та чи має вона право на оскарження. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/155993-khto-taka-insha-osoba-v-kpk-ta-chi-maye-vona-pravo-na-oskarzhennya>.

303. Цебинога В. Ю. Кримінальний процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності : тези доп. учасн. XXV наук.-практ. конф. курсант. та студ.* (Харків, 17 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 126.

304. Циганюк Ю. В. Генеза кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 420–425. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2020/111.pdf.

305. Циліорик І. І. Гарантії прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2020. 256 с.

306. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2020. 559 с.

307. Чабанюк В. Д. Кримінально-процесуальні правопорушення в досудовому провадженні та відповідальність за їх вчинення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

308. Чепис О. І. Законний інтерес як категорія цивільного права. *Форум права*. 2009. № 1. С. 551–559.

309. Черванчук В. В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро. 2019. С. 44–47.

310. Черванчук В. В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192.

311. Черванчук В. В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів, 2019. С. 44–47.

312. Черванчук В. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). 2019. Т. 1. № 35. С. 71–75.

313. Черванчук В. В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 60. С. 195–199. (Серія «Право»).

314. Черванчук В. В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу* (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 185–188.

315. Черванчук В. В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ, 2021. С. 131–134.

316. Черкесова А. Проблемні аспекти механізму реалізації обмеження прав і свобод людини під час проведення обшуку. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2017. Вип. 6. С. 130–133.

317. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

318. Черновол О. П. Юридичні обов'язки людини і громадянина: теоретичні моделі правового забезпечення та реалізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 192 с.

319. Чіпець О. І. Забезпечення прав людини під час проведення досудового розслідування у кримінальному процесі України. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 228–233.

320. Члевик О. В. Свобода як категорія конституційного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2016. 20 с.

321. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 17 с.

322. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Острог, 2019. 237 с.

323. Шавкун М. Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 20 с.

324. Шаргей М. Е. Уголовно-процессуальный кодекс УССР 1927 года: текст и постатейный комментарий. Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1928. 372 с.

325. Шестаков С. В. Адміністративно-правовий статус працівника міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 203 с.

326. Шибіко В. Щодо призначення і завдань кримінального судочинства України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 88. С. 16–19.

327. Шибіко В. П. Проблеми забезпечення прав потерпілого за новим КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 307–313.

328. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Право, 2011. 472 с.

329. Шишка Р. Б. Підходи до змісту цивільної дієздатності юридичної особи. *Проблеми цивільного права та процесу : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Харків, 2007. С. 30–33.

330. Шульга А. М. Правовий статус особистості, його види. *Право і безпека*. 2012. № 2. С. 19–22.

331. Шульга А. М. Юридично значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. *Право і безпека*. 2012. № 1. С. 55–58.

332. Юрчак І. Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 185 с.

333. Янович Ю. П. Целевое назначение неделегированных процессуальных прав подозреваемого и обвиняемого (подсудимого) в уголовном производстве. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2019. Вип. 29. С. 129–136. (Серія «Право»).

334. Яновська О. Г. Окремі питання типологізації українського кримінального судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2010. Вип. 4. С. 292–295.

335. Ясь О. В. Звід законів Російської Імперії. Енциклопедія історії України : в 10 т. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.]. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. 672 с.

336. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 640/6847/15-к (провадження 13-43к19). URL: <https://surl.li/ocxpkc>

337. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду № 991/8584/21 від 11.01.2022. URL: <https://surl.li/ufofww>

338. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду № 991/661/25 від 28.02.2025. URL: <https://surl.li/vxafrt>

339. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду № 991/3310/21 від 02.02.2022. URL: <https://surl.li/rbprgv>

340. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду № 991/2494/22 від 04.08.2022. URL: <https://surl.li/jvkwtd>

341. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду
№ 991/4899/24 від 10.07.2024. URL: <https://surl.li/qjljin>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета та результати опитування за темою дисертаційного дослідження «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження»

Проведено опитування 319 осіб, із них: 186 слідчих, 98 прокурорів, 30 детективів та 5 дізнавачів.

1. В якій державній установі Ви працюєте?

- НПУ – 178 (55,8%);
- органи прокуратури – 97 (30,4%);
- НАБУ – 16 (5,0%);
- СБУ – 12 (3,8%);
- БЕБ – 8 (2,5%);
- ДБР – 8 (2,5%).

2. На якій посаді перебуваєте?

- Слідчий – 186 (58,3%);
- Прокурор – 98 (30,7%);
- Детектив – 30 (9,4%);
- Дізнавач – 5 (1,6%).

3. Як Ви розумієте співвідношення понять «правове положення» та «правовий статус», зокрема в контексті учасників кримінального провадження?

- ці поняття синонімічні (однакові) за змістом (83,8%);
- це зовсім різні за змістом поняття (0,3%);
- поняття «правове положення» є ширшим за змістом і включає в себе «правовий статус» (8,3%);
- поняття «правовий статус» є ширшим за змістом і включає в себе «правове положення (7,2%)»;
- важко відповісти (0,4%).

4. Чи в повній мірі Ви розумієте поняття, сутність та структуру процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування?

- так, повністю (38,0%);
- частково (42,9%);
- взагалі не розумію (19,1%).

5. На Вашу думку, чи повністю визначений статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, в чинному КПК України?

- так, повністю (23,7%);
- частково, потрібно чітко визначити (43,5%);
- взагалі невизначений (32,8%).

6. На Вашу думку, чи завжди на практиці забезпечується дотримання прав чи законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження?

- так, завжди (1,2%);
- лише тих прав, які прямо зазначені в КПК України (26,5%);
- ні, взагалі не забезпечується, оскільки статус цього учасника фактично не визначений (72,3%);

7. Яким способом Ви ознайомлюєте учасників кримінального провадження з правами та обов'язками, які надані їм законом?

- усно роз'яснюю права та обов'язки (59,9%);
- зачитую права та обов'язки (5,4%);
- вручаю пам'ятку (34,1%);
- в залежності від процесуального статусу особи (0,6%).

8. На Вашу думку, які б заходи створили умови реалізації прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження?

- нормативна визначеність процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (95,2%);
- належне законодавче закріплення її процесуальних прав (4,5%);
- важко сказати (0,3%);
- інше: _____ .

9. На Вашу думку, чи сприяли б реалізації кожного із прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, які закріплені у кримінальному процесуальному законі, належне законодавче закріплення загального обов'язку відповідних посадових осіб щодо роз'яснення учасникам кримінального провадження їхніх процесуальних прав і порядку їх реалізації та сприяння у їх фактичній реалізації?

- так, повністю (15,6%);
- важко сказати (7,9%);
- ні, оскільки потрібно додатково вдосконалити механізм реалізації (76,5%).

10. Що, на Ваш погляд, є основним змістом одного із основних завдань кримінального провадження – охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження?

- забезпечення необхідних умов для реалізації прав, їх недоторканності, вжиття заходів правового характеру з метою недопущення їх порушення (2,2%);
- вжиття заходів, необхідних для припинення та усунення порушення прав, притягнення до відповідальності осіб, які допустили таке порушення, відшкодування шкоди, завданої таким порушенням (0,6%);
- усе вищезазначене (96,9%);
- важко сказати (0,3%);
- інше: _____ .

11. Чи вважаєте Ви за потрібне з метою конкретизації переліку прав та обов'язків іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, доповнення КПК України окремою статтею?

- так (98,1%);
- ні (0,6%);
- важко сказати (1,3%).

12. Чи вважаєте Ви за потрібне передбачити відповідальність за порушення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження?

- так (85,9%);
- ні (10,0%);
- важко сказати (4,1%).

13. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що КПК України, хоча й закріплює переліки певних обов'язків для учасників досудового розслідування, але не доводить формування статусу цих суб'єктів до повного та логічного завершення, і не встановлює конкретних заходів відповідальності за невиконання чи неналежне виконання покладених на цих осіб обов'язків?

- так (98,7%);
- ні (0%);
- важко сказати (1,3%).

14. Яких саме учасників кримінального провадження, на Ваш погляд, слід вважати «іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування»?

- будь-яких учасників кримінального провадження, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування (1,6%);
- усіх інших осіб, які залучаються до сфери кримінальних процесуальних відносин на стадії досудового розслідування, і які не мають іншого чітко визначеного процесуального статусу (76,7%);
- важко сказати (21,7%);
- інше: _____ .

15. Чи погоджуєтесь Ви з тим, що використання законодавцем неузгодженої термінології у сфері застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, що стосується учасників відповідних

правовідносин: «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт»; «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування»; «третя особа», «треті особи»; «інші особи», «інший власник або володілець майна» призводить до їх колізійності та негативно позначається на встановленні процесуального статусу зазначених осіб?

- так (99,4%);
- ні (0,6%);
- важко сказати (0%).

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

змісту понять «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування», «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт», «треті особи/третя особа», «інші особи», «інший власник або володілець майна»

<i>Визнання учасником кримінального провадження</i>	<i>Встановлення процесуального статусу</i>	<i>Підстави, межі залучення до кримінального провадження</i>
Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України)		
Визнана учасником кримінального провадження	Процесуальний статус повною мірою не встановлений: – визначені окремі процесуальні права; – процесуальні обов'язки, як і відповідальність за їх виконання або неналежне виконання, не визначені	Обумовлюються здійсненням стосовно неї (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених КПК України. Фактична підстава залучення – обмеження прав чи законних інтересів особи здійсненням процесуальних дій, визначених КПК України, під час досудового розслідування. Юридична підстава залучення – отримання особою повідомлення про здійснення стосовно неї (в тому числі щодо її майна) процесуальних дій, визначених КПК України
Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт (ст. 64-2 КПК України)		
Визнана учасником кримінального провадження	Процесуальний статус повною мірою встановлений	Обумовлюються виключно вирішенням питання про застосування одного із заходів забезпечення кримінального провадження – арешту її майна у кримінальному провадженні. Фактична підстава залучення – право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України). Юридична підстава залучення – звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (ч. 2 ст. 64-2 КПК України)
Треті особи/третя особа (ч. 1 ст. 170, п. 6 ч. 2, ч. 7 ст. 173, п. 9-2 ч. 1 ст. 393 КПК України)		
Не визнана учасником кримінального провадження	Процесуальний статус не встановлений	Обумовлюються виключно вирішенням питання про застосування одного із заходів забезпечення кримінального провадження – арешту майна у кримінальному провадженні. Фактична підстава залучення – право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про

		володіння, користування чи розпорядження таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України). Юридична підстава залучення – звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (ч. 2 ст. 64-2 КПК України)
Інші особи (ч. 4 ст. 173 КПК України)		
Не визнана учасником кримінального провадження	Процесуальний статус не встановлений	Обумовлюються виключно вирішенням питання про застосування одного із заходів забезпечення кримінального провадження – арешту майна у кримінальному провадженні. Фактична підстава залучення – право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України). Юридична підстава залучення – звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (ч. 2 ст. 64-2 КПК України)
Інший власник або володілець майна (ч. 1 ст. 174 КПК України)		
Не визнана учасником кримінального провадження	Процесуальний статус не встановлений	Обумовлюються виключно вирішенням питання про застосування одного із заходів забезпечення кримінального провадження – арешту майна у кримінальному провадженні. Фактична підстава залучення – право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження таким майном (п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України). Юридична підстава залучення – звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна (ч. 2 ст. 64-2 КПК України)

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України,
запропонованих у тексті дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

**Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси
якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального
провадження»**

№ з/п	Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
1.	Стаття 64-3. Відсутня.	Стаття 64-3. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник 1. Іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є фізична або юридична особа, яка не набула іншого процесуального статусу, що надає їй достатні засоби захисту, та щодо якої або її майна прийнято процесуальне рішення чи проведено процесуальну дію, наслідком яких стало обмеження її прав, свобод або законних інтересів. 2. Процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, виникає з моменту фактичного обмеження її прав, свобод або законних інтересів унаслідок прийняття щодо неї або її майна процесуального рішення чи проведення процесуальної дії. 3. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у порядку, передбаченому цим Кодексом, повідомляється про проведення щодо неї або її майна процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які обмежують її права чи законні інтереси, а також отримує копії відповідних процесуальних документів у випадках і порядку, встановлених цим Кодексом. 4. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, має право: 1) бути повідомленою про свої права та обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення; 2) бути повідомленою про підстави процесуальних дій, що здійснюються стосовно неї (в тому числі щодо її майна); 3) давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; 4) давати пояснення, показання рідною або іншою мовою, якою вона вільно володіє, безоплатно за рахунок держави користуватися послугами перекладача в разі, якщо вона не володіє державною мовою чи мовою, якою ведеться кримінальне провадження; 5) брати участь у проведенні процесуальних дій, якими

№ з/п	Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
		обмежуються її права чи законні інтереси; 6) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення таких дій, які заносяться до протоколу; 7) застосовувати з додержанням вимог цього Кодексу технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких вона бере участь. Слідчий, прокурор мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься вмотивована постанова; 8) знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються процесуальних дій, які проводяться стосовно неї (в тому числі щодо її майна); 9) заявляти клопотання та відводи; 10) оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом; 11) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; 12) за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; 13) мати представника та в будь-який момент кримінального провадження відмовитися від його послуг; 14) інші права, передбачені цим Кодексом. 5. Представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, може бути: особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо власником майна, щодо якого здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом, є юридична особа. 6. Повноваження представника іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на участь у кримінальному провадженні підтверджуються: 1) документами, передбаченими статтею 50 цього Кодексу, – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні; 2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої

№ з/п	Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
		обмежуються під час досудового розслідування, є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа; 3) довіреністю – якщо представником іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є працівник юридичної особи, яка є власником майна, щодо якого здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом. 7. Представник іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, користується процесуальними правами іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, інтереси якої він представляє. 8. Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, та її представник зобов'язані: 1) прибувати за викликом до дізнавача, слідчого, прокурора, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; 2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.
2.	Стаття 103. Форми фіксування кримінального провадження 2. Відсутня.	Стаття 103. Форми фіксування кримінального провадження ... 2. Процесуальними діями є всі дії органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, що здійснюються у передбаченому цим Кодексом порядку.
3.	Стаття 111. Поняття повідомлення у кримінальному провадженні 4. Відсутня.	Стаття 111. Поняття повідомлення у кримінальному провадженні ... 4. Повідомлення іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, про проведення щодо неї або її майна процесуальної дії чи прийняття процесуального рішення, що обмежує її права чи законні інтереси, є обов'язковим. ...
4.	Стаття 112. Зміст повідомлення 2. Відсутня.	Стаття 112. Зміст повідомлення ... 2. У повідомленні іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, додатково зазначаються: 1) процесуальна дія або рішення, про які повідомляється особа; 2) підстави проведення відповідної процесуальної дії або

№ з/п	Чинна редакція КПК України	Запропоновані зміни
		прийняття процесуального рішення; 3) характер і межі обмеження прав чи законних інтересів особи; 4) права та обов'язки іншої особи, передбачені цим Кодексом; 5) порядок оскарження процесуального рішення, дії чи бездіяльності.
5.	Стаття 223. Вимоги до проведення слідчої (розшукової) дії ... 3. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені цим Кодексом, а також відповідальність, встановлена законом. Спеціальне положення щодо іншої особи відсутнє.	Стаття 223. Вимоги до проведення слідчої (розшукової) дії ... Частину третю доповнити абзацом другим такого змісту: «Перед початком проведення слідчої (розшукової) дії щодо особи, яка не має статусу підозрюваного, потерпілого чи іншого учасника кримінального провадження, але права чи законні інтереси якої можуть бути обмежені внаслідок її проведення, слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний роз'яснити такій особі належні їй процесуальні права, про що робиться відповідна відмітка у протоколі слідчої (розшукової) дії».

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Черванчук В. В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60. С. 195–199. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

2. Черванчук В. В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 186–192. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

3. Черванчук В. В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. № 1. С. 109–116. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2309>.

4. Черванчук В. В. Процесуальні гарантії іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2026. Вип. 1 (77). С. 78–84. DOI: <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.11>

5. Черванчук В. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific Discussion*. 2019. Vol. 1. No. 35. P. 71–75. URL: <https://scientific-discussion.com/wp-content/uploads/2019/10/VOL-1-No-35-2019.pdf>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Черванчук В. В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів, 2019. С. 44–47.

7. Черванчук В. В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. *Актуальні проблеми*

реформування системи законодавства України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93.

8. Черванчук В. В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 44–47.

9. Черванчук В. В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 185–188. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/223e779f-20b1-47e1-bd90-474a68f2825f>

10. Черванчук В. В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 трав. 2020 р.). Львів, 2020. Ч. 1. С. 140–143.

11. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354.

12. Черванчук В. В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134. URL: <https://surl.lt/grporn>

13. Черванчук В.В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (у частині арешту майна). *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2 трав. 2024 р.). Присвячено пам'яті професора Ю.І. Азарова. С. 287-290. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/e91afaaa-daa2-4933-91a1-8cece9bcf1bc>

14. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування: проблеми правозастосування. *Доступ до правосуддя: виклики та перспективи* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 груд. 2025 р.) / редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145–146. URL: <https://surl.li/hqcogm>

15. Черванчук В.В. Інші учасники кримінального провадження: забезпечення прав і законних інтересів у контексті стандартів міжнародного кримінального суду. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя. [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.) / [С.С. Чернявський, О.Ю. Хахуцяк, Г.М. Степанова, С.С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 230-232. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/b2ceb1d3-e629-4c89-a777-4f0695a968e1>.

Акти впровадження**ЗАТВЕРДЖУЮ**Проректор Одеського державного університету
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

« 17 » 10 2023

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на
тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час
досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» у
наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ**

м. Одеса

« 17 » 10 2023 р.

Комісія у складі:

1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук Домброван Н.В.;

2) завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К.

3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.;

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені наукові положення, пропозиції і рекомендації Черванчук Вікторії Валеріївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України при проведенні наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування

правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у наступних наукових працях:

Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 60. С. 195–199;

- Черванчук В.В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192;

- Черванчук В.В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 109–116;

- Черванчук В.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific discussion (Praha, Czech Republic)*. 2019. VOL 1, No 35. P. 71–75.

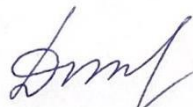
Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право містить ґрунтовні наукові рекомендації теоретичного та прикладного характеру, спрямоване на вдосконалення низки інститутів чинного кримінального процесуального законодавства України та становить цінність для наукової діяльності, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

Результати дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження на тему «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» впроваджено у наукову діяльність ОДУВС, зокрема під час проведення наукових досліджень за темою НДР ОДУВС «Пріоритетні напрямки розвитку та реформування правоохоронних органів в

умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773), а також загальної наукової теми, що виконується кафедрою кримінального процесу та криміналістики Одеського державного університету внутрішніх справ «Охорона та захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» (0114U004019).

Члени комісії:

Начальник відділу
організації наукової роботи
кандидат юридичних наук

Наталія ДОМБРОВАН

Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Доцент кафедри
кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Навчально-наукового
інституту права

Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор

Топчій В. В.

2023 року

А К Т

**впровадження в наукову діяльність Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету матеріалів дисертаційного
дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної
академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право» Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша
особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового
розслідування, як учасник кримінального провадження»**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету, д.ю.н., професора Дідківської Г.В.; доцента кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету к.ю.н., доцента Лугіної Н.А.; доцента кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету к.ю.н., Павлюх О.А. склала цей акт про те, що під час виконання науково-дослідної роботи на тему «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (№ державної реєстрації 0121U110768), яка виконується на кафедрі кримінального права та процесу Державного податкового університету, було використано матеріали дисертаційної роботи Черванчук Вікторії Валеріївни на тему «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження»:

1. Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2020. № 60. С. 195–199;

2. Черванчук В.В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. Юридичний вісник. 2021. Вип. 3. С. 186–192;

3. Черванчук В.В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Юридичний вісник. 2022. Вип. 1. С. 109–116;

4. Черванчук В.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Scientific discussion (Praha, Czech Republic). 2019. VOL 1, No 35. P. 71–75;

5. Черванчук В.В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січн. 2019 р.). Львів. 2019. С. 44–47;

6. Черванчук В.В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. Актуальні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січн. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93;

7. Черванчук В.В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Людина і закон: публічно-правовий вимір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро. 2019. С. 44–47.

Завідувач кафедри
кримінальної права та процесу
д.ю.н., професор

Галина ДІДКІВСЬКА

Доцент кафедри кримінального
права та процесу
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

Доцент кафедри кримінального
права та процесу
к.ю.н.

Ольга ПАВЛЮХ

**Апарат Верховної Ради України
КАРТКА ДОКУМЕНТА**

1417253

Кореспонденти Черванчук Вікторія
Київ, 02090 (всього 1)

Вид документа Звернення громадян

Вих. № та дата
кореспондента б/н

№ ДСК

Рєєстр. № та
дата реєстрації 36762Ч-1-12.2023/281819

Арк./прим. 1/1

Стислий зміст З пропозиціями щодо внесення доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ надсилає
підготовлені за результатами дисертаційного
дослідження пропозиції та просить Комітет ВРУ з
питань правоохороної діяльності використати їх у
законотворчій роботі.

Проходження документа (особа, у якій є позначка «Оригінал»)	Дата передачі оригіналу ВСК	Дата отримання оригіналу	Підпис
ВСК	22.12.2023		
Іонушас С. К.			

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник керівника
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
доктор юридичних наук, доцент
Дмитро МІРКОВЕЦЬ

АКТ

впровадження у практичну діяльність Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження»

Комісія у складі:

1. Заступника керівника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук С.Ю. Стратонова;
2. Старшого слідчого в особливо важливих справах Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, кандидата юридичних наук, О.С. Осетрової;
3. Старшого слідчого в особливо важливих справах Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктора юридичних наук, с.н.с. Р.В. Тарасенка,

склали цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» можуть застосовуватись у практичній діяльності Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, а також під час проведення занять в системі службової підготовки працівників ДБР.

Заступник керівника відділу
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
кандидат юридичних наук

С.Ю. Стратонов

Старший слідчий в ОВС
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
кандидат юридичних наук

О.С. Осетрова

Старший слідчий в ОВС
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань,
доктор юридичних наук, с.н.с.

Р.В. Тарасенко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП
в Київській області – начальник СУ
полковник поліції

Віктор ЛУГОВИЙ

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження»

Комісія у складі: начальник відділу СУ ГУНП в Київській області (голова комісії) капітан поліції Кушнерьов В.М., заступник начальника відділу СУ ГУНП в Київській області підполковник поліції Заморока Д.А., старший слідчий в ОВС СУ ГУНП в Київській області старший лейтенант поліції Біликов В.В., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальник відділу
СУ ГУНП в Київській області
капітан поліції**

Віталій КУШНЕРЬОВ

**Заступник начальника відділу
СУ ГУНП в Київській області
підполковник поліції**

Давид ЗАМОРОКА

**Старший слідчий в ОВС
СУ ГУНП в Київській області
старший лейтенант поліції**

Владислав БЛИКОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Вищого навчального

приватного закладу «Дніпровський
гуманітарний університет»

доктор юридичних наук, професор

Олег КИРИЧЕНКО

16. 12. 2022

АКТ

16 грудня 2022 р.

м. Дніпро

Про впровадження в освітній процес Вищого
навчального приватного закладу
«Дніпровський гуманітарний університет»
результатів дисертаційного дослідження
Черванчук Вікторії Валеріївни

Уклала комісія у складі:

голови:

першого проректора ВНПЗ «Дніпровський
гуманітарний університет» кандидата
юридичних наук, доцента Алфьорової Т.М.;

членів комісії:

завідувача кафедри права Навчально-
наукового інституту ВНПЗ «Дніпровський
гуманітарний університет» кандидата
юридичних наук, доцента Скок О.С.,

начальника навчально-методичного відділу
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний
університет» Акімової О.О.;

про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» використовуються в освітньому процесі Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет», зокрема під час проведення лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Теоретико-прикладні проблеми кримінального процесу» та «Дізнання в кримінальному провадженні», а також

можуть використовуватися при підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій та інших навчально-методичних матеріалів.

Голова комісії

Тетяна АЛФЬОРОВА

Члени комісії:

Олександра СКОК

Олена АКИМОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

Максим КОРНІЄНКО

«17» 10 2023

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на
тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час
досудового розслідування, як учасник кримінального провадження»
до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх
справ**

м. Одеса

«17» 10 2023

Комісія у складі:

- 1) начальника навчально-методичного відділу ОДУВС, кандидата технічних наук, доцента Сіфорова О.І.;
- 2) завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики ОДУВС, доктора юридичних наук, професора Тетерятник Г.К.;
- 3) доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Лісніченка Д.В.

склала цей акт з приводу того, що комісією вивчені пропозиції і рекомендації Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ під час проведення лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Комісія дійшла висновку, що дисертаційне дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право становить комплексне дослідження теоретичних і прикладних питань, що виникають у зв'язку з реалізацією завдань кримінального провадження, має цінність для навчального процесу, а надані матеріали мають високий теоретичний рівень та суттєву практичну значущість.

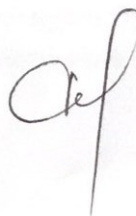
Використання матеріалів дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються

під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» сприятиме підвищенню рівня юридичних та спеціальних знань майбутніх працівників Національної поліції України щодо розуміння теоретичних і прикладних питань, що виникають під час розслідування кримінальних проваджень цієї категорії.

Результати дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» впроваджені до навчального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ і використані при проведенні лекційних і семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства України», «Проблемні питання кримінального процесуального законодавства України».

Члени комісії:

Начальник НМВ ОДУВС
кандидат технічних наук, доцент

Олександр СІФОРОВ

Завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
факультету ПФДОДР ОДУВС
доктор юридичних наук, професор

Ганна ТЕТЕРЯТНИК

Доцент кафедри
кримінального процесу криміналістики
факультету ПФДОДР ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро ЛІСНІЧЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Станіслав ГУСАРЄВ
 2023

АКТ

впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ
матеріалів дисертаційного дослідження на тему: «Інша особа, права чи
законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як
учасник кримінального провадження» аспірантки кафедри
кримінального процесу НАВС Черванчук Вікторії Валеріївни

Комісія у складі: т.в.о. начальника навчально - методичного відділу НАВС, кандидата юридичних наук, капітана поліції **Бистрицького Б.Ю.**, т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу НАВС кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції **Хабло О.Ю.**, т.в.о. завідувача кафедри криміналістики та судової медицини НАВС кандидата юридичних наук, доцента, капітана поліції **Антощука А.О.**, склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеню доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» аспірантки кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження», впроваджені в освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни застосовуються у навчальному процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін: «Актуальні питання кримінального процесуального права», «Кримінально-процесуальне доказування», «Сучасні аспекти кримінального права та процесу», «Криміналістика».

Результати дисертаційного дослідження Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження» відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів ступеня вищої освіти магістр та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 60. С. 195–199;

- Черванчук В.В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси

якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192;

- Черванчук В.В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 109–116;

- Черванчук В.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific discussion (Praha, Czech Republic)*. 2019. VOL 1, No 35. P. 71–75;

- Черванчук В.В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро. 2019. С. 44–47;

- Черванчук В.В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 травн. 2020 р.). Львів. 2020. Ч. 1. С. 140–143;

- Черванчук В.В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354;

- Черванчук В.В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134.

Голова комісії:

Т.в.о. начальника
науково-методичного відділу
кандидат юридичних наук
капітан поліції

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

Члени комісії:

Т.в.о. завідувача кафедри
кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Оксана ХАБЛО

Т.в.о. завідувача кафедри
криміналістики та судової медицини
кандидат юридичних наук, доцент
капітан поліції

Андрій АНТОЩУК

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Навчально-наукового
інституту права

Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор

Топчій В. В.

2023 року

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
в освітній процес Навчально-наукового інституту права Державного
податкового університету матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ на
здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»
Черванчук Вікторії Валеріївни на тему: «Інша особа, права чи законні
інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник
кримінального провадження»**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету д.ю.н., професора Дідківської Г.В.; доцента кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету к.ю.н., доцента Лугіної Н.А.; доцента кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету к.ю.н., Павлюх О.А. склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи Черванчук Вікторії Валеріївни, які викладені у її наукових роботах:

1. Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. № 60. С. 195–199;

2. Черванчук В.В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192;

3. Черванчук В.В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 109–116;

4. Черванчук В.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під

час досудового розслідування. *Scientific discussion (Praha, Czech Republic)*. 2019. VOL 1, No 35. P. 71–75;

5. Черванчук В.В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січн. 2019 р.). Львів. 2019. С. 44–47;

6. Черванчук В.В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січн. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93;

7. Черванчук В.В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро. 2019. С. 44–47;

8. Черванчук В.В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвід. наук.-практ. круг. столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ. 2019. С. 185–188;

9. Черванчук В.В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 травн. 2020 р.). Львів. 2020. Ч. 1. С. 140–143;

10. Черванчук В.В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354;

11. Черванчук В.В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134.

використовуються в освітньому процесі кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету під час викладання дисциплін: «Кримінальне право», «Проблеми досудового розслідування», «Судові та правоохоронні органи», «Теорія судових доказів» і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчально-методичних матеріалів до зазначених дисциплін.

Комісія прийшла до висновку, що результати дисертаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Черванчук Вікторії Валеріївни на тему «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального

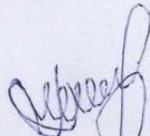
провадження» вважати впровадженими в освітній процес кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету.

Завідувач кафедри
кримінальної права та процесу
д.ю.н., професор

Галина ДІДКІВСЬКА

Доцент кафедри кримінального
права та процесу
к.ю.н., доцент

Наталія ЛУГІНА

Доцент кафедри кримінального
права та процесу
к.ю.н.

Ольга ПАВЛЮХ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

 Олег ТАРАСЕНКО
2026 року

АКТ

02.07.2026

м. Київ

№ 203-40

Впровадження результатів дисертації
Черв'ячук Вікторії Валеріївни «Інша
особа, права чи законні інтереси якої
обмежуються під час досудового
розслідування, як учасник кримінального
провадження» в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту
права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», наукові праці аспіранта
заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННППІ Національної
академії внутрішніх справ Черв'ячук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи
законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник
кримінального провадження» та на основі проведеного аналізу зробила висновок,
що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень і
пропозицій, спрямованих на вдосконалення розвитку теоретичних засад
кримінального процесуального законодавства, правового статусу зазначеного
учасника кримінального провадження та підвищенню ефективності механізмів

забезпечення і захисту його прав та законних інтересів під час досудового розслідування.

Проаналізовано основні результати дослідження Черванчук В.В., зокрема наукові праці, у яких опубліковано теоретичні положення дисертації:

1. Черванчук В.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific discussion (Praha, Czech Republic)*. 2019. Т. 1. № 35. С. 71–75. URL: <https://scientific-discussion.com/wp-content/uploads/2019/10/VOL-1-No-35-2019.pdf>.

2. Черванчук В.В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 60. С. 195–199. (Серія «Право»). URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

3. Черванчук В.В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192. URL: http://yuvvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

4. Черванчук В.В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 109–116. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2309>.

5. Черванчук В.В. Процесуальні гарантії іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. № 1(77). 2026. DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(37\)-66-72](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(37)-66-72).

6. Черванчук В.В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів, 2019. С. 44–47.

7. Черванчук В.В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93.

8. Черванчук В.В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 44–47.

9. Черванчук В. В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 185–188. URL: <https://elar.navy.edu.ua/items/223e779f-20b1-47e1-bd90-474a68f2825f>

10. Черванчук В. В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 трав. 2020 р.). Львів, 2020. Ч. 1. С. 140–143.

11. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354.

12. Черванчук В. В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134. URL: <https://surl.li/grporm>

13. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (у частині арешту майна). *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2 трав. 2024 р.). Присвячено пам'яті професора Ю.І. Азарова. С. 287–290. URL: <https://elar.navy.edu.ua/items/e91afaaa-daa2-4933-91a1-8cece9bcf1bc>

14. Черванчук В. В. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145–147. <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-e22a39059c74/content>

15. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування: проблеми правозастосування. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи [Текст] : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 22 груд. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145. URL: <https://surl.li/hqccogm>

16. Черванчук В. В. Інші учасники кримінального провадження: забезпечення прав і законних інтересів у контексті стандартів міжнародного кримінального суду. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя. [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.) / [С. С.

внутр. справ, 2026. С. 230-232. <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39-97cf-daf394676f54>

17. Черванчук В.В. Баланс між економічною безпекою держави та захистом прав учасників кримінального провадження у сфері повоєнного відновлення. Матеріали круглого столу на тему: «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» (04 червн. 2026 р.). Київ : : Нац. акад. внутр. справ, 2026. КРУГЛИЙ СТИЛ «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» - ННПП

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок про те, що вищезазначені матеріали дисертаційного дослідження Черванчук В.В. застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Ольга ХАХУЦЯК
 Олена ТИХОНОВА
 Людмила ГАЙДАР

Проректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ
02.07.2026 року

АКТ

02.07.2026

м. Київ

№ 202-01

Впровадження результатів дисертації
Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша
особа, права чи законні інтереси якої
обмежуються під час досудового
розслідування, як учасник кримінального
провадження» в освітній процес НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження
позитивного досвіду роботи в складі:

- т.в.о. начальника відділу організації освітнього процесу, підполковника
поліції Корольчук Віктор Володимирович;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата
юридичних наук, капітана поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінальної юстиції навчально-наукового інституту
права та психології, кандидата юридичних наук, доцента Хахуцяк Ольги Юріївни;
- начальника відділу аспірантури (ад'юнктури) і докторантури, доктора
юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», та наукові праці аспіранта
заочної форми навчання кафедри кримінальної юстиції ННІПІ Національної
академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи
законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник
кримінального провадження».

Проаналізовано основні результати дослідження Черванчук В.В., зокрема
наукові праці, у яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Черванчук В. В. Міжнародні стандарти забезпечення прав, свобод та законних інтересів іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Scientific discussion (Praha, Czech Republic)*. 2019. Т. 1. № 35. С. 71–75. URL: <https://scientific-discussion.com/wp-content/uploads/2019/10/VOL-1-No-35-2019.pdf>.

2. Черванчук В. В. Поняття, сутність та структура процесуального статусу іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 60. С. 195–199. (Серія «Право»). URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/45.pdf>.

3. Черванчук В. В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 186–192. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2021/25.pdf.

4. Черванчук В. В. Загальні положення щодо забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 109–116. DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2309>

5. Черванчук В. В. Процесуальні гарантії іншої особи під час застосування арешту майна у кримінальному провадженні. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. № 1(77). 2026. DOI [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1\(77\)-66-72](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2026-1(77)-66-72)

6. Черванчук В. В. Загальні гарантії прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 25–26 січ. 2019 р.). Львів, 2019. С. 44–47.

7. Черванчук В. В. Права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження: співвідношення понять. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–26 січ. 2019 р.). Запоріжжя. 2019. С. 89–93.

8. Черванчук В. В. До питання про процесуальний статус іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Людина і закон: публічно-правовий вимір* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 4–5 жовт. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 44–47.

9. Черванчук В. В. Про процесуальний статус осіб, які дають пояснення у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.). Київ,

2019. С. 185–188. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/223e779f-20b1-47e1-bd90-474a68f2825f>

10. Черванчук В. В. Про права іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. *Сучасний вимір держави і права : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 трав. 2020 р.)*. Львів, 2020. Ч. 1. С. 140–143.

11. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 351–354.

12. Черванчук В. В. Складність кримінального провадження як оціночний критерій визначення розумності строків. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 131–134. URL: <https://surl.it/gtpom>

13. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування (у частині арешту майна). *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2 трав. 2024 р.)*. Присвячено пам'яті професора Ю. І. Азарова. С. 287–290. URL: <https://elar.navs.edu.ua/items/e91afaaa-daa2-4933-91a1-8cece9bcf1bc>

14. Черванчук В. В. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (22 груд. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145–147. <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/059614ad-df96-45c8-9002-e22a39059c74/content>

15. Черванчук В. В. Забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування: проблеми правозастосування. Доступ до правосуддя: виклики та перспективи [Текст] : Матеріали наук.-практ. кругл. столу (Київ, 22 груд. 2025 р.) / [редкол.: Р. А. Сербин, О. С. Тарасенко, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 145. URL: <https://surl.li/hqcogm>

16. Черванчук В. В. Інші учасники кримінального провадження: забезпечення прав і законних інтересів у контексті стандартів міжнародного кримінального суду. Міжнародний кримінальний суд у системі сучасного правосуддя. [Текст] : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квіт. 2026 р.) / [С. С. Чернявський, О. Ю. Хахуцяк, Г. М. Степанова, С. С. Шрамко]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. С. 230–232. <https://elar.navs.edu.ua/items/1918497d-a9ca-4a39-97cf-daf394676f54>

17. Черванчук В.В. Баланс між економічною безпекою держави та захистом прав учасників кримінального провадження у сфері повоєнного відновлення. Матеріали круглого столу на тему: «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» (04 червн. 2026 р.). Київ : : Нац. акад. внутр. справ, 2026. КРУГЛИЙ СТІЛ «ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ» - ННПІ

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Черванчук В.В., містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Докази і доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

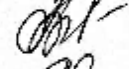
Віктор КОРОЛЬЧУК

Дар'я ГОРБЕНКО

Ольга ХАХУЦЯК

Олена ТИХОНОВА

Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник голови

Солом'янського районного суду міста

Олександр БУРЛАКА

27.08.2026 року

Про впровадження у практичну діяльність
Солом'янського районного суду міста Києва
результатів дисертаційного дослідження

Уклала комісія у складі:

Голови:

Заступник голови

Солом'янського районного суду міста Києва,
к. ю. н., Олександр БУРЛАКА

Членів комісії:

Суддя Солом'янського районного суду міста
Києва, к. ю. н.,
Сергій КОРОБЕНКО

Суддя Солом'янського районного суду міста
Києва Оксана КРИВОРОТ

відповідно до листа Національної академії внутрішніх справ щодо впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність суду було розглянуто основні положення та результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінальної юстиції ННІПІ Національної академії внутрішніх справ Черванчук Вікторії Валеріївни «Інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасник кримінального провадження».

Комісією встановлено, що в роботі здійснено обґрунтування науково-теоретичних положень та сформульовано практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення теоретичних засад кримінального процесуального законодавства, уточнення правового статусу відповідного учасника кримінального провадження, а також підвищення ефективності механізмів забезпечення, реалізації та захисту його прав і законних інтересів на стадії досудового розслідування з урахуванням сучасної правозастосовної практики.

Отримані автором висновки та рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в практичній діяльності Солом'янського

районного суду міста Києва під час здійснення судового контролю та розгляду кримінальних проваджень. Їх впровадження сприятиме належному забезпеченню прав учасників кримінального провадження, формуванню єдиних підходів до застосування кримінального процесуального законодавства та врахуванню стандартів Європейського суду з прав людини у національній судовій практиці.

Голова комісії:

Олександр БУРЛАКА

Члени комісії:

Сергій КОРОБЕНКО

Оксана КРИВОРОТ